

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:

SÍK SÁNDOR

SÍK SÁNDOR
SOMOGYI ANTAL
EDGAR ALLAN POE
KELECSÉNYI ÁKOS
MIKES MARGIT
IGNÁCZ RÓZSA
JÉKELY ZOLTÁN
SZABÓ GÉZA
HEINRICH BÖLL
MIHELICS VID

írásai

1959 OKTÓBER

Ára 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Sík Sándor</i> versei	577
<i>Somogyi Antal</i> : Jelkép és egyházművészet	579
<i>Edgar Allan Poe</i> verseiből (<i>Bittei Lajos</i> fordításai)	585
<i>Kelecsényi Akos</i> : Skolasztika és természettudomány	588.
<i>Mikes Margit</i> versei	594
<i>Ignác Rózsa</i> : Egy tanítvány (Benedek Elek centenáriuma)	595
<i>Jékely Zoltán</i> : Középkori fametszet. II. (Vers)	599
<i>Szabó Géza</i> : Füst-freskók (Vers)	599
<i>Heinrich Böll</i> : Lohengrin halála (<i>Kárpáty Csilla</i> fordítása)	600
<i>Mihelics Vid</i> : Esmék és tények	606
A kis út	610

N A P L Ó

Boldog XI. Ince pápa emlékezete (612); Lambeth-konferencia 1958-ban (614); Az olvasó naplója (616); Színházi örjárat (618); Zenei jegyzetek (619); Képzőművészet (621); A lepra (623); Babits—Juhász—Kosztolányi levelezése (624); A német demokratikus köztársaság legmagasabb zenei kitüntetése (627); Új nézetek a keleti szakadás történetéhez (629); Kosztolányi összes novellái, I—III. (631); Rippl-Rónai és Beck Fülöp emlékezései (634); A „csodakürt” (635); Jegyzetlapok (637)

612

Felelős szerkesztő:

*Sík Sándor*Szerkeszti: *Rónay György*Főmunkatársak: *Belon Gellért, Doromby Károly, Mihelics Vid, Possonyi László, Radó Polikárp*Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekkszámja száma: 37.343. Külföldi előfizetéseket is elfogadunk.

Megjelenik minden hónap elején.

Ára: 5.— forint.

SÍK SÁNDOR VERSEI

HALOTTI BESZÉD A MEZEI VIRÁGOKHOZ

*Esteledik, de még zöldek az árnyak.
Köröskörül a szép mezón kaszálnak.
A tarka-barka sok szelíd virág
Fejét lehajtja, megadja magát.*

*Suhog a fű, a kasza éle serceg.
Derék kaszák, pihenjeteek egy percet,
Engedjeteek, hadd váltok egy komoly szót
Szegény füvekkel, talán az utolsót.*

*Esendő füvek, halandó virágok,
Jószívvel voltam mindig én hozzátok,
Nem téptelek le, ott szerettelek,
Ahová a Jóisten ültetett.*

*Hadd mondok el hát búcsúzó beszédem
Ezen a csendes, imádkozó réten,
Amíg az illat, a virág imája
Felelni tud még lelkem sóhajára.*

*Hát, testvérekék, virágocskák, füvecskék,
Mentek ti is, mint elmennek a fecskék,
Mint lomb a fáról, kézből a kasza,
Es annyi más még — elmegyünk, haza.*

*Azért, testvérekék, bizony mondok nektek:
Mikor a kaszaélről leperegtek,
Ne magatokért imádkoztatok,
Félig már üdvözültek, illatok.*

*Könyörögjeteek hulltotookban értünk,
Kik ma, vagy holnap nyomotokba érünk,
Hogy ne legyünk rútabbak nálatok,
Kik szépségben élteteek s haltatok.*

NYÁRVÉGI REGGEL

*Aranyporos nyárvégi reggel,
Gyomlálsz a kertben szorgalmas kezekkel.
Pedig a nyár
Lassan lejár.
A kardliliom kardja hegye sárgul.
Hull a szírom az öntözött virágról;
Lassan elkezdí csomagolni már
Zöld podgyászát a fák alatt a nyár.*

*Nyár, szép arany nyár, jó meleg,
Engedd, hogy szépen kérjelek,
Csak egy nagyon nagyon picit
Lassítsd lehellet lépteid,
Hadd hallgassuk még egy picinykét
A vadgalambot meg a cinkét,
Hadd ülteteünk még egynehány
Margarétát meg tulipánt.*

Hadd legyen még egy csepp nyarunk,
Gyomlálni kócos udvarunk,
Fáradt szívünkbe gyűjteni,
Ami a nyárban isteni,
Hogy ködöt, esőt megelőzve
Suhannánk át a sárga őszebe,
A sárga csendbe,
Magunk körül piros tavaszt teremtve.

KÉZRÁTEVÉS

Azelőtt tudtam, ki vagyok,
Most nem tudom.
Akartam is, sokat, nagyot,
S ma hányszor cserben nem hagyott
Öreg lovam, rozsdát fogott
Akaratom !

Embereket is, arcokat,
Ki jó, ki rossz ?
Akárcsak édes magamat,
Úgy ismertem mindnyájukat,
És tudtam is, mi a szabad ?
Mi a tilos ?

Bizony, hogy most nem kérdezem,
Ki rossz, ki jó ?
Mindenkinek testvéresen
Elébenyujtom két kezem.
En felperes már sohasem,
Hát még bíró !

Két kézen át amit tudok,
Vajmi kevés !
Tudni kevés, érteni sok,
Mindnyájunk arcán ott sajoj,
Mindannyiunkkal köz kapocs:
A szenvedés.

Több és nagyobb ez a kevés,
Mint bármi más:
Ez a Krisztus-kézzártevés,
Mindnyájunkért engesztelés,
Embernek emberrélevés,
Megújulás.

ESIK ESŐ

Bagolyirtás, Bögösrét és Ágasvára.
Esik eső hegyen-völgyön fűre-fára.
El-elhagyja, nekibuzdul, újrakezdi,
Csatornáit hétszer egy nap megereszti.

Mezítlábás Mari néni a pitarban
Gyönyörködik a zuhogó zivatarban.
Minduntalan lelkendezve kiabálja:
Jó kis eső, köt a krumpli valahára.

Joskó bácsi, öreg szlovák, hetven felé,
Eresz alól nézeget a földje felé.
Káromkodni nem szokott, de most nem állja.
Pedig attól föl nem áll a gabonája.

Mennyországban Szent Péternek van a napja.
A csatornát nyitogatja, csukogatja.
Szakállába mondogatja mosolyogva:
Fiacskáim, várjatok a sorotokra.

JELKÉP ÉS EGYHÁZMŰVÉSZET

A jelkép birodalma — ha a jelképet mint nem érzékelhető dolgok észrevehető jelzését tekintjük — kiterjed az emberi közösség életének egész területére s a védjegyekről a jelvényeken át a szellemi élet legmagasabb régióig mindenütt nélkülözhetetlen. Az ily tágabb értelemben vett jelkép osztályába sorozható a művészet is, amely lényegében szintén a szellem életének megnyilatkozása, bensőség közlése érzékletes alkotásban. Mégpedig oly belső élmény, meglátás, a valósággal való élményszerű találkozásunk közlése, amelyben lehetnek ugyan logikai, gondolati elemek is, de a hangsúly mégis a műalkotást kifejezéssé avató azon tényezőn van, ami logikai ítéletbe nem foglalható és a műalkotásban felfoghatóvá válik ugyan, de nem az okoskodó és ítéletet alkotó értelem, hanem az érzéssel értékelő szemlélet számára. Ez az értelme a sokat emlegetett és sokszor helytelenül értelmezett *l' art pour l' art* elvnek. A művészetre azért van szükség, mert művészet, mert semmi mással nem pótolható és hiánya a szellemi élet csonkaságát jelentené. De természetes, hogy a művészet sem önmagáért, hanem ugyanúgy az emberért, az emberi szellem életének teljes kibontakozásáért van, mint akár a tudomány, de még annyira sem különíthető ki a közösség életéből, mint ez, miértis nyilvánvaló, hogy a művészi tevékenység sem függetlenítheti magát pl. az erkölcsi normák alól, mint azt sokan a *l' art pour l' art* elvét jelszóvá alacsonyítva hiszik.

Mielőtt tovább mennénk, még két szempontra kell felhívunk a figyelmet. Az egyik az, hogy nem minden tevékenység művészet, ami a művészet eszközeit alkalmazza. A költő a nyelvből formálja alkotását, de nem mondható bárki költőnek csupán azért, mert ugyanazt a nyelvet használja, mégha verset ír is, mint ahogy nem mindenki művésze az építészetnek, aki épít. De azért a művészet „eszközeinek” használata sem különíthető ki a műalkotás egységéből, sőt a mű hatásának külön is élvezhető tényezője lehet, mikoris élvezzük és bámuljuk, ha a művész mestere kifejező eszközének, mestere a szónak, ecsetnek, zeneszerszámnak. Egy filozófus is lehet mestere a szónak, a gondolat kifejezésének, s ha ez a képessége nem is teszi őt nagyobb filozófussá, művét mégis bizonyos esztétikai értékkel gazdagítja, annak hatását feltétlenül felfokozza és esetleg maradandóbbá is teszi. Ugyanúgy lehet valaki mestere a rajznak a dolgok pontos ábrázolásában anélkül, hogy művésszé emelkednék.

Jó az ilyen elméleti kérdéseket tisztázni, különösen az egyházművészettel kapcsolatban, mert hisz természetes, hogy az egyház elsősorban nem műpártoló céllal foglalkoztatja a művészeket, hanem a vallásos élet érdekében. És ugyancsak természetes, hogy az egyház művészetében jelentékeny szerep jutott a jelképeknek, amelyek a hit nem érzékelhető titkaira utalnak. Nem lehet célunk, hogy ezt a közismertényt külön igazoljuk, annál inkább szükségesnek látszik azonban a jelképes művészet néhány ma is aktuális kérdésének megvilágítása. Szükség van erre azért, mert nem egyszer esik meg, hogy a jelképi jelentés erőszakolásával lerontják a művészi hatást és helyette nem kapnak semmit. Feledik, hogy a huszadik század embere teljesen racionalista iskolázáson ment keresztül, s érzéke a szimbolikus gondolkozás iránt nagyon visszafejlődött, járatlansága a szimbolika területén pedig szinte meghökkenítő. Ezzel párhuzamosan leszegényedett a szimbólumalkotó képzelet, s zavarossá vált a szimbólumok értékelése is.

Különösen a jelkép hatásának értékelésében kell vigyáznunk, hogy össze ne zavarjuk a hatástényezőket s tisztán meg tudjuk különböztetni, mit lehet a jelképnek s mit a jelzett dolognak tulajdonítani. A tihanyi apátság altemplomában I. Endre király sírkövén az áhitattal faragott egyszerű kereszt mintha az örökkévalóság szent pecsétje volna a mulandóság felett. Ezt az élményt a sírkő és keresztje mint emlékeztető jel ébreszti bennünk, de önmagában, bármilyen tökéletes alkotás a maga nemében, a hozzáfűződő gondolatok és a környezet nélkül nem tudná ezt a hatást kiváltani. Hasonlóképpen, aki csak egyszer is járt a római katakombákban, sohasem felejtí el azt a mély benyomást, amit a holtak e földalatti városa keltett benne. A mulandóságnak a lélekre nehezedő gondolatát a vigasztalás fényével enyhíti itt az írásos és jelképes emlékekben kifejezett örökélet hite. Nyilvánvaló, hogy ez az erős hatás mindennek tulajdonítható, csak a katakombák művészetének nem, mert az tulajdonképpen csak kivételesen emelkedik művészi színvonalra. De ha mégoly kiváló művészekről származnék is a katakombák festői dísze, az örökélet hitét kifejezni nem tudná, legfeljebb magasabb művészi szinten ábrázolná azokat a bibliai jeleneteket, melyek a hívőt a holtak birodalmában a halálnál erősebb üdvözítő Istenre emlékeztetik. A jelképkötés sajátosság fajtájával találkozunk itt. A festmény nem ábrázolása a bibliai eseménynek, csak jelképesen utal rá — az inaszakadt meggyógyítását pl. mindössze egy ágyát cipelő alak jelzi — a bibliai esemény ismét nem önmagáért van jelezve, hanem egy hitigazságra utal.

Nehéz volna eldönteni, az ily jelképi emlékeztető vált-e ki erősebb hatást a hívő lelkében, vagy egy szentírási idézet, amely a feltámadás és örök élet hitét foglalja magában, mint azt a pécsi temetőkápolna kriptájában megvalósítva látjuk. Megvallom, a régiséget és egyéb vonatkozásokat leszámítva, hozzám közelebb áll az utóbbi.

A jelkép elsődleges célja tehát nem a művészi hatás, hanem a művészet területén kívül eső politikai, erkölcsi, vagy vallásos eszme és cél. Ez a hatás attól függ, hogy a jelzett gondolat mennyire lelkesíti azokat, akikhez szól. Egy zászló lángoló lelkesedést tud kiváltani híveiből, míg a kívülállóknak számára nem jelent többet, mint egy több-kevesebb izléssel összeállított színes anyagot. Ezek a megfontolások arra figyelmeztetnek, hogy a művészet jelképi hatásától ne várjunk többet, mint amennyit várni lehet. A képzőművészeti alkotás ugyanis csak látható, érzékelhető dolgokat tud formálni, eszmékre és logikai szerkezetű gondolatmenetekre legfeljebb csak utalni tud, még pedig csak azon közösségen belül, ahol ezek az eszmék és gondolatok közismertek.

Ebből nem következik, mintha a képzőművészet csak az érzékekhez szólna és nem fejezhetne ki lelki tartalmakat. Ám csak azt tudja természeténél fogva tolmácsolni, ami érzékelhető kifejezésben jelenhet meg. Szép példa erre Tizián közismert *Adógarasa*. Az ábrázolt esemény ismeretes minden keresztény hívő előtt. A művész nem is akarja azt még egyszer képben elbeszélni, hanem képet ad a cselvető, rosszindulatú ravaszszágról és ezzel állítja szembe Krisztusnak a gonoszul kiagyalt csapdán átlátó fölényét és istenien nemes jellemét. Ugyanez a törvény érvényesül Raffael remekműveiben, a stanzákban is. Ezek sem azért nagyok, mert nagy eszmék és gondolatok jelképéül rendelték meg őket a nagy mecénások, hanem mert a művész zsenije a gondolatokhoz méltó kompozíciókat alkotott anélkül, hogy magukat a gondolatokat, vagy „alapeszméket” meg tudta volna festeni. Az egyiket, mely a hittudományt volna hivatva jelképezni, már Vasari tévesen nevezte el *Disputának*, hisz azon a vitatkozásnak nyoma sincs. Annyit mondhatunk a kompozíció tárgyáról,

hogy égi és földi alakok csoportjait ábrázolja három egymás felett elhelyezkedő félkörben. A kompozíció merőleges tengelyében ábrázolja a művész a Szentháromságot az égen és az oltárra állított Oltáriszentséget a földön. E tengely jobb és bal oldalán látjuk legfelül az angyalokat, alattuk az Ó- és Újszövetség képviselőit, míg a földön a hittudomány legnevesebb művelőit. Amikor a festmény előtt állunk, aligha az az első gondolatunk, mit akart a megrendelő kifejeztetni, hanem megállapítva, mit látunk rajta, s alapgondolatnak elfogadva, amit látunk, hogy t. i. az Oltáriszentség jelenti a kapcsolatot ég és föld között, elmerülünk a festmény szemléletében, felfedezzük a kompozíció csodás harmóniáját, az alakok jellemzését s a szépségnek azt a varázslatos gazdagságát, amit Raffael képzelőtehetsége e falra álmodott. Az így előálló élmény sokkal nagyobb szellemi gazdagodást jelent számunkra, mintha valaki részletesen elmagyarázná, mit akart mondani ezzel vagy azzal a művész. Amit mondani akart, megfestette, tehát látnom kell.

Vannak természetesen, akiknek a látvány nem sokat mond és csak akkor értékeli azt, ha valami lélekemelő, főleg hatásos jelszónak alkalmas tanulság vonható le belőle; akiknek nem is művészet a műalkotás, ha nem fejez ki valami eszmét, s akiknek a művészi teljesítmény netovábbja az, ha egy festmény egész értekezésre való gondolatort akar ábrázolni. Az ilyen, az esztétikum iránt egyáltalán nem, vagy csak alig fogékony típusok akárhányszor igen lelkes mecénások. A sugalmazásukra készült művek rendszeren magyarázatra szorulnak, hogy érthetővé váljanak, nemhogy maguk magyaráznának meg valamit. Logikai vonalon, a gondolkozás alakításában nem is lehet meg a várt hatásuk. Annál fontosabb a művészet szerepe a logikai ismeretekén túl, az érzéssel telített szemlélet világában s a szellem tudat alattinak nevezett életében, melynek alakítása legalább is oly döntő jelentőségű, a lelkiélet felépítésében, mint a logikus okoskodás.

Ha mecénások kívánnak a művésztől olyasvalamit, ami nem a művészet természetéhez tartozik, még érthető. Annál meglepőbb, ha nagytudású műtörténészek követnek el hasonló hibákat, amikor a művészet szemléletes világának alakulását és fejlődését logikai elgondolásokból akarják levezetni. Pár évtizeddel ezelőtt nálunk jelent meg egy lelkes tanulmány, amely a gótikus katedrálisok külsejében kőbevirágzó gazdagságában a Szentlelket jelképező tüzes nyelvek lobogását látta és azt ebből eredeztette. Legújabbban pedig a müncheni egyetem híres műtörténésze, Hans Sedlmayer hatalmas tudományos aparátussal kísérte meg annak bizonyítását, hogy a katedrálisok mesterei a mennyei Jeruzsálem képét akarták megépíteni. Erősen kétlem, hogy a katedrálisok láttán az építéssel szépségét érző szemlélőnek akár a pünkösdi tüzes nyelvek, akár a mennyei Jeruzsálem képe jutnának eszébe, különösen ha az illető olvasta is az utóbbi leírását a *Jelenések könyvében*. Sőt azt sem tudom elgondolni, hogy akadjon a katedrálisok magas művészetének oly értője, akinek csodálatához az ily jelképi jelentés „felfedezése” valamit is tudna hozzáadni. A mozaikdíszben ragyogó bazilika még előbb ébreszti bennünk a mennyei Jeruzsálem gondolatát, de sem ennek, sem akármelyik más építészeti stílusnak kialakulását nem lehet az ily jelképi magyarázattal megfejteni, hanem egyedül azzal, hogy a templom szent hely és Isten háza, ahol Krisztus áldozatának bemutatásával ünneplik a hívek ünnepeiket, s az építés művészei ennek a célnak gyakorlatilag megfelelő, formában ahhoz méltó épületet igyekeztek alkotni koruk ízlése szerint.

Ha azonban a jelképekben való gondolkozás győző a művészi alkotás

törvényei felett, annak nagyon torz következményei vannak. Építettek oly gótikus templomot, melynek szentélye elhajlik a hosszanti tengely irányától, hogy így jelképezze Krisztust, aki a kereszten lehajtotta fejét. Az eredmény természetesen nem az, amit az ily abszurd építészeti gondolat kieszelői vártak. Mert nincs a jelképkalkotásnak az a rajongója, aki az ily templomba lépve ne érezné kellemetlennek a szentély elhajlását a hajó irányvonalától. Az építészeti jelkép különben sem hatásos mint jelkép, ha a jelképi gondolat építészeteileg megvalósítható is. Érdekes példája ennek a győri Szent Ignác templom, ahol a gazdagon kiképzett oltárépitmény úgy tárul a hívek elé, hogy a mennyezetre erősített sátorkárpitot kis angyalok húzzák félre. Kétségtelenül kedves gondolat, de nem valószínű, hogy a híveknek akár csak egy százaléka is tudomást vesz róla. Viszont amit mutatni akar, az oltár grandiózus építészeti keretének hatása, a jelkép motívumának tudata nélkül is csorbíthatatlanul érvényesül.

Annál meglepőbb, hogy az építészeti szimbolika erőltetése a modern templomépítészetben is felbukkan. Rudolf Schwarz, az európai nevű templomépítész a Német Egyházművészeti Társulat fuldai tanácskozásán azt fejtegette, hogy a templom belsejének oltár mögötti része az Atyaistené, az oltár a Fiú tere, egyben küszöb az Atya birodalmába, a hívek feletti tér pedig a Szentléleké. Ebből következik, hogy az oltármögötti falat, vagyis a szentély zárófalát üresen kell hagyni, mivel az Atya terébe be nem hatolhatunk, csak elnémulhatunk előtte. Rudolf Schwarz mind elméleti írásaiban, mind megépített templomaiban az elemi építészeti hatástényezők puritán szószólója, s talán ez a szenvedélyes törekvése vezette erre a képtelen jelképes elgondolásra. Még nála is messzebb megy a templom hagyományos felfogásának elhagyásában a liturgikus mozgalomnak egy oly irányzata, amely a templom kialakításában azt a gondolatot — ismét elméleti jelképes gondolat! — akarja kifejezésre juttatni, hogy mivel a templom értelme az oltár áldozata, s mivel ez időben lefolyó cselekmény, azért előtte és utána a templom dísztelen ürességének az ádventi Krisztusvárást, illetőleg a mennybemenet után az apostolok elhagyatottságát kell jelképeznie. Már épültek is ezeket a gondolatokat „jelképező” templomok.

Őszintén szólva, nem tartjuk e gondolatokat arra érdemesnek, hogy helyes, vagy helytelen voltukat vitassuk, származzanak bár még oly hírneves forrásból is. Csak annyit kívánunk megállapítani, hogy nehezen képzelhető el oly normálisan gondolkozó hívő, akit a pusztá szentélyfal láttára — ami egy szépen megépített, jó arányú fal esetében (mint Dominikus Bóhm küpperstégi Krisztuskirály, vagy Hermann Baur baseli Mindenszentek templomában) lehet nagy esztétikai élmény forrása — az Atyaisten terének megközelíthetlenségére gondolna, vagy a sivár templomban a hiányérzetek kívül más élménnyel is gazdagodnék. Hogy a szentmise bemutatásának szünetelését jelezzük, ahhoz nem kell a templomot minden ékességétől megfosztani. Az oltár eloltott gyertyáival, miséző pap nélkül egymagában is ki tudja fejezni ezt az egyáltalában nem nehezen kitalálható tényt. Az üres templom és üres falak láttán viszont senkinek sem jut emiatt eszébe, hogy akár az ádvent idejére, akár az apostolok elhagyatottságára gondoljon.

A szimbolikus gondolkozás megszállottjai ezt az ürességet, minél kietlenebb és ridegebb, annál diadalmasabb örömmel élvezik, mint elgondolásuk merész újvöltának kiáltó jelét. Szerencsére az épület azért nem dől össze, mert hisz azt nem lehet jelképekből, hanem csak jó anyagból és józan számítással felépíteni. De amit a képzőművészet legen-

gedékenyebb, visszaélésre legalkalmasabb területén, a festészetben szimbolizmus címén az utóbbi években itt-ott láthatunk, az már oly fokú eltorzulása az egyházművészetnek, hogy annak minősítésére hiányzik a megfelelő szó. Példának elég legyen a kiváló osztrák festő, Herbert Boeckl seckauai falfestményére utalnunk, amely sok egyházművészeti közlemény révén aránylag közismertnek számíthat.

A freskó főalakja, a Jelenések könyvének Báránya, amely köré a kompozíció felépül, nagy dicsfényvel, hét szemmel hátsó lábain ágaskodó helyzetben van ábrázolva. Előtte és mögötte egy-egy emberi alak, ezek mögött ismét egy-egy emberfej. A Bárány nyilván az égben van. Lent, közvetlen az oltármenza fölött színpadi deszkákon négy szárnyas emberalak ágál. Közülük háromnak állatfeje van, míg a negyedik nő. A *Münster* című tekintélyes egyházművészeti folyóiratban erről a Seckau Apokalipszis néven ismert műről szóról-szóra ezt az értelmezést olvashatjuk:

„A sokalakos mű a világítóan fehér Bárány alakja körül van elrendezve. Ennek a művész, komolyan véve az 5. fejezet 6. versének leírását, hét szemet festett, melyekről írva van, hogy Istennek „hét szelleme”. A női alak a bárány-nyal szemben nem az Istenanya, mint gondolnók, hanem az isteni Bölcseséget képviseli, aki a Báránynak kinyilatkoztatja magát, még pedig úgy, hogy melléről letépi a hét pecsétet s odadobja a Báránynak. A Bárány mögött áll az a hatalmas angyal, aki a 10. fejezet szerint tüzes lábakkal alászáll az égből. Jobb lábát a tengerre helyezi, a balt a földre; jobbát esküre emeli és kiáltja, hogy most már nem lesz halasztás, hanem e napokban beteljesedik Isten titkos terve.

E csoport alatt egy sorban ábrázolja a művész a négy élőlényt, a kerubokat: tulkot, embert, oroszlánt és sást, amint őket a Jelenések könyvének 4. és Ezékiel próféta könyvének 1. fejezete leírja. E jelenések ábrázolásában Boeckl egyesítette a két bibliai leírás adatait. Híven az Íráshoz, mely szerint a lények „köröskörül és belül telve valának szemekkel!”, testükre és szárnyaikra szemeket festett.

A négy közül az emberi alak behatóbb magyarázatra szorul. A művész az arcot a lélek, az *anima* jelzése kedvéért női vonásokkal látta el. A nőnek, mint az anyai és megőrző erő megtestesítőjének egyúttal az egész emberi nemet kell képviselnie. Melle szív alakú. Amint ezt széles tátongó seb hasítja át, úgy van az emberi lélek is állandóan kiszolgáltatva a jó és rossz közötti döntés meghasonlásának. Ily veszélyeztetett az ember lénye, aki értelme révén a többi teremtmények kötöttsége fölé emelve a szabadság kockázatára van hivatva. Azért nincs is az emberi lény lába alatt biztos szilárd talaj, mint a tulok és oroszlán alatt. A sas életeleme természetesen a tágas tér... Az *anima* viszont mélyeséges szakadék felett lebeg. Csak úgy tudja az alázuhanás veszedelmét elkerülni, hogy szárnyaival, amelyek mindig a szellemi, Istenhez forduló erők jelképei, biztos alapra támaszkodik.” (*Franz Windisch-Graetz, Die seckauer Apokalypse. Das Münster 1955. Heft. 3—4.*)

Nincs az a szentírási szimbolikában jártas szemlélő, aki a festményt látva, abból a fenti magyarázathoz hasonló értelmet olvasna ki. Sőt azt is kétlem, hogy valaki ezt a magyarázatot ismerve, bele is tudná azt olvasni a képbe, illetőleg, ha elolvassa a magyarázatban jelzett szentírási szövegeket, őszintén tudná mondani, hogy amit olvasott, annak kifejezését látja viszont a festményen, vagy hogy az olvasmány és a festmény kelte bonyomás között akárcsak távoli rokonságot is tudna megállapítani. Elismerjük a mester komponáló tehetségét, a színek összehangolásában megnyilatkozó remeklését, de hogy az eszmei program megfestésében mindez a fölényes tudás csődöt mondott, mégpedig a jelképes ábrázolás művészi lehetőségeinek és határainak félreismerése és elhanyagolása miatt, azt csak az nem ismeri fel, vagy nem meri bevallani, aki a művészetet fétisnek nézi, melyre — egyik kritikuskunk kemény, de találó szavaival élve — csak „kerge imádatlalt” szabad feltekinteni.

Bár nem tartozik szorosan a témánkhoz, nem hagyhatjuk szó nélkül, hogy az alakokat torzító, akaratlanul is dekadens ízű stílus sem igazolható azzal a tényvel, hogy a naturalizmus ma már nem képviselhető. Az egyházművészetnek feltétlen korszerűnek kell lennie. De korunk művészete nem homogén, hanem nagyon is sokrétű. Van benne oly irányzat is, melynek stílusát a nihilizmus kitelensége vagy csömöre szülte. Természetes, hogy az ilyirányú művészet vallásos téma feldolgozására alkalmatlan.

Hosszas bizonyítás helyett legyen elég csak néhány megjegyzést tennem állításom igazolására. A bölcsesség megszemélyesítőjének kinevezett női alak, akinek jobbjára egy felső-, egy közép- és egy alsókarból áll, állítólag kinyilatkoztatja magát a Báránynak. Ezt kellene megértenem a hét elhullatott pecsétből. Miután ezt írásból megtudtam, továbbra is csak egy nő alakot látok és az aláhulló hét kerek pecsétet, de semmi jelét annak, hogy a női alak, ki a messzeségbe néz, valamint is törődne a feléje ágaskodó Báránnyal. Még fikciósabb a másik jelképes okoskodás: mivel VIII. Henrik ugyanoly házasságtörő volt, mint Heródes, aki Keresztelő Szent Jánost lefejeztette, azért a művész a szent levágott fejét VIII. Henrik fejével ábrázolja Holbein híres portréja nyomán. Ezt is nehéz lett volna írás nélkül magából a képből kiolvasni, de a magyarázat ismeretében sem tudjuk megérteni, miért kell Keresztelő Szent Jánost látunk VIII. Henrik képében. Ennyi, azt hiszem, elég a gondolatok ábrázolásáról.

Másik, könnyebben érthető fajtája a jelképes ábrázolásnak a szókép betűszerinti ábrázolása. Az idézett magyarázat kiemeli, hogy a művész a bibliai látomások leírásához híven, bőven megrakta szemekkel a négy élőlény szárnyait és tagjait. Jutott szem alsó és felső karra, tenyérre, combra, térdre, sőt a tulok jobb lábfejeére három is. A Báránynak meg hét szemet festett, egyik sorban négyet, hármat a másikban. Az Írásban elfogadjuk, hogy a hét szem az Istennek az egész világra küldött hét szellemét jelenti, de a képen csak két gombsort juttat eszünkbe.

A költői képnek ez a betűszerinti ábrázolása megvolt a multban is. A győri Apátúrház ebédlőjének falán látható, amint „a farkas és bárány együtt legelnek, az oroszlán és ökör polyvát esznek” egy jászolból, amint azt Izaiás próféta megírta könyvének 65. fejezetében a 25. versben. Egyik falusi templomunk szőszékének tetején meg fából kifaragva egy hasmánt földön fekvő férfi látható, akire egy épület nehezedik. Nem kétséges, hogy ez szent Péter, akire Krisztus építette anyaszentegyházát. Aki azt hitte, hogy a költői kifejező kép ily barbár tönkretétele már nem lehetséges, most láthatja, mennyire tévedett. Mert ime, amit a XVIII. században vidéki félművészek műveltek, azt ma a festészet professzorai is csinálják.

De nem tette-e ugyanezt Raffael is gobelinkartonján, amely Szent Péter meghívását és a főhatalmat jelképező kulcsok átadását ábrázolja és nemcsak a londoni Kensington múzeum egyik legdrágább kincse, hanem a keresztény festészetnek is egyik legnagyobb remeke? Kétségtelen, hogy ez a csodálatos festmény jelképes ábrázolás, de csak oly értelemben, hogy maga a cselekmény jelképes, amit ábrázol. Magyarázatra nem szorul, mert a kulcs mint a hatalom jelképe, valamint a kulcs átadása, mint jelképes cselekmény közismert volt, úgyhogy a művésznek nem kellett azon gondolkoznia, mint alkossa meg egy gondolat jelképét, hanem azon, mint ábrázolja a jelképes cselekményt jelentőségéhez méltón. E feladat megoldása sikerült, oly tökéletesen, ahogy az csak Raffael zsenijétől tellett.

Ha valaki azt állítaná, hogy a jelképes művészet újabb feltűnése az egyházművészetben az elmélyülés keresésének tünete, alig mondanék ellen. De hogy ez volna a célravezető helyes út, abban erősen kételkedem. A helyes cél az építészetben az oly templom, mely a szent titkok méltó ünneplésére hangol a tiszta építészet eszközeivel, a képzőművészetben pedig a szent történetek és szent személyek oly képe, amely magyarázat nélkül is szent légkört teremt maga körül.

EDGAR ALLAN POE VERSEIBŐL

AZ ALVÓ

I.

Júniusi éjszaka volt,
Titkokat sejtetett a hold:
Mákonyos harmat feketén
Párálott arany peremén;
Hús teje cseppenként hegyek
Ezüst ormára csepegett,
Onnan völgyekbe mint puha
Zene lopódzva folyt tova.
Rozmaring bókolt sírokon,
Hullámzott a hó liliom,
Keblére zárta a ködöt,
Mely követ rág a rom között;
Létheként lesve a tavat,
Mint álmodik mély álmokat
S tán fel se kelti virradat.
Szunnyad minden szép s vele — csitt —
(Ablakát égre tárva itt)
Irén s vak sorsa álmodik.

II.

Szép hölgy, való, hogy ablakod
Az éjszakának megnyitod?
Lombcsúcsról buja fuvalat
Kél s rácsodon át bekacag;
Testtelen dal, rontó varázs
Szobádba ki s be száll, cikáz,
Suhog ágymennyezeteden
Szeszélyesen és rémesen,
A boltos baldakin alatt,
Hol lelked lát mély álmokat,
A padlaton, a fal zugán,
Lidércként táncot lejt az árny!
Ó, drága hölgy, nem rettegél?
Mily álmok álma ringat el?
Tán messzi tengeren repülsz —
A kerti fák varázsa üz.
Arcod, ruhád oly idegen,
S hajad hossza s hogy minden
Ünnepi csend ül ridegen.

HARANGOK

I.

Hallga, szán jó, színezüst
Csengetyűs!
Mily boldog világ üzen, hang-hírnöke mily derűs!
Csingilingi, csingilingi:
Cseng az éj és cseng a jég!
Mennyi csillag, mennyi, mennyi
Kacsint le, mind szertehinti
Kristálytisztá örömét;

III.

Alszik a hölgy! Amíg az éj
Ráborul, legyen nyugta mély!
Ölébe emelte az ég!
Szobája megnőtt: cinterem,
Más ágyon hűny, zord fekhelyen,
Istenem, hadd álmodni, hadd,
Zárt szemmel örök álmokat
S távozzon tőle rémcsapat!

IV.

Szerelmem alszik! Mély legyen
Álma a hosszú éjjelen!
Ne zavarja föld férge sem!
Erdőn, hová fény nem hatolt,
Ott nyilott néki kriptabolt —
Az, amely sokszor tárta szét
Szárnyas fekete belsejét,
Míg omlott címeres palást
Emelvén a családi gyászt;
Az a magányos, mély üreg,
Melynek ajtaját mint gyerek
Kavicsokkal dobálta meg;
Nem csendül többé rajt a pánt
És nem felel visszhang gyanánt,
Bohó, megtudni nem fogod,
Hogy benn a halál jajgatott.

HIMNUSZ

Reggel — délben — hús alkonyon,
Mária, hallga, halld dalom:
Épen épp úgy mint betegen —
Örömben, búban légy velem!
Ha szikrát szórva két a nap
S nem szürkül egy felhőpamat,
Hogy jóban ne vesszem a jót,
Védd lelkem, vezesd, óva óvd.
Most, hogy a Sorsom beborult
S felhős a Jelen és a Mult,
Jövömet hadd ragyogja be
Reményed édes özöne!

Jár a kába idő lába
Régi rúnák ritmusára,
Dús dallammá, gingalanggá dagad e drága derű.
Csilingel a csengetyű —
Gyönyörű,
Hogy zeng a sok ezüstnyelvű csengetyű !

II.

Hallga, bűg a színarany
Nászharang !
Mily boldogság, hű kaland hírnöke e drága hang !
Balzsamos az éj, a lég,
Benne bűgó gyönyörét
Olvadt arany-hangjegyek
Arja ontja
Mily folyékony dal pereg
Az ámuló gerlére, míg rámered
A teliholdra !
Aranykasból mennyi hab
Csobog, csacsog, árad egyre, mennyi muzsika fakad !
S mint dagad !
S itt marad
Szép jövőre ! dalt kacag
S dallamával elragad,
Bódítón amint megbondul
És kondul a drága hang,
Amint zeng sok színarany
Nászharang —
Amint bűg sok aranymyelvű nászharang.

III.

Hallga, zűg a rézharang,
Vészharang !
Rémiesét idéz amint háborog e hang !
Éj fűlébe szaggató
Döbbenet e riadó
Szóra, jóra túl ijedt,
Csak csörömpöl és rekedt
Jajt rikolt,
Rikácsoló könyörgéssel esdekli a tűz kegyelmét,
Elátkozza perlekedve a süket és gonosz pernyét,
Mit mind felleb s fellebb hágva
Űz a tűz örvöngő vágya,
Hogy a magasba, oda
Feljusson — most vagy soha —
S ott égjen, ahol sápad a hold.
Mennyi mord harang,
Rémít, bénít ez a hang,
Rémület !
Baj-bimbamjuk mint szökik
S a borzalmat úgy döfik
A rángó lég keblébe mint törüket !
Tudja már az éj füle,
Mi e dörgés:
Hogy a tűzvész

Terjed-e vagy enyhül-e;
 Tovább adja ez a hang
 Felsikongva
 Vagy ujjongva:
 Arad a vész vagy apad,
 Amint csökken vagy felszökken a harangban a harag,
 Más a hang,
 Másként bűg a rézharang,
 Vészharang,
 Bajt rikoltó, reményt rontó, sok riadó rézharang.

IV.

Hallga, kong a nagyharang,
 Vasharang!
 Mily komor pompát idéz, milyen gondot kong e hang!
 Csendes éjbe, mélybe mint
 Kélnék balsejtelmeink,
 Bongva, kongva, gyászra, gondra jóslatot ha bűg!
 Ha a rémes érctorok
 Rozsdás szava csikorog
 S zúgva zúg;
 S azok ottan — azok ottan —
 Kiknek fenn van a toronyban
 Otthonuk,
 Ők kongatják egyre, egyre
 Ezt a tompa pompa-bút
 S örvendeznek, ha szívekre
 Görgethetnek sziklasúlyt;

 Egy se férji, egy se néber,
 Nem is állat, nem is ember,
 Mind lidérc;
 Királyuk, ki kongat, és
 Zúgva zeng az érc,
 Az érc
 S egy péánt ver a harang;
 S keble dagad erre, bang;
 Vele versenyt rikogat
 S táncot rop a rémalak;
 Jár a kába idő lába,
 Régi rúnák ritmusára,
 Új péánra újra klang —
 Gingalang:
 Jár a kába idő lába,
 Régi rúnák ritmusára
 Dobban és robban a hang,
 Száz bús gyászharang,
 Sikongó lélekharang;
 Jár a kába idő lába
 Amint bögi: bang —
 Vig, vén runák ritmusára
 Egyre hörgi, dörgi: dang!
 Zokog, ri a hang
 S illeg, billeg a harang,
 Gondot kong a vasharang —
 Gyászharang —
 Fuldokolva és zokogva kong a száz harang.

Bittei Lajos fordításai

SKOLASZTIKA ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNY

Ahol a görög monda szerint Dajdalosz és Ikarosz viaszból készített szárnyakon repültek, és Phaëthon a Nap tüzes szekerét hajtotta, ahonnan trák varázslónők le tudták igézni a Holdat arra a Földre, amelyet Atlasz tartott vállain — abban a térségben ma mesterséges bolygók keringenek, s közel látjuk azt az időt, hogy az űrrakéta utasaként az ember is megjelenik benne.

Phaëthon mondájától az űrrakéta valóságáig: az emberi szellemnek kicsoda fejlődése, a természettudomány eredményeinek kicsoda diadala! A fejlődés egyes állomásait jól ismerjük. „Már a régi görögök is...” — általában így kezdődik a természettudományok történetének tárgyalása, majd következik az alexandriai iskola, illetőleg a hellénizmus kimagasló természettudományos eredményeinek ismertetése, hogy azután „a középkor egyértelműen tudományellenes magatartásával” indokolják azt a hatalmas hézagot, ami a hellénizmus és az újkori természettudományok között tátong.

Az „egyértelműen tudományellenes magatartás” kissé gondolkodóba ejt bennünket, ha az emberi szellem történetének egyéb területein vizsgálódunk. Az irodalom terén például Babits azt vallja, hogy „mind, akik ma verselünk, a naiv új-latin költők adópai vagyunk legősbibb formáinkkal, legmindennapibb eszközeinkkel”. A képzőművészetek története nem győzi méltatni az olasz és francia primitívek, a Pictor Ignotusok s a többnyire szintén névtelen középkori szobrászok jelentőségét. Ugyanez a helyzet az ének és zene terén is. A tudománytörténet elismeréssel adózik a középkornak nemcsak a teológia, hanem a filozófia, a történettudomány területén is.

Hogyan látjuk a dolgot a természettudománnyal kapcsolatban?

A természettudományok történetének két pólusát, amely között a középkor feszül, szemléletesen a következő példával világíthatjuk meg. Az emberben természetesen felvetődött a kérdés, hogy ha egyszer a tapasztalat szerint a világon minden leesik, ami valami módon nincs alátámasztva, akkor miért nem esik le a Föld? A görögök erre azt felelték: Atlasz tartja a vállain, és szerkesztettek hozzá egy mítoszt. Newton azt felelte: gravitáció, és szerkesztett hozzá egy matematikai képletet. Az egyik képzelettel, a másik képlettel igyekezett kitölteni egy jelenség tartalmát. Amíg az emberiség az egyik megoldástól a másikig — végső fokon Phaëthontól a newtoni törvények ismeretében felbocsátott mesterséges bolygókig — eljutott, gondolkodásának hatalmas utat kellett megjárnia — s ez az út volt a középkor.

A példa önkényesen kiragadottnak tűnik fel, hiszen bárki ellenvetheti, hogy a görög mondavilág mellett ott látjuk a görögöknél a természettudományos gondolkodás nagy eredményeit, például Démokritoszt, aki megsejtette az atomot, Arisztarchoszt, aki felállította a heliocentrikus rendszert, és így tovább, vagyis ott találjuk a *görög csodát*.

Alljunk meg azonban egy pillanatra, és próbáljuk tisztázni, mi is voltaképpen a görög csoda?

Kezdetben a görögség is, a többi ókori néphez hasonlóan, a mágikus ősidőkből rámaradt és ulysszeszi vándorlásaiban felszedett jelképes alakokban és történetekben fejezte ki ismereteit a világmindenségről és az emberi életről. Gondolkodásmódja nem arra sarkalta, hogy racionálisan a világról számoljon be, hanem hogy költői lélekkel annak mitológiai vetületéről. S egyszercsak ezen a mítikus ködön — messze vezetne okának felderítése — kezd áttörni a racionalizmus. Megjelennek a természetbölcselők, akik valaminő különös átmenetet teremtenek mítosz és racionális világmagyarázat között, bámulatos intuíció-

val sejtenek meg dolgokat, amelyeket majd csak a legújabb fizika igazol, azután a fejlődés végén ott találjuk az alexandriai kor nagy természettudósait.

Mégis azt kell mondanunk, hogy a görög csoda nem Démokritosz az atomjaival, nem Arisztarchosz a heliocentrikus rendszerrel, — nem a természet-tudomány eredményei, hanem magának a gondolkodásnak gyökeres átalakítása, a görög csoda az, hogy rendberakták a világ dolgait abból a célból, hogy immár nem a mítoszalkotó *homo magus*, hanem az észokokat kereső *animal rationale* tudjon közeledni hozzá. A tudomány fejlődése szempontjából lényeges mozzanat ez a „rendberakás”. Nem tekinthetjük például véletlennek, hogy a csillagászat terén a geocentrikus Ptolemaiosz inkább hatott, mint a heliocentrikus Arisztarchosz, még pedig éppen azért, mert rendszert alkotott. Szellemesen jegyzi meg Lange, hogy „a tévedés történetileg gyakran mint az a forma jelenik meg, amelyben az igazság harangját öntik”. E folyóirat hasábjain Ijjas Antal tökéletes megfogalmazásában olvashattuk: „A görögségnek az volt a feladata, hogy az emberi értelem szabatos működésének vonásait kidolgozzák s mintegy újjáteremtsek a majd megváltandó emberiség számára az önmagát ellenőrző emberi értelmet, a fogalmi világot, a logikát.” Ezért a görög csoda elsősorban a filozófia két óriása, Platón, a nagy szárnyaló, és Arisztotelész, a nagy gyalogjáró, akik a racionális gondolkodás két különböző útját kijelölték.

A görög csoda a gondolkodás biztos bázisának lerakása. Ők verték le a cölöpöket a gondolat Rialtóján, amelyekre azután zezzugosan felépült az európai kultúra, úgy, ahogyan a régi palotákon látjuk: minden kor adott hozzá valamit, megtartott és lebontott.

De ez a görög csoda, éppen azért, mert csoda volt, egyszeri és különleges, nem tarthatott sokáig. Az alexandriai kornak, a hellénizmusnak letűnte nem csak a politikai alakulások következménye. A kultúra terjedt, de langyosodott is, mint az eloszló hó, s nyomon követhetjük, hogy a mágia, a keleti miszticizmus hogyan áradt be egyre erősebben az alexandriai műveltségbe. A mítosz nem egykönnyen adta fel helyét. Az ember még úgy érezte, hogy kevés az önmagáért való tudás, koldússá teszi az élet és a mindenség racionális magyarázatát. Talán nincs korszak, amelyből annyira kisírna a boldogság utáni vágy, amely annyira érezné „az idők teljességét”, mint a hellénizmus kora, s éppen ezért nem akart beleegyezni, hogy a tudás megöljön minden mítoszt, minden titkot, minden rejtett kincsbe vetett álmot. A hellénizmus racionalista forradalma megszűli a reakciót, a boldogságot kereső emberi vágyak áttörik a racionalizmus merev csatornahálózatának gátjait, és az ősi vadvizek újra előntek mindent. A racionalizmus kultúrtárait csakhamar titokzatos lápok, nádasok verik fel, és sejtelmes lidércfények izgatják, nyugtalanítják az embereket.

Az igazi görög csoda szikrái még magának a görögségnek életében elhamvadnak. A mítosz lápjainak világában az emberi szellem tüzelőanyaga alkalmatlan még arra, hogy ezektől a szikráktól tüzet fogjon. A görög csoda csak hirtelen felvillanás, káprázatos tűzijáték, „görögtűz”, az európai szellem fejlődésének robbanásszerű előjátéka, amellyel azonban az európai szellem még nem tudott lépést tartani. (Kiragadott, de jellemző példaként megemlíthetjük az alexandriai Filón esetét. Ez a zsidó származású filozófus kísérletet tett a szentírás és a görög filozófia összeegyeztetésére. Műve belefulladás a keleti miszticizmusba, s több mint egy évezrednek kellett elteltnie ahhoz, hogy ezt a munkát sikerrel elvégezzék.) Az embernek előbb kezébe kellett vennie Arisztotelészt, mint tankönyvet, szorgalmasan át kellett tanulnia és magáévá tennie ennek logikáját, az Organont, szinte az agysejtjeit kellett ennek megfelelően átcsoportosítania. S amikor a racionális gondolkodásnak ezt az iskoláját kijárta, amikor megtanulta, hogyan kell „rendberakni” és megismerni, akkor írhatja

meg Verulami Bacon a *Novum Organon*-t (1620), az európai szellem fejlődésének ezt az emlékművét, amely jelzi, hogy a racionalisan kiművelt emberi agy immár rálépett a természettudomány diadalának útjára.

Ezt a hosszú, fáradságos iskolát nevezzük a középkor skolasztikájának.

Alarik, Attila, Geizerik, Odoaker és Róma bukása: így kezdődik a középkor. A provinciákat otthagyja a római szervezet, megnehezedik a közlekedés, fokozatosan elpusztul a római civilizáció, s a magukra hagyott mítikus kelták és ködös árjak ott szoronganak az akkor még nagyrészt óceáni őserdő borította Nyugat-Európa kicsiny tisztásain. Hiába halott már a nagy Pán, a titokzatos erdő ott áll életük szélén. Lelkükig ér a pogány és babonás hiedelmek rejtelmes erdei sötéteje, amelyből két fény tör elő. Az egyik a mészégetők lángja, ahol könnyű mészégetésre használják a római márványszobrokat a barbárok. A másik a szellem pislákoló fénye a monostorok ablakaiban, ahol Szent Benedek fiai másolgatják vegyest a szentírás és a római klasszikusok könyveit, s nem áttallanak olykor szentírási szöveget letörölni a ritka és becses pergamenről egy-egy pogány szerző kedvéért. Ezeknek a kis mécseseknek lángját Róma táplálja, az örök Róma, amely új szerepében is megőrizte és széjjelküldte a hellénizmus korában vállalt megtartó szerepét és a kultúra iránti áhítatot. Ez a magatartás az utolsó rómaiak, a Szent Ágostonhoz hasonló szellemek erőfeszítésének eredménye, akik saját életükben kényszerültek megoldani a kultúra és Igazság közötti látszólagos ellentétet.

Ezeket az átmeneti évszázadokat valóban „sötét középkornak” nevezhetjük, mert sötétte teszik a reves erdők. De ebben a sötét középkorban, amely a szentírás tiszteletében az embert lassan elfordította a mágikus gondolkodástól, alakul ki az a csodálatos munkaszervezés, az emberi szellem hatalmas iskolája, amelynek eredménye évszázadok múltán a tudományos, sőt általánosságban az emberi gondolkodás átforgalmazása a görög csoda mintájának megfelelően.

Ezek alapján a középkor tudományosságát, a skolasztikát egészen új színben és értékelésben látjuk, főleg a természettudományok szempontjából, ha azt a racionalizmus iskolájának fogjuk fel, amelyet az emberi szellemnek ki kellett járnia. Vizsgáljuk meg a kérdést erről az oldaláról, s nézzük sorjában, mik az eredményes iskolai munka legfőbb követelményei?

Minden iskolai munkának jellemző vonása az *intellektuális állásfoglalás irányítása*. A középkor nagy alapeszméje a teocentrikus egyetemesség volt, a legjobbak minden törekvése az ágostoni *Civitas Dei* egységének megvalósítására irányult. Egység a hitben és tanításban, amint politikai síkon is a római birodalom egységes szervezete lebegett ideálként előttük. Természetesen ez a gondolat a tanításra is rányomta bélyegét. A tudomány nem oszlott még ágakra. A tudás egy volt, a teológia. Minden más — s ez a minden más mind beletartozott a filozófiába — a teológia szolgálatában állott: „a filozófia a teológia szolgálatlánya”. A kereseténység első századainak tudományos életét lefoglalja a kinyilatkoztatott igazságoknak az emberi értelemezhető közelebb hozása. Ilyen beállítottság természetesen csak nagy fenntartással ad helyet az egyéni kezdeményezésnek, s a tekintélyek feltétlen uralmához vezet.

A tekintélyek uralmának azonban az iskola hasznát látta. Ma is érvényes iskolai alapelv, hogy a tanulóval *biztos ismereteket* kell közölni, a tanítás anyagot mint biztos ismeretet kell átadni. Az iskolai tananyag mindig mutat valamilyen sztatikus jelleget, s ez rányomja bélyegét a középkori tudományosságra is. Felfogásuk szerint a tudás egyetlen nagy aranytömb, s akinek ezt sikerül kiásnia, az a teljes tudás birtokába jut. Honnan lehet a tudást kiásni? Könyvekből. A könyv, a kéziratok kódex nagy értékénél fogva már önmagában is tekintélyt jelentett a középkori „iskolás” számára. S mit tartalmaztak ezek

a könyvek? Elsősorban a legnagyobb tekintélyt, a szentírást. Azután az ókor nagy tekintélyei közül Arisztotelész mellett döntöttek — bár bevezetését hosszú harc, szívós védekezés előzte meg —, akit az Ibériai félszigetre betört arabok tudósainak közvetítésével ismertek meg. Arisztotelész gondolkodásmódjának reális, progresszív jellege jobban megfelelt a római szellemnek, amelyen nevelődtek, mint Plátón, aki a középkorban inkább titokzatos, földalatti áramlásokban él tovább.

A középkor első nagy tudományos eredménye, hogy a tekintélyek alapján a világ dolgait hierarchikus rendbe rakta, tehát elvégezte azt a munkát, amelyet a görögégnél is mint a legszámottevőbb tettet mutatunk ki. A rendberakás egységes szempontja: a világ Isten városa, ahol minden az Istené, s minden az Istennel való vonatkozásban kap értelmet és értéket, és az ember, az Isten gyermeke ebben a városban mint otthonában él. A középkor a világból meghitt otthont teremtett, ahol mindennek megvolt a maga hagyományosan megszokott helye s az egész világban annak az otthonnak a biztonsága, ahonnan majd felnőtként reménnyel lehet elindulni a dolgok mélyebb megismerésére. De ennek feltétele, hogy először ezt az otthont ismerjük meg, úgy, ahogy a szülők, nevelők ismerik, szintézist kell csinálni, hogy aztán neki lehessen fogni az analízisnek.

Ez a rendberakás volt az első fontos lépés a logikus, racionális gondolkodás elsajátításához. Amíg valaki nem tud úszni, ne merészkedjen a nyílt vízre, maradjon a biztos medencében. Valóban, a tekintélyeken túl a középkor hosszú ideig nem merészkedik, az arabokkal például, akik pedig hatalmas tudásanyagot hoztak magukkal, az iskola fegyelmének megfelelően hosszú ideig csak nagyon óvatosan barátkozik, sőt ez a barátkozás inkább harcot jelent.

Téved azonban, aki ezek alapján azt gondolja, hogy a középkor egész tudományos anyaga a tekintélyeken való rágódás volt. Középkori szerzők bön-gészése közben épp úgy sok érdekes dologra, helyes természettudományos megfigyelésre találunk, mint a görögöknél — de ezek hosszú ideig nem hatottak, nem hathattak, mert kívülállottak a tananyagon, vagy inkább a tanterven. Ma már szemükre vehetjük, hogy miért nem figyelték meg jobban a természetet, miért nem kísérleteztek. Eltekintve attól, hogy a fönt vázolt beállítottságuk szerint a tudás egyetlen forrásának a könyvet tekintették, ilyesmire még nem voltak érettek. Valahogy úgy fest a dolog rossz példával, hogy előbb a melegvizet kell feltalálni, s csak utána lehet a gőzgépet, és még később a pasztörizálást. Parcelsus élesszemű megfigyelő — és saját szemével látta Spanyolországban, hogy a szél egereket nemzett. Számonkérjük, hogy miért nem boncolták? Ilyen szemmel mit vett volna észre az anatómus? A középkori ember sokkal titokzatosabbnak tartotta a szervek működését, hogysen hideg minden-napisággal tudott volna hozzájuk közeledni. Amíg kémiai laboratórium nem volt, addig az emberi szervezetet sem foghatta fel kémiai laboratóriumnak, legfeljebb alkimista konyhának, és ez hová vezetett volna? Hozzányúlna a szívhez, és nem a vérkeringés motorját keresné benne, hanem az érzelmek székhelyét, a „szívet”. Amíg meg nem tanulta azt, hogyan kell megismerni, hogyan kell keresni a jelenségek okait, hogyan kell bánni a hipotézisekkel, a közvetlen tapasztalat felhasználása terén akkora vargabetűket kellett volna megtennie, ami legalább annyi időt emésztett volna fel a természettudományok történetében, mint amennyi a helyes gondolkodás elsajátításához kellett.

Végeredményben a középkor ismerte a kísérletezést, csak azt nem a tudósok, hanem a mesteremberek munkájának tartotta. A kísérletezők a mesteremberek voltak, s ugyancsak nem szoktunk arra gondolni, hogy a mai gépi civilizáció alapjainak lerakásában az ókorinál sokkal jelentősebb szerep jut a középkori mesternek, például a molnárnak. Az ókor nem bajlódott gépekkel, sokkal egyszerűbb és gyorsabb volt a rabszolgák beállítása, azok tetszés szerinti

számban azonnal kéznél voltak. A középkori molnár azonban már nemzedékeken keresztül elbajlódott egy-egy gépi problémával, a munkamenetből próbált egyes szabályosan ismétlődő fázisokat kiragadni vagy szabályosan ismétlődővé tenni, hogy a munka elvégzését agyafűrt szerkezetek segítségével minél nagyobb részben rábízhassa a vízajtotta kerékre.

A tekintélyek lehet, hogy nem voltak alkalmasak kutatási távlatok nyitogatására, de alkalmasak voltak arra, hogy kutatási távlatokra kimerészkedő és ott eredményesen vitézkedő embereket neveljenek.

Az iskolai munka további lényeges alkotóeleme a *tananyag elsajátításának módja*. Ennek vizsgálatánál nem lehet eléggé hangsúlyozni azt a körülményt, hogy a középkorban nem lévén könyvnyomtatás, nem voltak a mai értelemben vett tankönyvek. Ez, jól tudjuk, a tanítás egész menetén érezteti hatását, de különösen magán a tanuláson. A tanulónak nagytömögű ismeretanyagot kellett beemléznie, „felütésre készen” elraktározni agyában, aminek nagyon alkalmas módja a *distinctio*, a felosztás, egy-egy nagyobbkörű ismeretanyagok csoportok és alcsoportok hierarchikus rendjébe való besorolása, mnemotechnikai módszerekkel való beemlézése.

A középkori tudomány sztatikus jellege nem zárta ki azt, hogy a tanár nem mutathat rá nyitott ajtókra, felmerülő problémákra, a tanítási anyagot nem állíthatja be újszerűen, nem hívhatja fel a figyelmet más tudományágakkal való kapcsolatára. Ezt nevezte a skolasztika *scholionnak és corollariumnak*.

Ezeknek célja a matematikai, illetőleg a logikus gondolkodás elsajátítása. Ne feledjük el, hogy a gyermek szellemi fejlődésének is jelentős állomása, amikor a sok „Ez mi?” kérdés után eltörprengve, felteszi a következő kérdést: „És mi lenne, ha...?” Természettudományos tankönyveink ma is élnek ezzel a módszerrel. Korunk kiváló természettudósa, Heisenberg szerint az elvi kérdésfeltevés, a felvetett kérdés elvi síkra vitele volt az az erő, ami a görög kultúrát annak idején a többi fölé emelte, és ez a legerősebb szellemi eszköz, amit az európai gondolkodás létrehozott.

Ezekben a scholionokban kétségkívül vannak a mai olvasó számára „ostoba” kérdések; bár ne feledjük el Schütz Antal szellemes megjegyzését, hogy végső fokon nincs ostoba kérdés, csak ostoba felelet. Aligha hangzott el például valaha is „ostobább” kérdés, mint az, hogy miért nem esik az alma *feljéle* a fáról — de az erre adott zseniális feleleten épült fel az egész klasszikus mechanika. Nevethetünk egy kérdés feltevésén, hogy hány angyal fér el egy tű hegyén, de csak tisztelettel tekinthetünk rá, ha ebben az emberi szellem első erőfeszítéseit vesszük észre a tér kategóriájától való szabadulásra. Lehet gúnyolódni azon, hogy a Föld gömbalakja ellen az utolsó ítélet scholionjaként azzal érveltek, hogy akkor az antipóluson feltámadt emberek nem látnák a diadalmasan megjelenő Krisztust — de az ilyen botorkálások között mégis csak eljutnak odáig, hogy Dante számára jóval Kopernikusz előtt egészen természetes dolog a Föld gömbalakja.

A tudásanyag rögzítésére, elmélyítésére, a logikus gondolkodás beidegzésére szolgáltak a *vitatkozások, a disputák*, amelyekből nem egy „gondolkodási pattern” a mai napig átöröklődött számunkra. Egyetemi ünnepek voltak ezek, szigorúan meghatározott menetrenddel lefolytatott tanulmányi versenyek, ahol csak a borotvaéles logika boldogult, amely nem engedett helyet kibúvóknak, gondolkodásbeli lazaságnak. Babits írja: „Az a sok eretnek vita és skolasztikus disputa, az a sok misztikus okoskodás és ezerszer kigúnyolt doktori „szórszálhasogatás” nem esett olyan hiába, mint Mr. Homais szerette elképzelni.”

Persze az idők folyamán egyre inkább üres szócsépléssé váltak ezek a disputák, ahogyan a felosztások is öncélúak lettek, — jelétül annak, hogy a kö-

zépkor immár kifutotta magát. Amit módszerével el lehetett érni, azt elérte, a 13. század nagy rendszereivel elérkeztek az érettségi ideje.

A racionalizmus diadalra jutott, s aki büszke az emberi szellem teljesítményeire, az főhajtással adózhat a középkor érettségizőinek. A középkor ismerte a misztikát, a természetfölöttinek, Istennek intuíció útján, „in schola pectoris” történő megismerését, de *Aquinoi Szent Tamás* Summája nem misztikus mű, még kevésbé miszticizmus. A másik nagy érettségiző *Dante*, akiben Carlyle szerint „hat hallgató évszázad csodálatosan mély és zengő szava szólal meg”. Isteni Színhjátékában „bejárja az akkori kultúra egész birodalmát, a modern természettudományok első sejtelméitől és tapogatózásaitól egész az antik filozófia és középkori teológia hatalmas építményéig” — mint hivatott tolmácsolója, *Babits* mondja róla. Ez a mű mutatja legvilágosabban, hogy mit végezt a középkor, amikor „rendberakta a dolgokat”. Olvasása közben csodálkozunk kell, hogy micsoda gyakorlottságot árul el például a csillagos ég mozgásának ismeretében.

Es mit mutat ez az érettségi a természettudományok terén? Ne beszéljünk most a két nagy mellékvágányról, az asztrológiáról és az alkímiáról, bár eredményeik közismerten nagy lökést adtak az asztronómiának és kémiának. De egy-két jelentős nevet megemlíthetünk. *Roger Bacon* (1210 k.—1292) elsőnek mondja ki, hogy a természettudomány kísérleti tudomány, módszere a kísérletezés, és nem a tekintélyek felett való rágódás és vitakozás. Hasonlóan nyilatkozik *Nagy Szent Albert* (1193—1280), aki például azt is tudja, hogy a Tejút csillagok halmaza (Galilei látja meg először), s hogy az árapály-jelenséget a Hold okozza (Galilei Keplerrel szemben tagadja). *Johannes Buridan* (1300—1358) már a tehetetlenség és fizikai erő fogalmával magyarázza az égtestek mozgását, *Oresme* (1328—1382) pedig Kopernikusnál is világosabban fogalmazza meg a heliocentrikus tant. Nemcsak időben, lélekben is mindegyikük a középkorhoz tartozik, maguk sem tudták még átlátni felfedezéseik jelentőségét, s lényegében megmaradt náluk az arisztotelészi filozófia világképe. Lélekben a középkorhoz tartozik az utolsó nagy érettségiző, *Kopernikus* (1473—1543) is. Egy függőlegesen felállított vonalzó felső végéhez forgathatólag egy másik vonalzót rögzített, s alul egy harmadik vonalzóra tintával ráhúzta a fokban osztást — így végezte csillagászati megfigyeléseit. Ennek a „műszernek” láttán, amelyet Tycho de Brahe kegyelettel őrzött, igazat kell adnunk *Funck-Brentanonak*, hogy nem annyira a megfigyelés és számolás, mint inkább a gondolat ereje volt az, aminek segítségével ez a lángeszű pap felfedezéseikhez eljutott, s valóban, nem is bizonyítja mással rendszerét, mint éppen az összetevő részek tökéletes összhangjával. Ez az, amit a középkor érettségijének nevezünk: a rendszeres, fegyelmezett gondolkodáshoz szoktatott, logikailag csi-szolt és örökké összefüggéseket kutató elme a megfigyelés eredményei között logikai azonossági viszonyokat, egybehangzó és egybevágó kapcsolatokat fedez fel. A műve körül hét évtized után (sőt a pápának való bemutatástól számítva egy évtized után) megindul harc már nem tartozik a középkorhoz. Az a *Walpurgis-éj*, ami a reneszánsz alkonya és az újkor hajnala között sötétlik, külön fejezetet kíván a tudományok történetében.

MIKES MARGIT VERSEI

KÖZJÁTÉK

*Egy nagy asztal áll a szobámban,
dédnagyanyámé egykoron,
most családom ül körülötte,
jóbarát, testvér vagy rokon.*

*Dolgozunk, olvasunk vagy játszunk,
s szívem döbbenet földobog,
különös érzés tartja fogva
s valami furcsa fény lobog*

*körülöttem s én nem is hallom,
mit beszélnek az emberek,
az idő megállt, visszazétek
s ragyognak réghalott szemek:*

*jönnek az ősök, néznek, szólnak,
ismerik egymást. Csöndesen
széket húznak az enyém mellé
s beszélgetnek, de nem velem;*

*engem mintha nem is látnának.
Nem is látnak? azt nem tudom,
de valami feléjük vonzza
tekintetem és szólítom*

*imbolygó árnyuk. Nem felelnek,
apám, anyám is hallgatag
néznek reám. Kezem kinyujtom
s szétfoszlik minden. Hült szavak,*

*holt suttogás cseng a fülemben,
néma hangok foszlányai,
s árny-vendégeim szétrebbennek,
mint az ébredő álmai.*

HA MEGHALNÁL

*A lelked tiszta mint a kristály,
rajta át látom a világot:
szögek, élek, vonalak rajzát,
szivárványfényben lobogó lángot.*

*Az égbolt ékszerei égnek,
keringő hold, nap, csillagok,
ég s föld egyetlen tűzvarázsban
táncol, szikrázva száll, forog.*

*Csillagvilág, százarcú élet,
rajtad keresztül ég ragyogva;
ha meghalnál, ez a fényzőn
egyszerre éjsötétbe hullna:*

*Forró magasból — bukó csillag —
zuhanék jéghideg síromba,
se tűz, se jég nem fájna, szívem
holt szivednél halottabb volna.*

BŰCSŰZÓ

*Színváltó októberi lombok
hogy sárgultok, hogy pirosodtok!
Lelkendező, utolsó fájás
vérezik, cikázó tünde fény:
bűcsúzik a nagybeteg élet
s vele együtt lankadok én.
Halálpiros szomorúság
dércsüpte ágán hallgatok,
mint didergő, bűvő madár,
ki mégis várja a napot:
Voltál? Leszel még rebbenő fény?
Oh mult s jövőndő tavaszok!
Dermedt szárnyakkal verdesek,
Hideg hajnalra meghalok.*

EGY TANÍTVÁNY

BENEDEK ELEK CENTENÁRIUMÁRA

Nem ismertem egyik nagyapámat sem. Szüleim javakorabeliek voltak már, mikor születtem. Mióta eszméltem, keveselltem felmenőim létszámát; minél több élő, koros rokont, minél kiterjedtebb családi védelemet sóvárogtam. Öt-évesen minden elfakult fénykép eredetije érdekelt: „Az kim volt nekem?” — nyaggattam anyámat. Későbbben képzeletbeli „családom”-ba tisztos, vagy megnyerő külsejű idegenek, ismerősök fotografiáit is belesoroltam. Mint felnőtt testvéreknek ráadásként született pótléka, tudtam mindent, amit a nagyobbak tanultak; igaz, hogy eleinte keleties módra, jobbról-balfelé, de négyéves koromban folyékonyan olvastam az újságot. Ezért történt, hogy az első világháború egy játék-ajándékot nem termelő karácsonyán, noha még nem jártam iskolába, anyám képes levelezőlapot küldött nekem az „angyal” nevében s ezt írta rá: „*Jó magaviselet esetén január elsejétől jönni fog a Jó Pajtás gyermekújság*”.

A háborús posta el is hozta január végére — éppen születésnapomra — a *Jó Pajtást*, melynek főszerkesztője: Benedek Elek, nyomban azzal lepte meg öreg rokont sóvárgó gyermekségemet, hogy benne Nagyapónak nevezte magát. Az én sohasem ismert nagyapámnak, a szomszéd gyerekének, a pestiének, a dunántúliének. Minden gyermek nagyapjának. Ebbe a közös nagyapába első perctől kezdve beleyörödtem és az első bizsergető féltékenység akkor lepett meg, mikor úgy a harmadik heti újságpéldányból kiderült, hogy „nagyapónak” vannak saját, igazi unokái is, például bizonyos „Öcsike”, akinek gyerekcsínyjeiről „Öcsike nadselü gondolatai” — címen tréfás sorozatokat ír a gyermekújságba. Öcsikét szerettem volna azonnal megismerni, valóságos testvéremmé fogadni, a nagyapai szívből kitúrni, vagy megölni. De vad irigységemre a negyedik újságpéldánynak egy háromszéki csipős-szeles tavaszon megérkező száma csodálatos balzsamot hozott. A lapot végigböngésztem attól kezdve, hogy szerkeszti: Benedek Elek, odáig, hogy kiadja a Singer és Wolfner és közben a szerkesztői üzenetek hatodik sorában vastag, nyomtatott betűkkel ezt olvastam: *Ignác Rózsa*. Utána meg apró betűkkel ezt: „*Üdvözöllek előfizetőink között. Ugye székely vagy, kis unokám? Ilyen nevek csak Háromszéken teremnek.*”

Az először lenyomatott név varázsát kaptam tőle. Nem volt elég szerkesztőségi postája? Elégéséges levelezés híján is tartani akarta a rovatot? De miért az én nevemet szemelte ki? Pál Erzsinek nem izent őmaga, elsőnek, noha az is székely volt és kovásznai előfizető. Írni csak a nagy nyomtatott betűket tudtam még, de azért nyomban válaszoltam, apám irodai papírjának félíven, hat sor versben, melynek csacska tartalmánál csak nevemre kicsengő rímei voltak gyermekdedebbek: — „óta, kótya, — róla, róka, — rózsa, Rózsa”, Válaszát az ovodista versem-bersemre elrekkentette a menekülés-háborús postajárás. De a gyermekújság nagy kihagyásokkal csak jövogetett. Gyermekméretűre szabottan magának a Forradalomnak hírét és üzenetét hozta el határszéli falucskánkba. Benedek Elek gyermekújságja egy verses rovattal üdvözölte, ünnepelte és népszerűsítette a Tanácsköztársaságot. Az volt a címe, hogy Tökmag Király Harmonikázik. Ahogy visszaemlékszem rá, ez a „Londonban van, hej, sok számos utca” mintájára írt, kedvesen tanító csúfolkodás nem volt valami irodalmi műretek. Még jámboran gördülékeny rímei sem voltak mindig tökéletesek, de elbűvölően friss hang áradt belőle. Tökmag király — egy kis mesebeli gnóm — arról harmonikázta strófáit a gyerekeknek, hogy a

megváltozott világban, határtalan örömeire, elcsapták őt a királyságból. Unta már amúgyis ezt az ósdi foglalkozást és ezért felcsapott hajdani, oktondi uralkodását s annak szánalmas és kacagtató emlékeit zengő krónikásnak. Az izgalmas, a friss, a modern az volt, hogy ezt éppen az a Benedek Elek írta, aki a *Magyar mese- és mondavilágban* annyi csodálatos tündérr királyról, veres hercegről, zöld királyfiról mesélt. A *Jó Pajtás* utjondságot hozó, az aktuális felnött élet híreit, eseményeit gyerekekkel közlő, igazi újság volt. Folytatásos regényke jelent meg benne például az akkori gyerekek napi életébe keveredő, kotnyeleskedő — kissé jelképes — rókacsaládról: a mihaszna, úrhatnám polgárságról. Egyszerre csak — a beállott történelmi változások folytán a *Jó Pajtás* nem járt többé Erdélybe.

Betűfaló kisdíák s mellette ismert gyermekszínész voltam már Fogarason (ahová elköltözködtünk), mikor egyszerre, tömegesen, s nem mindennapi körülmények közt találkoztam Benedek Elek műveivel. A fogarasi állami gimnázium éppen gazdát cserélt. A gimnázium egyemeletes épülete alatt kőpartok közé szorítva folydogált — s fellegszakadás esetén tájétkozott — a havasból érkező Berivoj patak, A gimnázium új könyvtárosa úgy vélte híven követni nemzeti meggyőződését, ha az iskolából minden magyar nyelvű könyvet kidobát. Egyszerűség okából mindjárt az épület lábánál folydogáló Berivoj patakába hajgáltatta az ifjúság könyvtár sokszáz, világosdrapp vászonba kötött könyvét. No, ha a patakmenti gimnázium utasításra dolgozó egyes diákjai a vízbe dobálták a számukra hasznavehetetlen könyveket, mi, a Bethlen utcai gimnázium egyes diákjai nyomban megalakítottuk a könyvhalászok egyesületét. Egymagam legalább tizenkét félig ázott Benedek Eleket halásztam a patakba döntött könyv-kupac tetejéről. Elsőnek a *Testamentumot* szárítottam meg és olvastam, már nem is álmélkoldva, hanem a kis gyerekkori Tökmag király tréfás forradalmiságát komoly hangnemben újra lelve benne, nagy-nagy rokonérzéssel. Utána Benedek Elek ifjúsági regényei következtek, *Katalin*, *Huszár Anna*, *Mária története*; Benedek Elek nagyanyjának, anyjának és feleségének életregényei. A *Testamentumot* kétszer is elolvastam és szinte mindennapi olvasmányként forgattam: meséit.

Ánélkül, hogy ezt mindmáig megfogalmaztam volna magamnak, Benedek Eleket első pillanattól olyan hazafinak éreztem, vagy félreérthetetlenebbül korszerű kifejezéssel: patriótának, aki egyrészt minden nemzeti irodalmi értéket összegyűjt, megőriz, gondoz és tovább ad, minden lehető helyen propagál, — hiszen nemcsak meséinket és mondáinkat mesélte újra, korának fogyatékosabb néprajzi készülttségével és szaktudásával, mint azt a mai, haladottabb folklor-tudomány már megkívánja, de nagy írni tudással, meleg emberséggel, mindenkül közel vívő egyszerűsítéssel és sok-sok humorral, hanem magát a nemzeti történelmet is újra tanította-mesélte a *Jó Pajtásban*, és későbbi gyermekújságjában is folytatta történelmi nagyjainkról írt sorozatát *Emlékezzünk régi-ekről* címen. Másrészt viszont ő volt az első írónk, aki a gyermekvilág tudatába, képzeletébe belelopta-varázsolta a társadalmi változás kérlelhetetlen szűk-ségességét.

Most, születésének századik évfordulójára, magyarországi és romániai Benedek Elek-emlékbizottságok munkája révén sor kerül végre írói, közéleti értékelésére. Parlamenti beszédeiből, cikkeiből, műveinek újraolvasásából mind az derül ki, ami megfogalmazatlanul, nemzedékeket nevelt egyidőben, egyszerre, hagyományörző hűségre, nemzeti öntudatra és emberies haladásra. Szóval ki nem mondottan, de annál forróbban sugalltan: szocializmusra.

Többsincs királyfi című búbajos mesejátékában felnött színészek teljesítő képességét is próbára tevő pompás karakterszerépet írt: a királyfit dajkáló, forró lelkű, „ami a szívemen az a számon”, az ördögtől sem félt „szabad” szé-kely asszony, Ráki figurájában. Ez a szerep volt gyermekszínész korom legna-

gyobb sikere. Végigjártszottam fél Erdélyt benne, s mikor hírért vette, hogy „hiteles ábrázolást” tanulandó, elmentem a szombatfalvi ménestelep kocsisai közé, hogy tanítsanak meg „igaziból” lószerszámot pucolni — efféle színpadi munkával kezdődik a szerep — s hálából a tanításért az egész darabot egymagam eljártszottam az állami ménesgazdaság istállói előtt a gyepen, meg mikor Török Sándor (akkor erdélyi kezdő újságíró) cikket írt róla, hogy gyerek-szín-társulatunk nem csekély közreműködéssel úgy cenzuráztatja a műsort, hogy szemléltetően mintát játszik az illetékes városkák rendőrkapitányai előtt; — jellegzetes álló betűivel levelet írt nekem.

Levelét Kisbaconból keltezte. Mert Benedek Elek a forradalom bukása után nem lelte helyét Pesten. Mikor ezek s tízezrek hagyták oda Erdélyt, ő éppen akkor költözött haza háromszéki kicsi birtokára, Kisbaconba az öreg, kurtanemesi Benedek-kúriába. A „színésznojt” köszöntő szerző levele mellé egy újságpéldány is érkezett címemre tőle. Szálkás, rossz papírra kinnal nyomtatott, új erdélyi gyermekújság volt, a *Cimborá*. Sokáig őriztem ezt a számomra dedikált példányát. Azt írta rá: „I. R.-nak küldöm, nem azért, hogy megrendelje, mert már nagy leány, hanem hogy lássa: újságot csinálók az erdélyi gyermekeknek is.” A *Cimborát* nyomban megrendeltem magamnak s megrendeltük iskolánknak is.

Ügyszólván egymaga írta tele az egész lapot. Nyomdát hozzá csak a meszsi, vicinális vonatokkal napok alatt elérhető Szatmáron talált. Kéziratait gyakran kétszer, háromszor is újra kellett elküldenie; elvesztek, vagy nem érkeztek meg. Az elkészült példányok visszautaztak Kisbaconba, onnan az egészet maga expedialta. A lap költségei miatt a kis birtokra kölcsönt kellett felvennie. A gyermekújság deficittel, kínlódva működött. Mindebből mit sem sejtettem. Egyhavi előfizetése kevesebb volt, mint egy heti uzsonnapénzem. Járattam s előfizetőket toboroztam, aztán egy napon, tizennégyéves koromban megírtam és elküldtem neki életem első „művét” — amiről fogalmam sem volt, hogy mi-csoda. Ő nevezte ki novellának és közölte a *Cimborában*, a nyomda csigatempójához képest azonnal, első, vezető helyen és egy levelezőlapon így gratulált: „Novelládat boldog örömmel közlöm. Írígységreméltóan egészséges humorodat tartsa meg az Isten, írj még sok hasonlót, legfiatalabb kedves munkatársam”. Még szerencse, hogy határtalan büszkeségemben szó szerint megtanultam a *Társszerzők* című, gyermekíró társszerzőket kifigurázó novelláskát ért gratulációt s így most hűségesen emlékezhetem Benedek Elekre. A *Cimborában* nemsokára új, ifjú s szintén vezető helyen megjelenő verselő munkatárs neve tűnt fel: Dsida Jenő. Amint azt Benedek Elek fia, Benedek Marcell az Irodalomtörténeti Közlemények 1955-ös egyik számában meg is írta, Nagyapó a fiatalon elhalt erdélyi költőt, Dsidát meg engem fedezett fel utójára.

Szüleimmel az 1922-es segesvári Petőfi emlékünnepeken ismerkedett össze, mint annak egyik fő-fő rendezője; ott is ráért velük sorsomról beszélgetni és írtak is együtt egy lapot nekem. Személyesen, ifjúkori viharos gátlásaim, ösztömlott önbizalmam, és más ostobaságok miatt nem beszéltem soha vele, pedig beszélhettem volna. 1928-ban a Zeneakadémia nagytermében a szárnyai alatt felnevelkedett, már Erdély-szerte maga vezette előadásokon bemutatott új írói gárdát ajánlotta a pesti közönség szeretetébe. Ott állottam a zenekar nézőtéri oldalán az előadás után és néztem őt. Már nagyon öreg, olyan szép arca volt, mintha Jókai írta volna. Ezüstfehér haja, törökösen kurta sasorra, főfehér, ápolt, rövidre vágott körszakálla, bajusza, domborodó homloka, gyengén rózsás arcszíne. Fekete ruhát, puha fekete szalag-nyakkendőt viselt. Oda kellett volna rohannom hozzá, megölelnem, csókolnom, de csak álltam a zenekar oldalán kábán és furcsán sajgó szívvel, hiúan, világtól-sértetten s esetlenül. Eppen sehol, senki sem voltam; gyermekszínész már nem, színésznek még csak növendék; a gyermekkori irodalmi kísérletezések messzi mögöttem: resteltem

bemutatni magam, hajdani színésznőjét és felfedezett író-palántáját, aki már tizennyolc esztendő múlt, azt sem tudja magáról, hal-e, vagy csirke, kezdi az egész élete pályáját legelőlről, miután egyszer már, csodák-csodájára elindult s futamodott egyet rajta. Az akkor bemutatott erdélyi írók (köztük az egészen fiatal Tamási Áron, Szentimrei Jenő, Ligeti Ernő, Kuncz Aladár) majdnem valamennyiével megismerkedtem későbbben és közel is kerültem hozzájuk, csak éppen vele nem. Benedek Elek a következő évben meghalt Kisbancban. Halálába felesége is követte, öngyilkos lett, együtt temették el őket.

Evtizedekkel ezelőtt, öreg újságíróktól hallottam emlegetni azt a „titkot”, hogy a *Singer és Wolfner* egykori regénypályázatán díjat nyert, akkor még névtelen ifjú szerző, Herczeg Ferenc első regényét Benedek Elek stilizálta át, mivel Herczeg Ferenc nem tudott ifjú korában íróhoz illő módon magyarul. Nem tudom, irodalomtörténeti tény-e, vagy csak pletyka ez a közlés? A magam részéről gondolkodás nélkül hittem el, mert Benedek Elek nagy mestere volt a szükséztől lendületes-fordulatos, helyes szórendű, hanglejtésében is szép, teljes, minden ódonságot meleg, friss étellel áttelekesítő, zengő, érett magyar nyelvnek.

Erdélyi visszahúzódása, majd új Kazinczys modorú irodalmi jelentkezése idejében — „legyen erdélyi irodalom”, ez volt jelszava — mikor irodalmi eszékelkel faluzta végig fél Romániát és éppen Pestre készült, heves támadás érte. Az erdélyi származású nagy pamflet-író, talán az éledő erdélyi irodalomra féltékenyen, hírhedt cikkében megpróbálta „kiparancsolni” az irodalmi életből, felszólította, „haljon meg már”, s gyilkos gúnyval „szent öreg”-nek nevezte.

Benedek Eleket minden gúny nélkül, valóban és jól megértékelt tisztelettel tarthatjuk az irodalmi élet folyamatosságáért fél évszázadon át küzdő, irodalmi *great old mannek*, vagy ha úgy tetszik: úttörő munkát végző szent öregnek. Az irodalmi úttörő munkát az ő esetében tévedés volna csak hézagpótlásnak tartani. Hiszen nagy, nehéz kérdés már magának a hézagpótló irodalmárnak értékelése is. S nem is hiszem, hogy azt az irodalmi munkafolyamatot, amit sok téren éppen Benedek Elek végzett el elsőnek, becsületes és igazságos volna hézagpótlásnak minősíteni. A népköltészet gyűjtését a maga korában a korabeli segédeszközökhöz mérten Erdélyi János, Kriza sem végezte tudományosan. Sebestyén, Mayland, Kálmány, Vikár talán szakszerűbben művelte, mint Benedek Elek, de általánosan ismertté, elterjedté, az egész nép közkincsévé a székelly balladák, a mesék és mondák az ő feldolgozásai révén váltak. Gyermekújságot előtte s vele egyidőben is nagy sikerrel szerkesztett Sebők Zsigmond, Gaál Mózes, de a legelső gyermekújság, melynek nem volt úri-osztály-társadalmi jellege, Benedek Eleké volt. Népmesét színdarabbá, gyermekek által jól játszható mesejátékká nemcsak hogy ő dolgozott fel elsőnek: azóta sincsenek az övéihez mérhető dramatizálásaink. Meséi és mesejátékai megszerkesztésében a népi karakterek kialakítása, a nem népszínművels paraszt és szegényember ábrázolás több volt, mint úttörés a jellemábrázolások terén. (Különös véletlenként — vagy talán sorsszerűen — sok-sok herce-hurca után úgy kerültem a Nemzeti Színházba, hogy Voinovich Géza látott a Zeneakadémián egy Benedek Elek-írta párpjelenet egyik karakter-szerepében, a *Rigóné és a pesti nagysága* címűben, Rigóné, az élelmes, szegény székelly asszony szerepében.)

Van G. B. Shawnak egy hökkentően szellemes, cinikus megállapítása. Eszerint: „aki tud, alkot, aki nem tud (már mint alkotni nem tud, gondolom), az — tanít.” Az egyes nemzeti irodalmak keletkezésének, kifejlődésének, folyamatosságának mikéntjén merengvé sokszor elgondolkoztam ezen a tartáhatatlan, hetyke kijelentésen. Maga Arany János sem tartotta többre működését az irodalom egy részének, főként a nyelvnek megmunkálásánál. „Egy barázdát én is vontam” — írta. Ő is nevelni, tanítani akart. De még József Attila is „taní-tani” kívánta — noha nem középiskolás fokon — egész népet. S nem

volt-e végül is több Benedek Elek, mint egy nemzet több nemzedékre terjedő gyerekseregének nevelője? Ő maga egészen bizonyosan nem kívánt több lenni. Életét sommázza, ezt a kis verset szánta magamagának sírversül:

*Jézus tanítványa voltam
Gyermekekhez lehajoltam
A szívemhez felemeltem
Szeretetre úgy neveltem.*

Nemcsak hézagpótló ifjúsági műveivel, nemcsak kiváló gyermekújságjával, hanem azzal a bűbájjal emelte fel magához a gyermeksereget, ami emberifrói egyéniségéből áradt. Embert formáló, tehetséget ápoló, szeretettel ösztönző, halhatatlan kedvessége, alkotó egyéniségének emléke sugárzik műveiből ma is.

KÖZÉPKORI FAMETSZET. II.

(Dóm-tanulmány)

*Úgy áll a sűrű város közepében,
miként fiai közt a pelikán,
őrizvén ostyát-mannát a begyében,
s mindazt, mit a sóvár lélek kíván.*

*S míg künt a tél roppant havat sodorván,
a vérből minden meleget kiöl,
setteleg a Sátán s bosszul a Boszorkány
s farkascordák vonítanak messziről,*

*itt bent menny-mása bolt alá fogott tér
szentelt homálya kínál enyhelyet,
s gyertyák elé élőért és halottért
merednek reszkető emberkezek,*

*mert a Megváltó vérző lába mellett,
karjai alján van csak oltalom:
szájakból sóhaj száll, fehér lehellet
minden új s régi bűnért: „Irgalom!”*

Jékely Zoltán

FÜST-FRESKÓK

*Déltájt a gyárkémények füstölögnek,
ne hidd, hogy átokverte szörnyű szörnyek.
Koromsötét, bozontos ecsetek,
képirókként hú képet festenek;
s a füstábrák gyanútlanul hömpölyögnek...*

*Felhők közé kering e ritka vázlat,
ennél merészebb rajzot itt ki láthat?
Amott gomolyog egy esztergapad,
a füstcsik láncdaruként felszalad;
a táj képmása fenn e munka-tárlat.*

*Alant a vándorló utak megállnak,
kővé meredten kémlenek a házak
e látomást, mely néhány pillanat;
a füstábrák gyűrűzve rajzanak,
s a halhatatlan csarnokba szállnak...*

Szabó Géza

LOHENGRIN HALÁLA

A lépcsőn fölfelé valamivel lassabban cipelték a hordágyat. Bosszús volt mindkét teherhordó: már egy órája megkezdték szolgálatukat s még egyetlen cigarettára elegendő borraivalót sem szereztek; és egyikük a kocsit vezetője volt és vezetőket voltaképpen nem szoktak teherhordásra alkalmazni. De a kórházból senkit sem küldtek le segítségükre s a fiút mégsem hagyhatták a kocsiban fekve; sürgősen be kellett szállítaniuk még egy tüdőgyulladásos beteget és egy öngyilkost is, akit az utolsó pillanatban vágtak le a kötélről. Bosszúsak voltak s a hordágyat most megint valamivel lassabban vitték. A folyosó csak gyöngén volt megvilágítva és természetesen kórházzzag terjengett.

— Miért is vágták le a kötélről? — mormolta az egyik s az öngyilkost értette; a hátulsó teherhordó volt ez s az elülső visszadörmögött: „Igazad van, mirevaló volt tulajdonképpen?” Eközben megfordult, keményen betaszította az ajtót s a hordágyon fekvő felriadt és éles, borzasztó kiáltás szakadt fel belőle; gyermek kiáltása volt ez.

— Nyugalom, nyugalom! — szólt az orvos, egy diákos gallérú, szökehajú és ideges arcú fiatalember. Az órára pillantott: nyolc óra volt és tulajdonképpen már rég le kellett volna, hogy váltsák. Már több, mint egy órája hiába várt Lohmeyer doktorra; de talán letartóztatták? ma bárkit bármikor letartóztathatnak. A fiatal orvos önkéntelenül elővonta hallócsövét, folytatólagosan szemügyre vette a fiút a hordágyon s csak most esett pillantása a teherhordókra, akik türelmetlenül várakozva álltak az ajtóban. Bosszúsán megkérdezte: — No mi van, mit akarnak még?

— A hordágy — mondta a sofőr — nem lehet a fiút máshová fektetni? Sürgősen el kell mennünk.

— Eh, világos, ide! — mutatott az orvos a bőrpamlagra. Ebben a szempillantásban érkezett az éjszakás nővér; jelentéktelen, de komoly megjelenésű nő. Megfogta a fiút fent a vállainál, s az egyik teherhordó, — nem a sofőr, — egész egyszerűen a lábainál fogva. A gyermek megint fölkiáltott, mint az őrit s az orvos sietve odaszólt: — Csönd, nyugalom, nyugalom! nem lesz olyan borzasztó...

A teherhordók még mindig várakoztak. Az orvos ingerült pillantására megint csak egyikük válaszolt: „A takaró” — mondta nyugodtan. A takaró, egyáltalában nem volt az övé: egy asszony adta a mentőállomáson, mivel a fiút ezekkel a szétroncsolt lábakkal mégsem lehetett csak úgy a kórházba szállítani. A teherhordó azonban úgy vélte, hogy a kórház megtartaná s hogy a kórháznak van elegendő takarója s hogy a takarót úgysem kapja vissza az asszony s hogy éppoly kevéssé a fiué, mint a kórházé, tehát csupán a kórháztól vette el s ezzel el van intézve. Felesége majd kitisztítja a takarót és takaróként manapság rengeteget adnak.

A gyermek még mindig ordított! Lábairól legöngyölítették a takarót és gyorsan átadták a sofőrnek. Az orvos és az ápolónővér összenéztek. A gyermek állapota borzasztónak tűnt: egész alsóteste vérben úszott, rövid vászon nadrágja cafatokra rongyolódott, a cafatok szörnyű pempővé keveredtek a vérrel. Lába meztelen volt s a gyermek állhatatosan ordított, rettenetes kitartással és szabályszerűséggel.

— Gyorsan! — súgta az orvos, — nővér, a fecskendőt, gyorsan, gyorsan! — A nővér igen ügyesen és fürgén foglalatzkodott, de az orvos minduntalan odasúgta: „Gyorsan, gyorsan!” Szája szüntelenül szólásra nyílt az ideges arc közepén. A gyermek szakadatlanul ordított, a nővér azonban egész egyszerűen nem tudta hamarabb elkészíteni az injekciót.

Az orvos kitapintotta a fiú ütőerét, sápadt arca megvonaglott a kimerültségtől. „Csönd,” suttogta néhányszor, mint az eszelős, „ugyan légy már csöndben!” De a gyermek ordított, mintha csak arra született volna, hogy ordítson. Ekkor végre jött a nővér a fecskendővel s az orvos igen fürgén és ügyesen beadta az injekciót.

Amint sóhajtva kihúzta a tűt a szívós, csaknem szíjas bőrből, nyílt az ajtó s egy apáca lépett a szobába gyorsan és izgatottan, de amint megpillantotta a baleset áldozatát s az orvost, becsukta a száját, melyet szólásra nyitott már s lassan és csöndesen közelebb lépett. Barátságosan bölintott az orvosnak s a sápadt világi nővérnek és kezét a fiú homlokára tette. A gyermek egészen függőlegesen fölvetette tekintetét és álmélkodva pillantotta meg fejénél a fekete alakot. Csaknem úgy tűnt, mintha megnyugtatná a homlokára nehezedő, hűvös kéz; de máris hatott az injekció. Az orvos még kezében tartotta a fecskendőt és ő mégegyszer mélyen fől sóhajtott, mivel csönd támadt most, csodálatos csönd, oly csönd, hogy minden lélegzetvételük hallatszott. Egyetlen szót sem szóltak.

A gyermek semmi fájdalmat sem érzett már, nyugodtan és kíváncsian tekintett szét maga körül.

— Mennyi? — tudakolta halkán az orvos az éjszakás nővértől.

— Tíz, — válaszolt az éppúgy.

Az orvos vállatvont.

— Egy kicsit sok, majd meglátjuk. Segítségünkre lesz egy kicsit, Lioba nővér?

— Föltétlenül! — felelte gyorsan az apáca s úgy tűnt: mély töprengésből riadt fel. Nagy csönd volt. Az apáca fejénél és vállainál fogva tartotta a fiút, az éjszakás nővér lábainál fogva és lefejtették róla a vérrel átitatott rongycafatokat. A vér, amint most látták, valami feketeséggel keveredett; minden fekete volt, a fiú lába tele volt szénporral, keze is; minden csupa vér volt, rongycafat és szénpor, vastag, csaknem olajos szénpor.

— Világos — mormolta az orvos, — szénlopás közben lezuhantál a mozgó vonatról, mi?

— Igen — mondta a fiú megtört hangon — világos.

Szeme éber volt és volt ebben valami különös boldogság. Pompásan kellett hatnia az injekciónak. Az apáca egész magasra felhúzta az inget és összecsavarta a fiú mellén, fent az álla alatt. Felsőteste sovány volt, nevetségesen sovány, mint valami vén lúdé. Felül a kulcsontjánál a gödrök különös sötét árnyalatúak voltak, nagy üregek, ahová az apáca egész fehér, széles kezét elrejthette volna. Most megpillantották a lábát is, azt a részt, amely még épségben volt a lábából. Egészen vékony volt és finom, karcsú. Az orvos intett a nőeknek és így szólt: „Valószínűleg kettős törés mindkét oldalon, meg kell röntgeneznünk.”

Az éjszakás nővér alkoholos tamponnal tisztára mosta a lábat s ekkor már nem tűnt annyira pocskéknak. Csak olyan rettentő sovány volt a gyermek! Az orvos fejét csóválta, mialatt kötést tett a sebre. Most újra Lohmeyerért aggodott: talán mégis elkapták s ha nem is fecsegne ki semmit, csak kínos dolog, hogy ülni hagyja őt a strophantim miatt s ő maga szabadlábban van, — holott ellenkező esetben nyereségben is részesülhetett volna. Isten verje meg, biztosan fél kilencre járt már az idő s oly barátságatlan csönd volt most, az utcáról semmi zaj sem hallatszott. Befejezte a kötözést s az apáca ismét lehúzta a gyermek ingét, egészen az ágyékáig. Azután a szekrényhez lépett, kivett belőle egy fehér takarót s ráborította a fiúra.

Kezét újra a fiú homlokára téve így szólt az orvoshoz, aki a kezét mosta: „Tulajdonképpen a kis Schranz miatt jöttem, doktor úr, csak nem akartam önt nyugtalanítani, míg itt a kisfiút kezelte.”

Az orvos abbahagyta a kéztörleszt, arca kissé eltorzult s a cigaretta, mely alsó ajkán lógott, megremegett.

— Mi? — kérdezte, — mi van hát a kis Schranz-cal?

Arcán a sápadtság most csaknem sárgásszínű lett.

— Ah, a szívecskéje nem bírja tovább, egyszerűen nem bírja tovább, úgy látszik, vége lesz.

Az orvos újra kezébe vette a cigarettát s a kéztörleszt ráakasztotta a mosdótál melletti szegre.

— Isten verje meg! — kiáltott föl tehetetlenül: — Mit tegyek itt, hiszen semmit sem tehetek!

Az apáca még mindig a fiú homlokán tartotta a kezét. Az éjszakás nővér a véres tamponokat a hulladékos vödörbe süllyesztette, amelynek nikkal fedele csillogó fényt vetett a falra.

Az orvos elgondolkodva bámult a padlóra, hirtelen fölemelte fejét, még egyszer a fiúra pillantott s az ajtóhoz rohant: „Megnézem!”

— Nincs szüksége rám? — kérdezte az éjszakás nővér a hátamögül; az orvos még egyszer bedugta a fejét az ajtón: — Nem, maradjon itt, készítse elő a fiút röntgenre és próbálja meg már fölvenni a beteglapját.

A gyermek még nagyon csöndes volt s most az éjszakás nővér is megállt a bőrpamlag mellett.

— Kaphatok fölvilágosítást édesanyádról? — kérdezte az apáca.

— Meghalt.

A nővér nem mert az apja után kérdezősködni.

— Kit értesítsünk?

— A bátyámat, de ő most nincs otthon. De a kicsinyeknek mégis tudniuk kell, ők most egyedül vannak.

— Nos, hát milyen kicsikék?

— Hans és Adolf, hiszen várnak rám, míg megjövök s elkészítem az ételt.

— És hát hol dolgozik a bátyád?

A fiú hallgatott s az apáca nem firtatta tovább.

— Írni akar?

Az éjszakás nővér bölintott s a kis fehér asztalhoz lépett, amelyet gyógyszerék és kémcsövek borítottak. Közelebb húzta a tintatartót, bemártotta a tollat és balkezevel kisímitotta a fehér ívet.

— Hogy hívnak? — kérdezte a fiút az apáca.

— Becker.

— Vallásod?

— Nincs. Nem vagyok megkeresztelve.

Az apáca összerázkódott, az éjszakás nővér arca részvétlen maradt.

— Tehát mikor született?

— Harminchárom... szeptember tizedikén.

— Iskolába jársz még, igen?

— Igen.

— És... a keresztnévét — súgta oda az apácának az éjszakás nővér.

— Igen... és a keresztnéved?

— Grini.

— Hogyan? — A két nő mosolyogva összenézett.

— Grini — mondta a fiú lassan és bosszúsán, mint minden ember, akinek szokatlan keresztnéve van.

— I-vel? — kérdezte az éjszakás nővér.

— Igen, két i-vel — és megismételte még egyszer: — Grini.

Tulajdonképpen Lohengrinnak hívták, mivel 1933-ban született, akkoriban, amikor Hitler első képei a bayreuthi ünnepi játékok alkalmával minden heti képeslapban közkezen forogtak. De édesanyja mindig Grininek hívta.

Hirtelen beviharzott az orvos, szeme fátyolos volt a kimerültségtől és gyér szőke haja fiatal s mégis erősen barázdás arcába lógott.

— Jőjjenek gyorsan, gyorsan, mindketten! Meg akarok próbálni még egy vérátömlesztést! gyorsan!

Az apáca rápillantott a fiúra.

— Igen, igen! — kiáltott föl az orvos. — Hagyja őt nyugodtan egyedül egy pillanatra!

Az éjszakás nővér már az ajtóban állt.

— Szép nyugodtan fekvve maradsz, Grini? — kérdezte az apáca.

— Igen — felelte a gyerek.

De amint mindnyájan kimentek, egész egyszerűen hagyta, hogy megeredjenek a könnyei. Amikor az apáca homlokára tette a kezét, visszafojtotta a sírást. Nem fájdalmában: boldogságában sírt. És mégis fájdalmában és félelmében is. Csak, ha a kicsinyekre gondolt, akkor sírt fájdalmában és megpróbált nem gondolni rájuk, mert boldogságában akart sírni. Még soha életében nem érezte magát ilyen csodálatosan, mint most az injekció után. Úgy folyt széjjel benne, mint valami csodálatos, egy kicsit meleg tej, kábultá s ugyanakkor éberré tette és pompás ízt érzett a nyelvén, oly pompásat, mint még soha életében, de mégis mindig a kicsinyekre kellett gondolnia. Hubert reggel előtt nem tér haza és apa csak három héten belül jön meg és anya... és a kicsinyek most egészen egyedül vannak és pontosan tudja, hogy minden lépésre, minden legkisebb hangra lesnek a lépcsőn és oly barátságatlanul sok ember jön-megy a lépcsőn és oly barátságatlanul sok csalódás éri a kicsinyeket. Kevés kilátás van rá, hogy Grossmanné pártfogásába veszi őket! Sohasem tette, miért éppen ma? Sohasem tette, nem is tudhatja, hogy ő... hogy szerencsétlenül járt. Talán Hans vigasztalja majd Adolfot, de Hans maga is nagyon győnge és sírva-fakad a legcsekélyebb ok miatt is. Talán Adolf vigasztalja majd Hansot, de Adolf csak ötéves és Hans már nyolc; tulajdonképpen valószínűbb, hogy Hans vigasztalja majd Adolfot. De Hans olyan borzasztó győnge és Adolf erősebb. Valószínűleg mind a ketten sírnak, mert ha hét óra felé jár az idő, nincs már örömük a játéokban, mert éhesek és tudják, hogy ő nyolc óra tájon megjön és enni ad nekik. És nem mernek majd nekiesni a kenyérnek; nem, ezt nem merik többé megtenni; igen szigorúan megtiltotta nekik, amióta néhányszor mindent, mindent, az egész heti porciót fölették... A krumplinak nyugodtan nekieshettek volna, de persze ezt nem tudják. Csak legalább megmondta volna nekik, hogy nekieshetnek a krumplinak! Hans már egész jól tudott krumplit főzni; de nem mernek majd, igen szigorúan megbüntette őket érte, igen, még meg is kellett vernie őket, mert az egész egyszerűen mégsem járja, hogy az egész kenyeret fölegyék; ez egész egyszerűen nem járja; de most örült volna, ha sohasem büntette volna meg őket! Most ott ülnek és várakoznak és minden neszre, ami a lépcső felől hallatszik, izgatottan felugranak és sápadt arcukat az ajtóhasadékhoz szorítják, úgy, ahogy már olyan gyakran, gyakran, talán ezerszer is látta őket. Óh, mindig az arcukat látta meg először! és örültek. Igen, miután megverte őket, még azután is örültek, ha megjött; hiszen mindent beláttak. És most minden nesz csalódás számukra és félni fognak. Hans már reszketett, ha csak egyetlen rendőrt is látott!... talán olyan hangosan sírnak majd, hogy Grossmann asszony pörölni fog, mert szereti este a nyugalmat; s akkor talán mégis tovább sírnak és Grossmanné átjön, hogy utánanézzon a dolognak s akkor megesik a szíve rajtuk; egyáltalában nem olyan rossz ez a Grossmanné. De Hans sohasem megy magától Grossmannéhoz, olyan borzasztóan fél tőle; Hans mindenkitől fél...

·Ha még legalább nekiesnének a krumplinak!

Amióta megint a kicsinyekre gondolt, újra csak fájdalmában sírt. Megpróbálta kezét a szeme elé tartani, hogy ne lássa a kicsinyeket s akkor érezte,

hogy nedves lesz a keze s méginkább zokogott. Megpróbált tisztába jönni vele, milyen késő lehet. Biztosan kilenc óra, talán tíz is és ez szörnyű! Egyébként sohasem volt úgy, hogy fél nyolc után tért haza, de a vonatot ma erősen őrizték és kínosan kellett ügyelniük: a luxemburgiak olyan szívesen lőtték! Talán a háborúban nem lövöldözhetek elég sokat; nagyon szeretnek lövöldözni! De őt nem csípték el, sohasem, még sohasem csípték el, mindig átsurrant közöttük. Istenem, éppen köszén, ezt lehetetlen volt elszalasztania. Köszén! Kőszénért simán megfizették a hetven-nyolcvan márkát is és ezt kellett elszalasztania! De a vasútörök nem csípték el őt, az oroszokkal elkészült, az „amikkal” és a „tomikkal” is, meg a belgákkal; éppen a luxemburgiak kellett, hogy elcsípjék, ezek a nevenséges luxemburgiak? Átsurrant közöttük, fel a szeneskocsira, megtöltötte a zsákokat és lehajította a szatán utánahajigálta, amit még szerezhetett. De ekkor hirtelen megállt a vonat, egészen váratlanul és ő csak annyit tudott, hogy örült fájdalmi vannak, míg azután semmiről sem tudott többé; s azután újra, amint itt az ajtóban fölébredt és megpillantotta a fehér szobát. És azután injekciót adtak neki. Most megint csak boldogságában sírt. A kicsinyek nem voltak jelen többé; a boldogság valami pompás dolog volt, eddig még egyáltalában nem ismerte; úgy tűnt: a könnyek áradata maga a boldogság; a boldogság kifolyt belőle s mégsem csökkent a szívében, ez a csillogó, édes, keringelő darabka, ez a különös gomolyag, amely a könnyekben kibuggyant belőle, mégsem lett kisebb...

Hirtelen a luxemburgiak lövöldözését hallotta; géppisztolyuk volt s ez borzalmasan hangzott a hűvös tavaszi estében; földszag, vasúti füstszag, szénszag áradt és egy leheletnyi valódi tavasz-szag is. Két golyó ugatott föl az égre, amely egészen sötétszürke volt; és visszhangjuk százsorosan verődött vissza a fülébe és mellét bizsergette, mint a tűszúrások. Ezek az átkozott luxemburgiak, nem kellett volna elcsípnük, nem kellett volna agyonpuffantaniuk őt! A szén, amelyen most hanyatt terülve feküdt, kemény és éles volt, köszén; és mázsájáért nyolcvan márkát adtak. Vajon csokoládét kellett volna vennie egyszer a kicsinyeknek? Nem, nem futotta volna rá, csokoládéért negyven-negyvenötöt is elkérnek; ilyen sokat nem csenhetett el; Istenem, egy mázsát két tábla csokoládéért! És a luxemburgiak teljességgel veszett kutyák voltak, már megint lőtték és az ő meztelen lába hideg volt és megfájdult az éles kőszéntől és fekete és piszkos lett, érezte. A lövések nagy lyukakat szaggattak az égen, de az eget mégsem tudták szitává lőni; vagy szitává tudták lőni az eget a luxemburgiak?...

Vajon meg kellett volna mondania a nővérnek, hol volt apja és hova jár Hubert éjszakánként? Nem kérdezték őt és az embernek nem kell válaszolnia, ha nem kérdezték. Az iskolában mondták ezt... Isten verje meg a luxemburgiakat! és a kicsinyek... a luxemburgiáknak abba kellett volna hagyniuk a lövöldözést, neki a kicsinyekhez kellett volna mennie... biztosan elment az eszüik, teljesen megbolondultak ezek a luxemburgiak. Isten verje meg! nem, egész egyszerűen nem mondja meg a nővérnek, hol volt az apja és hova járt a bátyja éjjelenként és talán mégis elvesznek majd valamicskét a kicsinyek a kenyérből... vagy a krumpliból... vagy talán mégis észreveszi majd Grossman-né, hogy itt valami nincs rendjén; mert nincs rendjén valami; különös, tulajdonképpen valami sohasem volt rendjén... Az igazgató úr is meg fogja dorgálni. Ez injekció jót tett, érezte a szúrást és azután egyszerre itt volt a boldogság! ez a sápadt nővér tette bele a boldogságot a fecskendőbe és igenis, egész pontosan hallotta, hogy sok-sok boldogságot tett a fecskendőbe, sok-sok boldogságot; egyáltalában nem olyan buta fiú ő! Grini, két i-vel... neem, meghalt... neem, odavan. A boldogság pompás volt; talán a kicsinyeknek is megvásárolja egyszer a boldogságot a fecskendőben: hiszen mindent megvásárolhat az ember... kenyéret... egész kenyérhegyet...

Isten verje meg, két i-vel; hát nem ismerik itt a legjobb német neveket?...

— Nem! — kiáltott föl hirtelen, — nem vagyok megkeresztelve!

Vajon anya semmiképp nem él? Neem, a luxemburgiak lőtték agyon, neem, az oroszok... neem, ki tudja, talán a náci lőtték agyon, olyan rettenően átkozta őket... neem, az „amik”... óh, a kicsinyek csak nyugodtan egyék a kenyeret, egyék a kenyeret... egész kenyérhegyet akar vásárolni a kicsinyeknek... kenyeret hegyekben... egy egész teherautót, tele kenyérrel... tele kószémmel; és a boldogságot a fecskendőben.

Két i-vel, az Isten verje meg!

Az apáca futott oda hozzá; nyomban az ütőere után kapott és nyugtalanul tekintett széjjel maga körül. Istenem, vajon hívnia kellene az orvost? De a lázálomba esett gyermeket most már nem hagyhatja magára. A kicsi Schranz meghalt, jobblétre szenderült, hála Istennek, ez a kislány az orosz arcával! Hol marad már az orvos?... Ide-oda futkosott a bőrpamlag körül...

— Nem! — kiáltott föl a gyerek, — nem vagyok megkeresztelve!

Erverése fenyegető szabályszerűséggel felszökött. Az apáca homlokát kiverte a veríték. „Doktor úr, doktor úr!” kiáltozott hangosan, de egész pontosan tudta, hogy egyetlen hang sem hatolt át a párnázott ajtón...

A gyermek most siralmasan vinnyogott.

— Kenyeret... egy egész kenyérhegyet a kicsinyeknek... csokoládét... kószenet... a luxemburgiak, ezek a disznók, ne lőjjenek, az Isten verje meg, a krumpli, nyugodtan nekieshettek a krumplinak... esetek hát neki a krumplinak! Grossmanné... apa... anya... Hubert... az ajtóhasadékon át.

Az apáca fölsírt félelmében, nem mert elmozdulni; a gyermek most hadonászni kezdett s ő vállainál fogva lefogta. A bőrpamlag oly förtelmesen síkos volt. A kis Schranz meghalt, a kis szivecske az égben van már. Isten irgalmazzon neki, ah, irgalmazzon... de hiszen ártatlan volt, kisangyalka volt, csúnya kis orosz angyalka... de most már szép...

— Nem! — kiáltott föl a fiú és megpróbált karjaival maga körül hadonászni, — én nem vagyok megkeresztelve!

Az apáca rémülten pillantott föl. A mosdótálhoz rohant, aggódva szemmel tartotta a fiút; nem talált egyetlen poharat sem, visszafutott, végigsímfított a lázas homlokon. Azután a kis fehér asztalkához lépett és fölkapott egy kémcsövet. A kémcső hamar megtelt vízzel! Istenem, milyen kevés víz is fér egy ilyen kémcsőbe...

— Boldogságot — suttogta a gyermek — tegyen sok boldogságot a fecskendőbe, mind, amennyi csak van, a kicsinyeknek is...

Az apáca ünnepélyesen keresztet vetett, nagyon lassan, azután a kémcsőből a fiú homlokára öntötte a vizet és könnyezve szolt: „Megkereszteltek téged...” A gyermek azonban, a hideg víztől egyszerre föleszmélve, fölemelte a fejét olyan hirtelen, hogy az üveg kiesett a nővér kezéből és összetört a padlón. A fiú halvány mosollyal pillantott a megrémült nővérré és tompán megszólalt: „Megkeresztelni... igen...” Azután oly hevesen hanyatlott vissza, hogy feje tompa puffanással hullott a bőrpamlagra és arca most keskeny és öreg lett, ijesztően sárga, amint mozdulatlanul ott feküdt, ujjait markplásra terpesztve...

— Megröngtegették? — kiáltott oda az orvos, aki nevetve lépett be a szobába Lohmeyer doktorral. Az apáca csak a fejét rázta. Az orvos közelebb lépett, önkéntelenül hallócsöve után nyúlt, de újra elengedte és Lohmeyerre pillantott. Lohmeyer levette a kalapját. Lohengrin halott volt.

Kárpát Csilla fordítása

Meddig mehet a sportoló merészége, hogy már a tiltott „játék az élettel” kezdődjék számára vagy az egészség veszélyeztetésének az a foka álljon be, amelynek túllépését tiltja a keresztény erkölcsi törvény? Miként ítéljük meg erkölcsileg a súlyos testi sérüléseket, amelynek a birkózásnál, vívásnál és boksolásnál fordulhatnak elő? Nem kell-e egy olyan korban, amikor a sportbéli csúcsteljesítményeket mindennek bevetésére érdemesnek tekintik, felülvizsgáljunk és esetleg módosítsunk az önfenntartás köteleységére vonatkozó erkölcsi alapteteleket, tehát azokat az elveket, amelyek a saját életünkkel és egészségünkkel való rendelkezésünket szabályozzák?

Ezzel az érdekes probléma-körrel foglalkozik *Pax Leitner* abban a nagyon is időszerű tanulmányában, amelyet a linzi *Theologisch-Praktische Quartalschrift* tett közzé. Hasonló kérdést már harminc évvel ezelőtt felvetettek ugyanebben a folyóiratban: „Szemben a mai testkultura-mozgalommal revizióra szorul-e a katolikus álláspont?” Leplezetlen aggodalommal állapította meg az akkori szerző, hogy „a testkultura, testápolás és testgyakorlás egészen új áramlata mindent elsöpörő erővel tört reánk”, majd ezzel a figyelmeztetéssel zárta: „Mi azonban, lelkipásztorok, ne csak valami szükséges rosszat lássunk ebben, amelynek kiküszöbölésére nincsen hatalmunk, hanem sokkal inkább arra az elemi erkölcsi kötelességre gondoljunk, amely a test gondozását írja elő.”

Utóbbi szavakkal tehát már akkor utalás történt az ötödik parancs feltevlen követelményére, amelyet később, 1952-ben XII. Pius pápa az országos olasz sportkongresszus tagjainak fogadásakor ekként határozott meg: „Kötelességünk a testet mind statikusan, mind dinamikus oldaláról nevelnünk, fejlesztenünk és erősítenünk, hogy a lélek alkalmas eszköze legyen az emberi személy belső és külső életének kibontakoztatásában.”

A testkulturát illetően nem is tállkozhattunk soha más felfogással a katolikus erkölcsstanban — emeli ki Leitner. Ha a gyakorlati magatartás mégsem felelt meg mindig ennek, azt egyedül az illem és az erkölcs megővésának keresésével magyarázhatjuk.

Előbb a meztelen test kultuszának fejlesztése, később a kétnembeliek együttes sportolása váltott ki aggodalmakat. De már abban az időben, amikor még nagyon kemény szavak hangzottak el a sportegyesületek ellen, annak, aki benne állt a sportmozgalomban, fel kellett ismernie a helyzet gyökeres változását. A játszadozásból komoly dolog lett, az idő kitöltéséből és divatos szórakozásból a test módszeres képzése és iskolázása, ami figyelemreméltó teljesítményekre képesítette az embert. A testgyakorlásból értékes nevelőeszköz lett, amely a testet veszi ugyan munkába, de célként az egész emberre irányul. A sport nyugtató öröm, a siker szította lelkesedés leköti a fiatal ember érdeklődését és hűti vagy tompítja a káros szenvedélyeket. Mi több, a sportok művelése a sportszerűségből eredő sajátos erényekre serkenti az ifjúságot: becsületességre, amely fondorlatok nélkül áhítja a sikert, alkalmazkodásra és engedelmességre, hűségre és szerénységre, türelemre és szótartásra, általában testi-lelki tisztaságra és mértékletességre. S ha a sportot ilyen módon gyakorolják, akkor — XII. Pius 1955. évi beszédét idézve — „szinte aszkézissé válik”, amely könnyűszerrel beilleszthető a természetfeletti körébe. Így nézi és ennyire értékeli tehát a katolikus erkölcsstan a sportot. Nem csoda, ha vannak katolikus gondolkodók, akik az embernemesítő törekvésekben az egyház szövetségeseinek mondják a sportot.

Ma azonban új aggályok merülnek fel, amelyek nem kevésbé nyomósak, mint a 30 év előttié. A sport a műkedvelő és a hivatásos sportolók seregével, az embertömegekkel, amelyek a stadionokba áradnak, és az érdeklődés révén, amelyet a sajtó tart ébren, olyan méreteket öltött, hogy a mai társadalom egyik tipikus jelenségének kell minősítenünk. Ez a jelenség azonban már nem a hajdani sport, nem pusztán testgyakorlás, torna, úszás, játék, ami a testi erők fenntartására és növelésére szolgál. „Sporton” ma általában már csak a versenyt értik és annak előkészítéseként az edzést, amely könyörtelenül mobilizálja az ember minden testi és szellemi erejét, hogy a legszélsőbb hatá-

rát elérje annak, ami egyáltalán teljesíthető. S ekként sportolni a legtöbb ember szerint meg is éri az áldozatot, mert a sportbajnok az elképzelhető legnagyobb megbecsülésnek örvend, különösen a mai fiatalság részéről. Egyesek nem egyszer többre értékelik a sportbeli kiválóságot, mint a foglalkozási, és a társadalmi kötelességek teljesítését, nem is beszélve például az édesanya csendes fáradozásáról a családjáért. Holott nemcsak a katolikus morál szempontjából, de általánosságban is felmerül a kérdés: helyes-e az emberi teljesítmények ilyen értékskálája, célravezető-e az, ha az egyének legfőbb értékmérőjeként a sportban való jeleskedést szerepeltetik? Már 1951-ben így hívta fel erre XII. Pius a sportsajtó képviselőinek figyelmét: „Ellenkeznek az értelemmel és a közjó szervenve miatta, ha a sport tartósan az első helyet foglalná el az emberek érdeklődésében, s a tulajdonképpeni emberi hivatás, a munka végül már csak a fődolognak számító sport bosszantó megszakításának látszanék.”

Nem kell katolikus módon gondolkodnunk ahhoz, hogy a sportteljesítmények ilyen túlbecsülésében a munka-étosz fenyegetettségét ismerjük fel. Mi, katolikusok, persze az általunk vallott egész vallási és erkölcsi értékrendet is féltjük. „A testi erőt és a sportteljesítményt soha sem tehetjük meg az emberi élet legfőbb céljává — mutatott rá a minap Gargitter püspök. Fiatalságunkat, amelyet megkönyeztetett ez a veszedelem, oda kell vezetnünk a világ Megváltójának keresztjéhez, aki akkor állt küldetése csúcspontján, amikor minden erő és szépség elszállott belőle. Krisztust, a megfeszített Krisztust tagadnók meg és keserű igazságtalanságot követnénk el beteg és öreg felebarátaink ellen, ha a sportteljesítményt emelnék az emberi értékesség mércéjévé.” S bizonyos, hogy legalább is az alapkérdésben a nem vallásos emberek közül is mind többen jutnak a miénkkel egyező véleményre. Nekünk, katolikusoknak, mindenestre revízió alá kell vennünk a saját köreinkben a sporttevékenység kirívó magasztalását, ha nem akarunk összeütközésbe kerülni a keresztény morállal és értékrenddel.

Hogy a közvéleményben — s itt a

szervő természetesen főleg a nyugati közvéleményt érti — mihamarabb egészséges változás történjék, annál sürgetőbb, mert a sportrekordok hajszolása újból és újból ok és ösztönzés arra a felelőtlen vakmerőségre, amelylyel oly sokan, éppen a legünnepeltebb sportolók, kockára dobják egészségüket és életüket. Nem egyházi kiadványban, de egy bécsi napilap sportrovatában olvashattuk a minap: „A sport azon az úton van, hogy bálvány lesz belőle. Nem erősíti, hanem az edzés túlzásával nem egyszer egyenesen aláássa az egészséget. Sokan azért is tulásba viszik a tréninget, mert tapasztalják, hogy még kenyérkereső foglalkozásukban is minden munkánál jobb és megkülönböztetett elhelyezkedést remélhetnek a sporttól. Magától értetődik, hogy a sport és a sportrajongás is áldozatokat kíván. Ezeknek az áldozatoknak azonban határt kellene, hogy szabjon az a körülmény, hogy végül is csak játékról van szó. Nem szabad, hogy az egész élet legyen benne a tét, mert ez már fanatizmus lenne.” Éppen az a baj azonban — fűzi hozzá Leitner —, hogy ma már egyre kevésbé játék az, amivel szembeáláljuk magunkat, mert a sportolás egyre többek számára válik foglalkozássá és életfeladattá.

Akár hivatásból, akár kedvtelésből sportol azonban valaki, külön sportmorál egyik esetben sincs — szögezi le Leitner. Hogy gondját viseljük a saját testünk és életünk fizikai épségének, mindenkor és mindenki számára egyformán kötelező. Ésszerűen folyik ebből, hogy egészségét és életét senkinek sem szabad szükségte nélkül kitennie súlyos veszélyeknek. Annak szükségessége pedig, hogy a sportban, minthogy játék, egészséget és életet kockáztassunk, szoros értelemben soha sem állhat fenn. Ebben a pontban a keresztény morál nem tehet semmiféle engedményt. Amit erkölcsi követelményként támaszt: hogy a sport-tevékenységet viszonylag veszélytelen mértékre csökkentjük. Sajnos persze ezzel is úgy vagyunk, hogy amilyen könnyű az elvet megfogalmazni, annyira nehéz a gyakorlatban keresztülvinni. Mert itt van mindjárt a kérdés, hogy mikor lép elő az a súlyos veszély, amely a sportoló merészségének már feltétlenül megállást parancsol?

Általános érvényűség igényével nem nyilatkozhatunk erről, mert a veszély nagyságát nemcsak a sportág természeté és a konkrét körülmények, mint a terep minősége, légköri viszonyok stb. határozzák meg, hanem elsősorban a sportoló egyéni képességei. Kétségtelenül súlyos veszélyt jelent a „vabanque” játék, amelybe a „minden vagy semmi” kilátásával rohan bele az ember. Jellemző erre néhány sor abból a nekrológból, amelyet egy sí-bajnok halálos balesete alkalmából adott közre multkoriban a *Tiroler Tageszeitung*: „Sem őt, sem a rendezőket nem hibáztathatjuk a szerencsétlenségért. Halála azonban annál inkább kötelességünké teszi, hogy végét vessük annak a rekord-őrületnek, amelynek, ahogyan mi értelmezzük, vajmi kevés köze van a sporthoz. Soha sem lehet cél, hogy a lovagi tornából rekord-hajhászt teremtsenek s egy olyan sportág művelőit, amely annyira összenőtt az eleganciával és a szépséggel, veszélyekbe, sőt életveszélybe kényszerítsék. Útját kell állni ennek az ártalmas folyamatnak, nehogy azok az érdekek, amelyek számára csupán eszköz a sport, további áldozatokat követeljenek.” Ha a motorsport az utolsó tíz évben a világ legjobb versenyzői közül kereken 150-nek került életébe, nem kell sokat bizonygatnunk, hogy a féktelenség és a rekord-kergetés a legsúlyosabb veszedelmet rejti magában. S áll ez valamennyi sportágra. Ami például az ökölvívást illeti, *Häring*, a neves moralista írja „Krisztus törvénye” címmel 1955-ben kiadott nagy művében: statisztikai kimutatás, miszerint a kiütésig (knockout) vitt bokszmérkőzés egészségben és életben számtalan áldozatot kívánt és állandóan kíván, kimondja róla az erkölcsi ítéletet is. Kísérő tünete a hivatásos ökölvívók eldurvulása és ugyanígy a nézőké is, akik tetszésnyilvánításaikkal és szenvédelyes kiáltozásukkal életveszélyes ütésekre buzdítják a versenyzőket. Az amatőr-bokszolást persze, amelynél ki van zárva az igazi durvaság és a testi épség komoly veszélyeztetése, nem éri ez a szigorú ítélet.”

Konkrét esetben az egészség és élet veszélyének nagyságát és ebből származóan a veszély-kerülés kötelességének mértékét a szóbanforgó egyén sportképességei határozzák meg. A

nehézségek vállalása, a velük való szembenézés kimondottan sporterény, ezt azonban soha nem szabad összevetésztetni a vakmerő önbizakodással. Az eltökéltség a nehézségek leküzdésére egy a bátorsággal, ahhoz azonban, hogy ez a bátorság valóban sport-bátorság legyen, megfelelő alappal kell bírnia a testi és a lelki teljesítőképességben és a technikai tudásban. Hogy megvannak-e a konkrét esetben mindezek a feltételek, azt egyedül a sportoló lelkiismerete döntheti el. Ettől a személyes számvetéstől nem mentesítheti semmiféle orvosi bizonyítvány és semmiféle sport-fórum minősítése, bármennyire szükségesek ezek az induláshoz, mert a merészségéért mindig az felelős, aki abba kényszer nélkül, önként belebocsátkozott. A megalapozott merészségnek sohasem szabad vakmerőséggé fajulnia, amely már könnyelműség. S nemcsak könnyelműen cselekszik, de erkölcsileg is vétkezik az, aki például hiányos felszereléssel és kellő helyismeret nélkül, olykor még jószándékú figyelmeztetések ellenére is nehézséges sport-túrákra vállalkozik, amivel azután nemcsak a saját, de embertársai életét is súlyosan veszélyezteti. S ez a vétkeesség nem csupán akkor forog fenn, ha életét a sebességi verseny, a hegy vagy a tó áldozatul követeli, vagyis ha a szerencsétlenség már megtörtént, hanem már azzal bekövetkezik, hogy szükségtelenül kiteszi magát ilyen veszélyeknek. Helyes az a tétel, hogy magasabb sportképzettség és derekaság csökkenti a veszélyességet s ennek megfelelően nagyobb merészséget enged meg, de az önmegítélésnél és az eshetőségek mérlegelésénél a veszélyességi görbe objektív mértékeit sem szabad figyelmen kívül hagyni. S nem jelölhetünk meg indító okot, amely a sportolót felmenthetné az általános erkölcsi törvény s kiváltképpen ama kötelezettsége alól, amellyel — a katolikus felfogás szerint — Istennek, családjának és a saját személyének tartozik. Ezzel az utóbbi kötelezettséggel kapcsolatban el kell utasítanunk azt a tévedést, mintha korlátlanok tekinthetnők a saját testünkkel való rendelkezés jogát, következesképpen nyilvánvaló veszélynek és embertelen erőfeszítésnek is tetszésünk szerint kitehetnők magunkat.

Hogy a teljesítőképességet a lehető

legmagasabbra csavarják és elejét vegyék a normálisan várható fáradásnak, szívesen folyamodnak újabban a legkülönbözőbb serkentő szerekhez és orvosságokhoz. Sportkörökben határozottan kárhoztatják ezt a „dopingolást” s a nyilvánosság előtt is már sűrűn tiltakoztak ellene a legkülönbözőbb szakemberek. Sportorvosok egyöntetű megállapítása szerint a teljesítménynek ez a mesterséges fokozása felelőtlen rablógazdaság a testi tartalékokkal, amiktől annál inkább óvni kell a sportolókat, mert eleinte maguk sem érzik, hogy milyen veszélyes játékot űznek. A keresztény morál álláspontjáról — mint Leitner kifejti — bűnösnek kell mondani ezeket a praktikákat, mert jövőtehetetlen károkat okoznak az emberi szervezetben. Ha megkérdezzük, hogy mégis miért kerülhet sor ilyen visszaélésekre, az érdekeltek vagy az érintett személyek legtöbbször a nézőközönségre hivatkoznak, amely meglepetésekre és szenzációkra éhes, azokra az ezrekekre és tízezrekre, akiknél csak az idegcsiklandozás számít, az emberélet semmit. Összhangban van ez azzal, amit XII. Pius, a „sportpápa” is szövétt, nevezetesen, hogy a sport elfajulásáért „nem kis felelősség terheli a nézőket, a szervezőket és a tudósítokat, akik dicsőítik a nyaktörő mutatványokat és kockázatokat, vagy emberfölötti erőfeszítésre lelkesítik a versenyzőket”. Ezeket az erkölcsi megfontolásokat kell nekünk, katolikusoknak, képviselnünk — jelenti ki Leitner —, annál is inkább, mert tanúi lehetünk annak, hogy a sport nem lényegtelenül befolyásolja napjaink emberének külső és belső alakulását.

Ami a birkózásnál, vívásnál, bokszolásnál és más sportoknál adódható sérülések erkölcsi megítélését illeti, itt sem állíthatunk fel a rendestől eltérő erkölcsi törvényeket. Ezek a gyakorlatok mind sportok és a sport fogalmába esnek, akkor is, ha némelyek „harcot” emlegetnek. A sport pedig mindenkor játék volt és az is marad, reá is vonatkozik tehát a klasszikus tétel: „Ut ludus sit justus, ne adhibeantur fraudes aut artes illicitae” — hogy a játék igazságos legyen, ne folyamiódjék senki csaláshoz vagy meg nem engedett fondorlatokhoz. A sportszabályok lelkiismeretes betartásával és betartatásával vesszük a legtöbb-

szőr elejét annak, hogy a résztvevők bármelyike megsérüljön. Ebben az esetben, ha mégis szerencsétlenség történik, nem írhatjuk annak rovására, aki a bajt okozta, mert hiszen sem bűnös hanyagsággal, sem ártási szándékkal nem vádolhatjuk meg. Ezen felül az „ellenfél” a játékharc önkéntes felvételével bennrejlőn már magára vállalta az esetleges sérülés kockázatát s ilyen módon „büntárs” lett belőle. Magától értetődik azonban, hogy a játékszabályok szándékos durva megszegésével előidézett sérülés nemcsak „unfair” játékot bizonyít, de bűn az ötdiki parancs ellen, s mint ilyen, adott körülmények között kártalanítási kötelezettséget von magával. Ha pénzbeli vagy más értékes díjak vannak kitűzve és a sportoló fondorlattal vagy bármilyen tiltott módon szerzi meg azokat, cselekedete egynek számít a lopással. A visszatérítésre vonatkozó ismert előírásokat kell alkalmazni ilyenkor. Szándékos durvaságok és tekintetnélküliségek akkor sem egyeztethetők össze a keresztény erkölcsi törvénnyel, ha sportpálya a szinterük, mert éppen a sportpálya az a hely, ahol a test és a lélek együttes nemesítése a legfőbb cél. Baleset persze minden elővigyázatosság mellett történhetik. Ilyenkor, ha az erkölcs nem is támaszt „ex iustitia” kötelezettséget, a szeretet parancsa kívánja meg a rendező intézménytől és a játékosoktól, hogy anyagilag is segítségére siessenek a sporttársnak, függetlenül attól a támogatástól, amelyet a kezességi és balesetbiztosításnak kell nyújtania.

„Az isteni törvényektől kölcsönzik erejüket azok a törvények is, amelyeket már a pogány atléták ismertek és amelyekhez az igazi sportemberek mint a játék és mérkőzés sérthetetlen törvényeikhez joggal ragaszkodnak — jelentette ki 1952-ben XII. Pius. — A sportjellem sarkpontjai ezek: becsületesség, tisztesség, lovagiaság, irtózás a csalástól és fondorlattól. A sportjellemehez tartozik, hogy az ember az ellenfél jó hírét és becsületét éppolyan drágának és értékesnek tekintse, mint a magát.” Neki meggyőződése — írja befejezésül Leitner —, hogy a keresztény morál imént taglalt elveinek kövételével a sport igenis megszabadulhat attól a mindinkább eluralkodó anyagiasságtól, amelyet különösen a

hivatásos sportolók elszaporodása nyomán tapasztalunk. Ugyanakkor azonban nekünk, katolikusoknak is szabadulnunk kell a sport ellen forduló áll-
vallásos képzetektől. Szívleljük meg XII. Pius pápa intelmét: „Találja mindenki örömét s sport és gimnasztika korrekt gyakorlásában. Vigyük bele ezt a jótékony gyakorlatot az egész

népbe, hogy folyvást növekedjék testi és lelki egészsége s hogy megerősödjék teste a lélek szolgálatára. Ne fedjük azonban a legviharosabb és újongóbb sporttevékenység közepette sem, hogy ami mindennél fontosabb az életben: a lélek, a lelkiismeret és, a legmagasabb fokon, Isten.”

A KIS ÚT

„Minden teremtetett lénynek szüksége van táplálkozásra... a léleknek is kell táplálkoznia. Hol van hát a tápláléka? Gyermekeim, mikor Isten táplálékot akart adni lelkünknek, hogy elbirja az élet zarandokútját, végigjáratta tekintetét a világon, de semmit sem talált, ami a lélekhez méltó lett volna. Erre önmagára tekintett és elhatározta, hogy önmagát adja oda... Milyen nagy vagy te, ó lelkem, hiszen egyedül Isten képes kielégíteni!... Isten teste és vére a lélek tápláléka. Ó, szépséges táplálék! A lélek csak Istennel tud táplálkozni! Neki semmi sem elég, csak az Isten!...

A templom a lelkek háza, nekünk keresztényeknek otthonunk. Ebben a házban is van éléskamra. Látjátok az oltárszekrényt? Ha valaki kérdezne bennünket, hogy mi ez, azt felelhetnénk: „Éléskamra”...

Milyen szép lesz az örökkévalóságban a lélek, mely sokszor és méltón vette magához a jó Istent! Krisztus Urunk teste átragyog testünkön; imádandó vére vérünkön; lelkünk az egész örökkévalóságon át egyesül az övével... Elébe jönnek az angyalok az ég Királynőjével, mert fölismerik ebben a lélekben az Isten Fiát...

Rajta tehát, gyermekeim, végezzetek szentáldozást. Menjetek Jézushoz szeretettel és bizalommal! Éljetek belőle, hogy élhessetek érte!... Igaz, hogy nem vagytok méltók, de szükségetek van rá... a keresztény egész élete előkészület legyen erre a nagy cselekedetre... Az ősegyházban minden nap áldoztak... Ha nem tudunk ide a templomba jönni, forduljunk a tabernákulum felé.

Ó, mily nagy is vagy te ember! Isten teste s vére táplál és oltja szomjaidat... Azok boldogok csak igazán, akik a halál pillanatában fogadják a szentáldozást! A külön ítéleten az Atyaisten meglátja bennük Fiát.”

(Vianney Szent János. *Monin—Vác*: Szól az arsi szent. 74—79.)

Az Arsi Plébános télen tizenegy, nyáron rendszeres tizenhat órát dolgozott legközvetlenebbül a lelkeken, mint Isten kegyelmének eszköze a gyónatószékben. De mégis azt hirdette, hogy az Egyházat megreformálni a szentáldozáson keresztül lehet. Ezért, ha áldoztatni hívták, mindig szívesen jött ki a gyónatószékből. Nem volt türelmetlen még akkor sem, amikor háromszor egymás után hívták ki olyanok, akik egyszerre is megáldozhattak volna. Szentbeszédeiben és híres katechéziseiben is legszívesebben az „éléskamra” felé mutatott. 1859. július 29-én utolsó katechéziséből már semmit sem értettek hallgatói. Csak abból látták, hogy az Oltáriszentségről beszélt, mert állandóan az oltárszekrény felé nézett és mosolygott. Tudta, hogy

a szentáldozásban maga az Isten dolgozik a lelkünkön és ezért akarta hallgatói lelkében az étvágyat fölkelteni a templom „éléskamrájának” Kenyere iránt.

Az Oltáriszentség a legcsillapíthatatlanabb vágyból születik: az Isten önmagát adni, ajándékozni, kiárasztani akaró vágyából. Ezért mondja az Úr Jézus az utolsó vacsora elején, hogy „vágyva vágytam” (epedve vágytam) (Luk. 22, 15.). Ahhoz, hogy az étel tápláljon, étvágygal kell magunkhoz vennünk. Az Oltáriszentség úgy válik igazán a lelkünk táplálékává, ha Istenkeresésünk szenvedélyes felfokozásával, Istent éhezve és szomjuhözva jövünk az áldoztatórácshoz. Ahol élet indul meg, ott előbb mindig feszültségek voltak. Micsoda feszültségek

vannak a tavaszban: a magban, amely szétrobbantja a csonthéját, a bimbóban, amely virággá feslik a májusi éjszakán. A regényírók soha nem tudnak betelni a csodálatos feszültség leírásával, amely a férfi és a nő szívében dolgozik az emberi életadás szent szolgálatában. Csak éppen a legnagyobb életadás: az Isten életének közlése az ember felé járna feszültségek nélkül? Az Oltáriszentség légkörébe csak fekete kendős öreg nénik és sápadt arcú apácák illenek bele?

Nem, ezerszer nem: az áldozatórács-hoz ne olyanok jöjjenek, akik egy kis édesésséget keresnek a földi élet keserűségei között; akik szeretnék megpihentetni a vallás legszentebb „vigaszával” e világ gondjai között megfáradt lelküket. A szentáldozásnál magát az Istent kapjuk táplálékkul. Ide Istenre éhes lélekkel kell jönnünk. A szentáldozás előtt lelkünkben ki kell gyűlnia Jézus önmagát osztó epekedő vágyának: olyan feszítő vággyal fogadjuk Őt, mint amilyenek Ő magát adja. Mikor a legnagyobb folyam zúdul bele az óceánba, nincs olyan örvénylés, mint itt, amikor az Istent kereső, az Isten életére szomjazó lélek feszítő vágya beletorkollik a szentáldozás isteni életet, isteni erőt és isteni örömeiket nyújtó tengerébe. Itt annyival nagyobb feszültségek vannak, mint a földi szerelemben, amennyivel tökéletesebb az élet, amelyet itt kapunk anélkül az életnél, amelyet szüleinktől örököltünk.

Szegény kis szüleink saját életüket adták nekünk; édesanyánk e földre szült csupán bennünket. Jézus a kafarnaumi zsinagógában a szentáldozás eredményeként állandóan örök életet emleget. Beszéde csak úgy cseng-bong „az él”, az „örökké él” szavaktól. Egyszerűen saját életét helyezi nekünk kilátásba: „Aki eszi az én testemet és issza az én véretem, bennem marad és én öböne. Amint engem küldött az élő Atya és én az Atya által élek, úgy aki engem eszik, énáltalam él”. (Ján. 6, 56k.) „Az élő Atya” élete lesz a szentáldozáson keresztül bennünket is éltető életté. A szentáldozáskor bekapcsolódunk a Szentháromság életáramlásába: a Fiú velünk egyesülten, bennünk szereti a Szentlélekben az Atyát. Az Atya nemcsak a külön itéleten, hanem minden szentáldozás után is egynek néz bennünket szent Fiával.

Milyen egyszerű képek, mennyire igazak, szellemesek és mélyek, amelyeket Vianney Szent János mond: Ha a mennyországba lépünk, a sok jó szentáldozás következtében a Szűz Anya és az angyalok az Úr Jézust látják bennünk. Úgy jönnek elénk, úgy fogadnak bennünket, mintha maga Jézus érkeznék az égbe.

Ma, sajnos, az emberek vágya nem az élet, hanem csak az élvezet. Legtöbb élvezetük gyilkolja, csonkítja, rövidíti saját életüket. S ott is, ahol családjuk, nemzetük életét kellene fenntartani és tovább adni, megelégszenek egy-két pillanatig tartó élvezettel és gondosan elkerülik az életfakasztást. Az Egyház Jézus szavaival ajánlja nekünk az Úr testét és véré: örök életet emleget mindig, ahányszor a szentostyát és a kelyhet nyújtja. Az áldozató ráctól az isteni élet szédítő magasságába és mélységébe nyílik közvetlen kilátás. Itt ne olyan enyhülést, megnyugvást, földülést keressünk, amelyet a földi kábító, megnyugtató, üdítő, csillapító szerek adnak. Szörnyű káromlás volna ezekkel vagy ezek hatásával összetéveszteni az Oltáriszentséget éppen akkor, amikor szentáldozáshoz jövünk. Többet, végtelenül többet keressünk: az isteni élet belénk áramlását és belénk oltását. Ne csak a földi élethez, annak pompás, csillogó, hangos és káprázatos gyors modern kereteihez és kiviteléhez legyen érzékünk!

Milyen egyszerűen járt közöttünk az isteni Élet: a betlehemi Gyermekekben, az egyiptomi Számkivetetben, a názáreti Ácsban. Jézussal valóban úgy bántunk, mintha rossz ember lett volna: istállóba küldtük, száműztük, keresztre feszítettük. Most az Oltáriszentségben ne úgy tekintsük, mintha rossz, izetlen, táperő nélküli kenyér volna. Ott az ember ruhája volt egyszerű, itt csak kenyér színbe öltözik. De akkor is, most is az isteni életet hozza nekünk. Az Isten örökkévalóságát kapcsolja bele a földi élet mulandóságába. Sápadt ostya-arca az Isten felülmúlhatatlan szépségéről beszél. Törékeny gyöngesége az Isten mindenható erejét kapcsolja be életünkbe. Parányi kicsisége a végtelen világába emel.

Az evangélium mindig a belsőt akarja az emberben megújítani. Azt a pontot keresi az emberi lélekben, ahol az

Istenével találkozik. A legnagyobb találgatás az Istennel a szentáldozás nyújtja. Csak ez isteni találkozóra éhes és szomjas lélekkel kell jönnünk: az életet kell várnunk, az életet keressük, amelyet itt az Isten adni akar. Ő korlátlanul, mindenestül adja önmagát, nekünk egészen kell keressük és elfogadnunk Őt.

Ma minden katolikus papnak úgy

kell a szószéken állnia, mint a haldokló Vianneynek (vagy ha jobban tesszük: a haldokló Prohászkanak): mosolyogva kell az oltár szent Titkára mutatnia. A híveknek pedig észre kell venniük, hogy az isteni életet adó Kenyérnél többet sehol sem adnak nekik. S e Kenyeret azzal a vágygal kell venniük, amellyel Jézus azt adja.

Rajz Mihály

NAPLÓ

BOLDOG XI. INCE PÁPA EMLÉKEZETE. XII. Pius pápa a rituskongregáció kérésére még 1957-ben megengedte, hogy az előző évben boldoggá avatott XI. Ince pápa tiszteletére Magyarországszerte ajtatosságokat tartsanak. Egy évvel rá, augusztus 13-ra, a nagy pápa halálzási évfordulójára rögzítette az ünneplés idejét. És bizonyára nem akadt magyar ember, aki nem örült volna ennek a rendelkezésnek. Hiszen XI. Incét joggal nemzetünk legnagyobb jötevői közé sorozhatjuk. Bízvást elmondhatjuk róla, hogy ezeréves történelmünk legnagyobb és következményeiben legmesszebbre kiható szerencsétlenségétől, a török hódoltságától való megszabadulásunkat szinte kizárólag neki köszönhetjük. Az ő trónralépéséig az oszmán hatalom már közel másfélszázadja terpeszkedett a Duna—Tisza-közén anélkül, hogy a keresztény Nyugat, melynek védelmében az előző emberöltők során annyiszor ontottuk vérünket, akár új uralkodó családunk, melynek a mi érdekeinktől olyannyira különböző érdekeiért annyiszor kiállottunk, csak egyszer is komolyan megkísérelte volna megmentésünket. A magyarság száma kétségbeesetten megfogvatkozott. Pázmány Péter már 1626-ban így írt Bethlen Gábornak: „Adná az Úristen, volna legalább húsz százezer nemzetünk, de ha connumerálnák az egész országot is, a Fátrától innét feleségestül, gyermekestül is nem találnának kétszázezer magyar lelket, parasztot.”

A lakosság pusztulásával együtt pusztult, sivatagosodott el a hódoltság területe. Ime néhány szemléltető adat: Mikor Lotharingiai Károly serege a második mohácsi csata után 1687-ben a Harsányi hegy lejtőjéről Erdélybe mentelt, az úton egyetlen élőfát nem látott, ellenben mindenütt olyan magas fű verte fel a tájékat, hogy a gyalogság számára a lovasságnak kellett utat törnie benne. Sehol lakott házat, vagy megtelepedett lakosságot nem találtak. Legfeljebb imitt-amott tünt fel egy-egy pásztorkunyhó felfelé kanyargó füstje. A vidéket mindenütt végtelenségbe vesző mocsarak és állóvizek lepték el. Bajától Zomborig egyetlen nagy tenger hullámozott, mely azonban nyáron kiszáradt és a perzselő hőségben sivatagga szilajult. De nagyjából ez volt a helyzet a többi országrészben is. A Duna—Dráva—Száva közén, úgyszintén a Kőrösök és a Maros közt hasonlóképpen óriási kiterjedésű mocsarak és vadvizek terpeszkedtek. A Dunántúlon nagyjából ilyenek voltak a viszonyok. Zala és Somogy megyék területét felégette, lakosságát levágta, illetve elhajtotta a török; aki kevés megmaradt belőle, azt a dögvész ragadta el Tolna, Baranya és Somogy megyék nagyobb felében 1692-ben mindössze 3221 embert irtak össze, azokat is túlnyomórészt Pécs városában. Az akkor már Pilis és Solt megyékkel egyesített óriási Pest megyében Budát, Obudát, Pestet, Kecskemétet, Kőröst és Kalocsát is hozzászámítva mindössze 85 lakott helyet találtak, de ezek is olyan nyomorúságosak voltak, hogy adófizetésre kötelezhető portát mindössze 40-et találtak bennük. Békés megyében még a XVIII. század közepén is alig száz ember jutott egy négyzetmérföldre. (Nem kilométerre!)

Es ha még csak a török pusztított volna! De mióta a bécsi kormányzat I. Lipót császár uralkodása óta (1657—1705) jónak látta, hogy felszabadítás helyett az alkotmány megmaradt roncsainak eltakarítására fordítsa minden erejét, a kuruc-labanc ellentét még azoknak az országrészeknek nyugalmát és jó-

létét is feldúlta, melyek addig viszonylag kímélve voltak a hódoltság isten-ostorától. Valóban minden jel arra mutatott, hogy az egykor híres Magyarország utolsó éveit éli. Földje nagyrészen pusztasággá, sőt sivataggá vadult, lakossága elkallódott, szétszóródott. Hiszen volt idő, mikor a török földesuraknak három világrészben szétszórta birtokain több magyar kínlódott-verítékezett, mint idehaza a Nagyalföldön dolgozott. Valóban úgy látszott, hogy a szultánnak csak ki kell nyujtania kezét és Magyarország érett almaként ölébe hull. Kara Musztafa 1683. évi hadjárata ezt az utolsó lökést volt hivatva megtenni. Sőt többet akart ennél: Bécs elfoglalásával meg akarta nyitni az oszmán-török hatalom útját Európa szívébe. Vállalkozása biztatóan indult. Kara Musztafa serege, a legszámosabb sereg, melyet Európa az első kereszties hadjárat óta látott, minden akadály nélkül hömpölygött előre a Duna völgyében. Magyarországon semmiféle ellenállással nem találkozott. Az udvar szerencsétlen politikája azt eredményezte, hogy az egész ország törökbaráttá lett. A roppant török sereg július derekán már Bécset özönlötte körül, honnét az udvar még idejében Linzbe futott.

Európa feszült figyelemmel leste a fejleményeket. Azt mindenki tudta, hogy a császár egymagában képtelen lesz megvédeni székvárosát. XI. Ince, Odeschalchi-pápa akkor már hetedik éve ült Szent Péter székében (1676—1689) és addig kifejtett működésével minden oldalról a legnagyobb elismerést váltotta ki. Akkora erőt és erélyt azonban, amekkora a világ sorsának megfordításához kívántatott, senki sem tételezett fel róla. És ime mégis kitellett tőle. Amit Ince pápa néhány év alatt véghez vitt, az sokszorosan felülmúlta az átlagos ember teherbírását. Valami csodálatos benső erő ellenállhatatlanul hajtotta a cselekvésre. Ez a benső erő nagyon változatos összetételű volt. Mindenesetre szerepelt benne a kereszténység közös atyjának a nagy és általános keresztény érdekek megvédéséért égő buzgalma. De okunk és jogunk van annak feltételezésére is, hogy a nagy pápa cselekvésének motívumai közt nem utolsó helyen állott árva nemzetünk iránt érzett rokonszerve és megbecsülése is. Az a határozottság, mellyel az elbizakodott bécsi nagyurak önkénye ellen ismételt szót emelt érdeklünkben, világosan mutatja ezt.

A nagy pápát a helyzetek világos felismerése mellett nem kevésbé jellemezte a gyors és határozott cselekvés. Minden szükségletnek azonban megtalálta a maga orvosszerét. A császárnak megbízható szövetségesekre volt szüksége és ő egykettőre létrehozta a szent ligát, mely a német birodalom, Lengyelország, Velence és a Szentszék erejét egyesítette a török ellen. Ezenfelül a császárnak biztosíték kellett, hogy nyugati szomszédai a háború folyamán nem fogják hátra támadni: és ime, a nagy diplomata pápa szép szóval és fenyegetéssel évekig vissza tudta tartani XIV. Lajos francia királyt a német birodalom megrohanásától. A háború szerencsés befejezésének biztosítására az egész ügynek életbe vágóan fontos érdeke volt, hogy a szövetséges társak ne fulladjanak ki időnap előtt. És ime megint csak a pápa fölüenyés diplomáciai művészete tudta áthidalni a lengyel király időnkinti elkedvetlenedésében és a bécsi nagyurak puha békevágyában rejlő örvényeket.

Még nagyobb erőfeszítést igényelt a pénzügyi és katonai kérdések megoldása. Mivel sem Lipót császárnak, sem pedig Szobieszki János lengyel királynak pénze nem volt, az egyre terebélyesedő háborús gépezet üzemben tartásának egész terhe megint Ince pápa vállára nehezedett. És ő saját igényeinek minimálisra csökkentésével, alattvalói súlyos megterhelésével és a katolikus világ nagymérvű megadóztatásával mindig elő tudta teremteni a szükséges milliókat. Megbízható számítások szerint a magyarországi török hadjáratok céljaira legalább ötfélféle millió forintot áldozott. Ehhez hozzá kell még számítanunk azt a hárommillió forintot, mellyel a lengyel király hadi vállalatait támogatta. A pénz előteremtése mellett külön probléma volt jó felhasználásának ellenőrzése. Mert a bécsi urak ebben a tekintetben is teljesen megbízhatatlannak bizonyultak. Még az kisebb baj volt, hogy a kiutalásoknál magukról és barátaikról sem feledkeztek meg; nagyobb baj volt, hogy a kiutalt tizezer, százezer forintok felhasználásánál sokszor önkényesen, a pápa, illetve bizalmi embere, Buonvisi Ferenc nuncius szándékai ellenére jártak el. Jellemző, hogy mikor a pápa Buda visszafoglalása után a romokban heverő vár helyreállítására

rövid időn belül háromszázezer forintot utalt ki, a kamaraelnök annyira nem sietett a munkálatok megindításával, hogy a szegény katonáknak még télvíz idején is sátrakban kellett fagyoskodniok s ennek következtében sokan megbetegedtek, illetve meghaltak.

Lényegesen könnyebb volt a katonaság kérdésének megoldása. Hiszen itt nem önző és korrupt államférfiakkal, hanem az európai nemzetekkel állott szemben Ince pápa. Ezekkel pedig sokkal könnyebb volt megértetnie magát. Izzó lelkesedésével európai ügyé tudta avatni a törökellenes háborút. Nem volt nemzet, mely kisebb-nagyobb számú önkéntessel nem képviseltette volna magát a Budát ostromló seregben; és pedig nemcsak előkelő fejedelmi sarjakkal és harcedzett lovagokkal, hanem egyszerű kézművesekkel és jobbágyokkal is. Gondolunk itt pl. arra a 60 barcelonai kézművesre, akik vezeklésül jöttek Buda alá harcolni, vagy arra a 20 piemonti olaszra, akik egy alexandriai pap vezetésével saját költségükön szegődtek a császár zászlói alá. Mintha még a vallási ellentétek is megenyhültek volna. A híres nagyvitéz Petneházy Dávid és keménynyakú kálvinista bajtársai vígan ürítették poharukat a római pápa egészségére. Igaza volt annak a névtelen spanyol költőnek, aki szerint a Budát vívó seregben ott volt: Németország egész büszkesége, Bajorország egész hatalma, Spanyolország lelkesedése, Magyarország vitézsége, a pápa szeretete és az Egyház mélységes hite. (— *bg*y.—)

LAMBETH-KONFERENCIA 1958-BAN. 1867 óta tíz évenként jön össze az egész világról az anglikán egyház püspökeinek testülete, hogy a canterbury érsek székhelyén, a Lambeth Palace-ban megtárgyalják egyházukat érdeklő kérdéseket. Az ún. „Anglican Communion” legutóbbi, 1958. júliusában öt héten át folytatott tanácskozásának első jellemzője volt, hogy a több mint háromszáz megjelent püspök közül csak ötven volt az angol egyház főpásztora, míg a többiek a mostani vagy volt angol dominiumokról és gyarmatokról jöttek és a földkerekség kereszténységének 70%-át képviselték. Jelen volt India, Pakisztán, Burma és Ceylon (egyháziilag egy), Kína, Japan, az Egyesült Államok, Dél-Korea, Kanada, Dél-Afrika, Ausztrália, Újzéland, Fülöp-szigetek, Jeruzsálem érseksége (középkélet képviseletében), Közép- és Délamerika püspökei. Vendégként jelen volt a német evangélikusok vezére, az ökumenikus mozgalom egyik főerőssége, D. Dibelius, a Szovjetunióból pedig a minszki és szmolenszki püspök.

A konferencia elnöke, mint *primus inter pares* a canterbury érsek, Geoffrey Fisher volt. A hitesség kifejezésére a befejező ünnepélyes istentiszteletet a westminsteri székesegyházban tartották, melyen az urvacsorát Jasiro, „Japan szent, katolikus egyházának” (ez a japán anglikán egyház neve) püspöke osztotta, a szentbeszédet pedig egy amerikai püspök mondotta. Általános jellemzője volt a konferenciának, hogy a legszélsőségesebb szárnyakat kellett közös nevezőre hoznia. Hiszen ma már nevében sem egységese az anglikán egyház, s mint fentebb láttuk, a „szent, katolikus kínai egyház” (amely elnevezés magyar újságírókat is megtéveszt) és az amerikai „protestáns püspöki egyház” egyformán az anglikán egyházhoz tartozónak vallja magát, viszont éppen politikai megfontolásból mindjobban elhagyják az angol alapításra vonatkozó megjelölést.

Az anglikán egyházban lévő katolikus és evangélikus irányzat nem újkeletű és Aquinói Sz. Tamás követői elég jól megférnek pl. a Kálvin irányzatát követőkkel, ami az egyházi gondolkodásmód nagy liberalizmusára enged következtetni. Karl Barth új protestáns teológiája széles körben nagy tetszést kelt az anglikánok között, de emellett nem hagyják figyelmen kívül a római liturgia legújabb, nevezetesen a nagyheti szertartásokra vonatkozó újításait sem. Az igazi teológiai irányzat valahogy a középuton halad, amint azt St. Neill anglikánizmusról írt komoly művében (Penguin-Books, 1958) megállapítja. A „*via media*” tanítása az, hogy az anglikán egyház egyetlen igazsága Krisztus, a Megváltó és ennek megismerése a Szentírás és az apostoli hagyományok alapján lehetséges a szabadság minden eszközeinek figyelembevételével.

Ha röviden jellemezni akaránk a konferencia fő jellemvonását, azt írhatjuk, hogy az a megbékélés szellemét sugározta. A kereszténységnek ki kell engesztelnie Istent (erről szólt egyébként a közös pásztorlevél is), meg kell bé-

külniük az elszakadt keresztényeknek, meg kell bocsájtaniok egymásnak a különböző népfajoknak és nemzeteknek. A konferencia a munkáját öt bizottságban végezte, és ezeknek tárgyköre a Szentírás, az egyházak egysége, belső pasztoráció, a népfajok megbékélése és a családi élet modern lehetőségei voltak.

A biblikus bizottság főmunkája abban állt, hogy ismét mindenütt a Szentírás elsőbbségét hangsúlyozta, különösen azzal, hogy végre megszabaduljon az angol Biblia nyelve az évszázados és nehézkes, főleg az ifjúság előtt már érthetetlen veretől. Új, modern Szentírás fordítás szükségességét hangoztatták. Az anglikán egyháznak u. i. éppen olyan klasszikus nyelvű angol Bibliája a Jakab Király neve alatt szereplő, mint a német keresztényeké a Luther-féle fordítás. Viszont — és ez a konferencia álláspontja — ki kell a szentírás nyelvét a homályos kifejezésekből bogozni és amennyire csak lehet, minden körülírás nélküli, mai, beszélt nyelven adni az Isten Igéjét.

Az egyházak egyesítésével foglalkozó bizottság munkája inkább eszmei volt és annak a lehetőségeit igyekezett kifejteni, ami a világ kereszténységének egységét elősegítené. Itt első jellemzőként kell kiemelniük a szakadatlan imát, melyet a püspökök szinte zsinati határozatként fogadtak el, hiszen a „mindnyájan egyes legyenek” krisztusi elvéhez csak Jézus imádkozó szavain át juthatunk el. Ha a feltámadott Údvözítő osztatlan dicsőségében akar a kereszténység örülni, akkor először ki kellett innia a szenvedések kelyhét is. Ez az egész kereszténységre kiterjedő szenvedés pedig nem volt más, mint Krisztus varratlan köntösének darabokra szakadása. Ha az egyház élni akar — folytatja a referátum —, akkor előbb Krisztussal meg kell halnia, bűnbánatot kell tartania minden keresztény egyháznak, keresni a testvéri egységet és az igazságért élni. Szakadásban élni, nem evangéliumi gondolat; de addig általános, katolikus sem lehet az egyház, míg van szakadásban élő tagja. Azt éppen az anglikán püspökök is nagyon jól tudják, hogy az egység gondolata mindaddig irrális, míg a római egyházzal és az ortodox kereszténységgel nincs meg az egység. Az egyházak közt lévő szakadékokat Keresztelő Sz. János bűnbánatával kell betöltenünk és megkeresniük egymásfelé az érintkező kapcsolatokat. Erre szolgálnak az anglikán-ortodox tárgyalások (lásd *Vigilia* 1958, 353—54), a katolikus egyházak felé pedig az apostoli folytonosság és a szentlélek érvényességének kérdése. Mindjobban meggyőződésé vált már az utóbbi évtized alatt az a gondolat, hogy csak apostoli jogutódlású püspöki hivatal adhat életet az egyháznak. Arról viszont még folyik a vita, hogy vajon az egyház lényegéhez (ad esse), vagy csak a kegyelmiességéhez (ad bene aut plene esse) tartozik ez a kérdés eldöntése.

A harmadik bizottság az anglikán egyház belső problémáival foglalkozott.

A missziós munka, a hitoktatás, keresztelés, konfirmáció, a Book of Common Prayer (a hivatalos anglikán imakönyv, a misekönyv, zsolozsma, rituálé, egybefoglalója) új, népszerű kiadása mellett az Eucharisztia, az urvacsora tanáról folyt a beszámoló és a vita. Bár nem tanítják, hogy a szentmiseáldozatban Krisztus ismét feláldozza magát érettünk, az urvacsora tanáról a következő tanítást fogadták el: „Áldozatként magunkat áldozzuk fel, mert mi Krisztus titokzatos Testével alkotunk egy testet. Krisztus, akiben mi élünk, önmagát és Önmagában bennünket ajánl fel mennyei Atyjának”. Az Eucharisztia megünneplésekor Krisztusnak ez az örök áldozata — mely örök értékű is — számunkra időlegesen megjelenül.

A faji kérdéssel foglalkozó bizottság főleg a Dél-Afrikában uralkodó szomorú helyzetet vitatta meg. Erősen elítélte az ottani protestáns egyházak merev álláspontját, mely a színes keresztényeket nem tekinti egyenrangú hittestvéreknek és sikraszállt azok igazáért. Ha így marad tovább a helyzet, állapítják meg, akkor sok vértanút fog szülni ez a Krisztushoz méltatlan magatartás. Az anglikán kereszténységnek különösen fáj az ottani áldatlan állapot, mert éppen a keresztények magatartásán mérik le a pogányságból keresztény-hitre térők Krisztus hitének igazságát. (Bár a bizottság erre nem tér ki, mi magunk jegezzük meg, hogy a délafrikai helyzetben egyedül a katolikus egyház képviseli a keresztény egyházak között azt az álláspontot, hogy semmiféle faji megkülönböztetés nem lehetséges az evangélium alapján álló vallásokban.)

A szép munkát, amit a Lambeth-konferencia végzett, eléggé gyengítette a

szociális bizottság munkája, mely a családi életnek a mai körülmények között való „krisztusi” álláspontjában teljesen új és hamis utakat jelölt meg. Így pl. a születésszabályozást, sőt a mesterséges megtermékenyítést nemhogy megengedhetőnek mondta, hanem egyenesen a keresztény szülők kötelességévé tette — bizonyos esetekben. Ez a vélemény nemcsak a katolikus erkölccsel, hanem még a protestáns teológiával szemben is erősen forradalmi, sőt bizonyos esetekben teljesen kárhozatos lehet. Bár a bizottság a Szentírás egyes eseteire hivatkozva fogadtatta el nézetét a konferenciával, végeredményben nem tett mást, mint a pusztá nemiségnek megszentelt talajt nyitott egy egyházi közösség keretében.

Összegezve a jelentős anglikán teológiai megnyilatkozásokban bővelkedő konferenciát, összefoglalónkat azzal zárhatjuk, hogy az katolikus szemszögből nézve sem volt jelentéktelen. Bár kétségtelenül új utakon, de a hívek megszentelését keresve akart hozzájárulni a protestántizmust és a katolikumot átídaló anglikán vallás a krisztusi világosság fenntartásához. (Kormos Ottó)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. *Legendák nyomában*: ez a címe Kólozsvári Grandpierre Emil tanulmány-kötetének. Jellemzőbbet nem is választhatott volna. Írásai jelentős hányadában valóban erről van szó: legendák nyomozásáról és osztalásáról. S nem is akármilyen legendákéről. Azok a hiedelmek, amelyekkel ő szembeszáll, többnyire „szentesítettek”; tekintélyek kezekednek értük. Annál érdekesebb, ha kiderül róluk, hogy csak legendák, nem pedig megbízható igazságok. Karinthyról például azt állították, hogy filozófus, s nem szavahihetőbb tanúk, mint Babits Mihály és Bálint György tettek pecsétet erre az „igazságra”. Kólozsvári Grandpierre Emil viszont megállapítja, hogy „senki oly ádáz ellensége nem volt az író Karinthynak, mint a filozofálgató Karinthy”. Ő ugyanis „nem dül be” Karinthynak és „új enciklopédiájának”, amelynek már a neve is annyi kitűnő elmét megtevesztett s arra készítette, hogy a cím-rokonság alapján egyenes leszármazási rendet koholjon a tizennyolcadik századi fölvilágosult filozófusok és Karinthy közt. Nem hisz a saját mítoszát gyártó írónak, hanem a mítosszal, legendával szemben vallatára fogja — magát a művet. Nem hagyja az írónak, hogy „megmagyarázza a bizonyítványát”. Egy lépéssel előbbre megy: sorra átvizsgálja a „dolgozatait”. S mert nem elfogult, s mert nem a legenda varázsának, hanem a tények erejének hisz, többnyire ki is deríti az igazságot.

Karinthy esetében — hogy a kötetet bezáró nagy tanulmánynál, újabb esszé-irodalmunknak ennél az emlékezetesen kitűnő teljesítményénél maradjunk — ez a legendák ködéből kibontott igazság meglepően egyezik az irodalmi közvélemény ítéletével. Azt gondolom, egyetlen ép érzékű úgynevezett „átlag-olvasónak” nem jut eszébe, hogy Karinthy írásaiban valamiféle magvas bölcseletet keressen. Szórakozni akar, mosolyogni akar, derülni akar a világ fonák-ságain, esetleg mulatva okulni azon, hogy „minden másképpen van”, s ezt mind megkapja Karinthyan; ezért szereti, ezért olvassa, ezért vásárolja. De ha tömör (bár nem mindig igaz) bölcsességeket akar megtudni létünkről és természetünkről, valószínűleg inkább La Rochefoucauld *Maximáiban* s a hozzá hasonló moralista írásokban fogja keresni őket, nem pedig Karinthyan. Mert ahhoz, hogy valaki filozófus legyen, s mint ilyen, mondani is tudjon valamit az embernek: ehhez az kell, hogy legalább egyetlenegy dolgot komolyan vegyen: azt, hogy ő filozófus. Karinthy pedig ezt sem vette komolyan, s akik az ő filozófusságát komolyan vették, akik ellenállás nélkül átengedték magukat Karinthy magalkotta legendájának, azok különös módon megfélemlődtek róla, hogy „minden másképpen van”. Kitűnő humorista, jó író, érdekes költő — ez mind nem volt elég. Karinthyt előléptették filozófusnak.

Miért? Valószínűleg azért, mert röstellték, hogy „csak” humorista. Grandpierre Emil bizonyára nem veszi rossznéven, ha belekontárkodom a mesterségébe s magam is megpróbálok tollhegyre tűzni itt egy legendát; az ő esszéi keltettek ilyen bátorságra s vezettek erre a nyomra. A mi irodalmi életünkben általában mindig érdemén fölüli becsülete volt a nagy erőfeszítésnek. Ha valaki nem bírt el öt kilónál többet, de száz kilós gömböt igyekezett nagy nyögésekkel fölgörgetni a Parnasszusra, azt tisztelettel méltányolták; de hasonlóképpen méltányolták az erő szélhámósait is: akik csak lihegtek, de nem futottak, s akik

olyan súlyokkal tornáztak, amelyeknek fekete gumiburkában egyéb sem volt, mint levegő. Valami különös kritikusai nagyképűség fintorogva lenézett mindent, ami nem törekedett világrengető arányokra, hanem a mérték és egyensúly művészi elvét tartva szeme előtt kerek és épkezláb dolgokat akart teremteni, nem pedig égboltozatot tartó Atlaszokat. Nálunk az, hogy „vidéki költő”, sértésnek számított; pedig vannak a miénknél nagyobb irodalmak, ahol egy-egy táj, vidék, tartomány költőjének lenni rang és dicsőség. Mintha bírálóink és értékelőink derékhadra egyszerűen nem tudta volna, hogy a művészi érték nem mindig (általában nem) a mértéken múlik, s akármilyen nagyot mond is valaki, a művészetben mindig többet fog érni, ha talán nem olyan rettenetesen nagyot, de viszont annál szebbet, arányosabbat, igazabbat mond. Nálunk viszont néha mintha olyan nő szépségversenyen lettünk volna, ahol csak a százhusz kilón fölüli hölgyek keltenek tapsot.

Karinthy azonban „csak” humorista volt, jött-ment pór ebben a fennkölt-ségben; valami nemesi oklevelet kellett adni neki, kiállították hát róla a filozófusság kutyabőrét. Megírta remek irodalmi karikatúráit; de hogy engedjenek be valakit ilyen tiszteletlen, számfűlet mutató dolgokkal Árkádiába? Kiderült, hogy ezek nem is karikatúrák voltaképpen, hanem álcázott kritikák. Persze hogy azok, illetve azok is, hiszen végtére minden görbe tükör bírálát is; de az *Igy irtok ti* visszhangján mennyire érezhető a nemesítő törekvés, az, hogy addig-addig „magyarázzák a bizonyítványt”, amíg a vidámból komoly, a könnyűből nehéz, a humoristából professzor, kis túlzással azt mondhatnám, Karinthyból afféle álcázott Gyulai Pál lesz.

Am míg a céhbéliek ezen fáradoztak és Karinthy nem is mindig szerencsés paradoxonaiban a nemlétező bölcselmi mélységeket kutatták, a közönség, melynek ez esetben úgy látszik egészségesebb ízlése volt, egyszerűen élvezte, nevetett rajta és nevetett vele. Elvégezte a Karinthy számára mindenáron valami magasztos ürügyet kereső kritikuskok helyett a szelektálást, fölállította az értékrendet; s ez a közvélemény által alkotott ítélet — mint már említettem — meglepően és örvendetesen megfelel annak a realis képek, amely Kolozsvári Grandpierre Emil legenda-szétfűjő munkája után tárul elének. Megmarad a maga nemében klasszikusnak a *Tanár úr kérem*, az *Igy irtok ti* és az *Utazás a koponyám körül*; s Karinthy megmarad annak, ami volt: filozófus helyett humoristának, karikatúristának: egy „könnyű”, tehát nálunk nagyképűen lenézett műfaj legnagyobbjának, ami egyáltalán nem degradálás, mert egy jó humorista mindig ezerszer többet ér egy rossz filozófusnál. Egyébként is tudjuk, és senki nem tudhatta olyan jól, mint Kosztolányinak, mint Esti Kornélnak legjobb barátja, hogy a művészetben

Jaj, mily sekély a mélység
és mily mély a sekélység
és mily tömör a higság
és mily komor a vígság.
Tudjuk mi rég, mi könnyű,
mit mondanak nehéznek
és mily nehéz a könnyű,
mit a medvék lenéznek —

és így tovább: vegyük elő s olvassuk végig Kosztolányi versei közt az Esti Kornél énekét.

Talán kissé sokáig időztem ennél a Karinthy-esszénél, mely a kötet egyik legkitünőbb, de korántsem egyetlen kitünő darabja. Ott a Babits *Halálfiával* foglalkozó *Küzdelem az epikával*: irodalom és társadalom olyan kapcsolataira mutat rá, amelyek valóban szervesek s mondhatnám egzisztenciálisak; nem éri be a dolgok egyszerű egymás mellé sorakoztatásával, hanem a röntgen-fölvétel hitelességével világítja meg a hősök jellemében, a jellemek bizonyos szükségességeiben tükröződő összefüggéseket és hatásokat. Ez a tanulmány minden ilyen irányú irodalmi vizsgálat mintája lehet.

Aztán ott vannak a „Mesterek és kortársak” ciklus kitünő portréi: egy valóban remekbeszabott Schöpflin-arckép, egy szép méltatás Halász Gáborról, egy szellemes bírálát Szerb Antalról, hogy csak a hazai témájukat soroljam föl;

— ott vannak a „Nyelv és epika” címmel egybefoglalt s igen-igen megsziylelendő írások *A purizmusról, Stíluseszményeinkről*, a prózai stílus legfontosabb kérdéseiről. Ezekkel kapcsolatban csak egyet jegyezhetünk meg: kár, hogy csupán ennyi van belőlük. Ilyen kérdésekkel nálunk, sajnos, nem sokat foglalkoznak; pedig rengeteget kellene foglalkozni velük. Nyelvi renyhésegeink sokszor gondolkodásbeli renyhiséget tükröztek; szépprózáink „ízessége”, „koloritja” nem egyszer a pontos fogalmazástól iszonyodó kitérés volt. Miért ne lehetne egyszer — többek között Korozsvári Grandpierre Emil ötletein elindulva — nyomon követni (bármilyen elrettentően hangzik is) a magyar fogalmazás történetét, s benne a magyar gondolkodását, nem legendáinkban és mítoszokban, hanem a gyakorlat mezején: tehát a gondolatok közlésében? Miért ne lehetne egyszer *mutatis mutandis* olyasféle munkára vállalkozni, amilyen francia viszonylatban Daniel Mornet *Histoire de la clarté française-a?* — természetesen nem engedve át a terepet Grandpierre *bête noire*-jainak, a módszergyártó „szakbarbároknak”, hanem „megalapozott módszer” helyett jó érzékkel, jó füllel és jó szemmel látva neki a dolognak, *horribile dictu!* az esszéisták, nem pedig a szaktudósok fegyverzetében. (Amivel természetesen jómagam épp úgy nem az igazi tudósok ellen szólok, mint ahogy nem ellenük szólnak Grandpierre Emil megjegyzései sem; csupán olyanokra célozok — célzunk, gondolom, mind a ketten — akik iszonyodva fricskálnak odább mindent, ami nem könnyen olvashatatlan, megvetően poccentik félre az „esszéket”, utálkozva emlegetik az esszéisták szerintük „könnyű lovasságát”, s egy-egy munka értékét nem aszerint mérik, mit mond, hanem aszerint, mennyi lábjegyzet kíséri és hány más munkából van egybeállítva.)

Az unalom nem szükségképpen tudományos erény, s a tudománynak sem árt, ha a tudós jól tud fogalmazni és korrektül, mások számára is élvezhetően tud írni: élvezetesen, de nem higan. Nálunk mindig volt hajlam a kotornusos írásra; éppen ezért üdítően hat Grandpierre Emil friss, szellemes, néhol *parlando* közvetlenségű modora. S ez a hol komoly, hol ironikus figyelmeztetése, hogy ha már fejuink van, nem árt, ha gondolkodunk is vele, különösen megszívlelendő olyan irodalomban, amelyben szívesen ismételtettük s adták kézzől kézre a már egyszer jól-rosszul megfogalmazott (Gyulaitól, sőt esetleg Toldytól megfogalmazott) közhelyeket az eredeti szövegek új szemmel való újraolvasása s a mult irodalom értékeivel való élő kapcsolat megteremtése helyett. A *Legendák nyomában* java tanulmányai arra ösztönöznek, hogy ne legendák kódén át, hanem a saját két szemünkkel lássuk és a saját friss élményünkön át érezzük az irodalmat. (*)

SZÍNHÁZI ÓRJÁRAT: *In memoriam Jávor Pál. Ma is előttem áll a képe abban a föllépésében, amely tudtommal az első volt Budapesten, mint már beérkezésre váró színész, főszerep birtoklója jelent meg a fiatal, harmincegynéhány év előtti Jávor Pál az akkori Magyar Színház színpadán. S első főszerepbeni szereplése mintha már előre vetítette volna mindazokat a színházpolitikai tévedéseket, amelyek később személye körül lejátszódtak.*

Egyed Zoltán, a fulmináns temperamentumú színházi kritikus s a különben oly élesszemű színházi szakértő darabot írt. „Az 'ég szoknya'” volt a címe, a címszereplő ruhadarabot az akkori leghódítóbb szereplő Titkos Ilona viselte és Jávor Pált az Egyed Zoltán rendelkezésére álló színházi harsonaszó vezette be előtti főszerepébe. No de Egyed Zoltán, mihelyst szépirodalomhoz nyúlt, elvesztette éleslátását, legtöbbször fulmináns giccs kerekedett ki írásműveiből és a darab minden üdvharsónázás ellenére — vagy talán éppen azért — hatalmasat bukott. Jávor Pál színészi karrierjét ez nem érintette tragikusan, mert az egyszer elnyert főszerep után majdnem csupa főszerepet játszott azután is. Csak éppen már az első fölléptekor rosszul szabták rá a ruhát s később mostohán a szerepeket.

Az első föllépéskor egy hatalmas színpadi lépcsőzet tetejéről hódító frakkban kellett lelépegetnie s minden lépéssel, minden izomrándulással megbüvölnie azt a nőt, aki a legbüvölőbb volt a kor izlése és a józan kritika szerint is. Jávor Pállal pedig ugyanaz történhetett, ami velem is, amikor az egyik legelőkelőbb pesti szabónál szabattam először ruhát. „Uraságod jobb lapockája

kissé fejlettebb... — mondta Lajosok korabeli grandezzával az Apponyi téri szabócég főnöke — talán golf... talán hoki?" — „Nem barátom — tört ki belőlem ennyi előkelőség hallatára a demokrata vér — kapálok szabadidőmben!”

Jávor Pál is volt tudtommal szegénységben égő ifjúsága idején rakodómunkás és miegyéb és a Beöthy konszern valószínűleg nem szabott neki vadonatúj frakkot. Jött a bővülő férfi lefelé a Vörös malomból örökölt hatalmas szinpadi építmény lépcsőfokain és a válla oly hatalmasan túlfellett volt, mintha valami Tarzan-karikaturát rögtönzött volna oda egy jöszemű rajzoló. Jávor Pál így is, a bukott darab, a rossz frakk ellenére meghódította Budapest közönségét, csak éppen többnyire nem nekivaló szerepekbe öltöztették. A kor demokratizmusa abban a már Mikszáthtól kicsúfolt hiedelemben merült ki, hogy valahol van ebben az országban pénz is, amiből léhán, munka nélkül is lehet élni, csak éppen meg kell keresni a pénzes leányzót, amire a Jávor Pál-szerű dalias férfiak a legalkalmasabbak. És megindult a szerepgyártás a heppendésített Noszthy fű esetétől kezdve végtelen sorozatokban, filmen, színpadon és operettekben, ahol mindig a snájdig huszártisztet, a mulató földbirtokost kellett játszania.

Mekkora erőfeszítést kellett Jávor Pálnak gyakorolnia, amíg kivételes kegy képen eljátszhatta élete legfőbb szerepét, a Peer Gyntöt, Thomas Paynet, a várvavárt Mercutiót, hogy a Rank doktorról ne is beszéljünk. Minden egyes irodalmi súlyú alakításánál fölfedezték hatalmas, öserejű tehetségét és gyorsan gyümölcsözőtették is ebbéli sikereit a legújabb schmachtfetzni százas sorozatú előadásában.

Jávor Pál ember és férfi volt a javából lelki struktúrája szerint is és nem hagyták, hogy igazi, küzdő embert, lelki fölépítettségű tragikus teremtményeket játszhasson. Hogy mennyire ember és férfi volt, azt megmutatta a nyilas idők ingoványos, lidércjárásos kísértései idején. Jávor Pál ki mert és ki tudott állani üldözött kollegái, az emberi erkölcs és humanus szeretet oldalán, még ha ezért börtön, internálótábor és véghetetlen szenvedés is volt a jutalma.

Azután jött a szerencsétlen kimenetelű amerikai exkurzió, amikor a legjobb Liliom lehetett ugyan Csontos után, de a newyorki Bábélben ki érthette volna meg a magyar színész szavát. Hazajött, de már beteg. Borzalmas szenvedések vártak rá, de játszott. Hogy birta ki ezeket a szenvedéseket? Úgy, hogy az Egyház kegyelmi eszközeihez folyamodott s azokból meritett magának erőt. Arra gondolt, azt hangoztatta: ha megegyeszer előlről kezdetné, minden erejét az Evangélium hirdetésének szentelné, mert ez a legfőbb jó, amit ember embertársa felé közvetíthet egy felsőbb kegyelmi tárházból. Jávor Pál elment közülünk, sorsát százezrek könnyezték meg. Életének végső rezüméjét azonban milliók és milliók teszik magukévá, mert a nagykorúvá váló emberiség, bármennyire lefogyják is bűnei, egyre mélyebb távlatokban látja be azt, ami egyedül szükséges. (Possonyi László)

ZENEI JEGYZETEK. Mint már annyiszor, az idén is zsufoolásig megteltek a Károlyi kert széksorai. Az Állami Hangversenyzenekar ismét nagyszerű bérletsorozattal örvendeztette meg a zenerajongókat. A legkiválóbb magyar művészek — Ferencsik János, Kovács Dénes, Komor Vilmos stb. mellett kitűnő külföldi vendégek is növelték az előadások színvonalát. A vendégművészek közül talán a néger Dean Dixon kellette a legjobb benyomást, a legnagyobb lelkesedéssel azonban Roberto Benzi vendégjátékát fogadta a közönség. Öszintén meg kell vallanom, nem egészen értem, miért. Kétségtelen, hogy Benzi nagyon tehetséges, kitűnő emlékezőtehetségű (partitura nélkül vezényel), nagyon szép mozdulatokkal vezénylő karmester, de véleményem szerint a fiatal magyar karmesterek közül mind Borbély Gyula, mind pedig Lukács Ervin legalább olyan jó művész, mint ő.

A legmaradandóbb élményt Verdi *Requiemjének* előadása szolgáltatta. Kissé vonakodva közeledtem a műhöz, legalább is eleinte, és részletekben magam is úgy éreztem, mint az első olasz bemutató német kritikusa: Hans von Bülow. Ő nevezte dühödtt kritikájában a műzslés megrontójának az öreg maestrot, majd így folytatta: „... nem vagyunk abban a helyzetben, hogy hidegvérrel

szemlélhessük a római barbárság tegnapi, mesterkéltén megrendezett diadalát. Verdi Requiemjét a német színházi intendánsok Párisban remélhetőleg megkímélik ajánlataiktól; üzleti szempontból is jól tennék, ha rá sem tekintenének... Visszatérítendő komédia volt, amit tegnap az olasz csócselék művelt.”

Azóta — enyhén szólva — kissé elavult ez a felfogás.

A Requiemet aktuális igény szülte: *Rossini* és *Manzoni* halála. Verdi nagyon tisztelte Rossinit és az olasz opera legszebb kifejlődését látta műveiben. Rossini 1868-ban történt halálakor született Verdiben az a gondolat, hogy a nagy operaszerző emlékére olyan requiemet kellene komponálni, amelynek egyes tételeit a legkiválóbb olasz zeneszerzők írják. Ő maga a *Liberát* írta meg. A szép tervből kicsinyes hiúsági problémák miatt semmi sem lett, Manzoni 1873-ban bekövetkezett halálakor azonban Verdi gyors tempóban hozzálátott a mű végső kidolgozásához és még abban az évben elkészült vele. 1874. májusában mutatták be először és maga a szerző fogta kezébe a karmesteri pálcát.

A Requiem azóta is él és egyre inkább hódít. Nem olyan nagyszerű tömörségű, mint *Mozarté*, de egyes tételeinek feszült, drámai ereje közel visz ahhoz a fenséges érzéshez, amit Isten-közelségnek is nevezhetnénk. És ahogy Ferencsik megfogja ezeket a részleteket, az magában véve is páratlan. Mikor a Károlyi palota felső két ablakán megszólaltak a Dies irae fenyegető kürtjelei, az ember érezte, hogyan szalad ki a vér a fejéből, aztán egyszerre csak belevágott fortissimóban a zenekar... Mintha valóban meghasadnának az ég kárpitjai és eljőne az utolsó óra. Ilyen légkörben aztán szinte természetes, hogy a szólisták is nagyszerű teljesítményt nyújtottak, elsősorban a női szólók megszólaltatói: *Takács Paula* és *Tiszay Magda*.

Alig egy héttel később a neves néger karmester, *Dean Dixon* vezényelte *Beethoven IX. szimfóniáját*. A Prágai Tavasz tavalyi koncertjein ugyancsak ezt a művet vezényelte és akkor — a rádióon keresztül — mintha kissé erőtllenül hangzott volna. Nos, a Károlyi kerti hangverseny után inkább azt mondanám: nem erőtlően, hanem inkább exotikus, szokatlan. És ez nem egészen helyes. Európában ugyanis a szimfóniával kapcsolatban már kialakult a hiteles karmesteri felfogás, nem kisebb művészek nyomán, mint *Bruno Walter*, *Toscanini* és *Klemperer*. Nem helyes, mondom, de nagyon érdekes. A dinamikai váltások, felerősítések és tompítások nagyon hatásosan idézhetik fel Beethoven állapotát a szimfónia megírásának idején, tehát 1824-ben. *Anton Schindler* jegyzi fel ebből az időből a *Fidelio* egyik főpróbáját, amelyet a szerző immár teljesen süketen maga vezényelt. Teljesen elvesztette a kontaktust a zenészekkel, úgyhogy hamarosan botránnyba fulladt az előadás. Az összeroppant Beethoven Schindler kísérte haza és úgy látta rajta, hogy jóvátehetetlenül boldogtalan. Aki ilyen élmények között meg tudta írni az öröm szárnyalásának legcsodálatosabb megnyilvánulását, az Öröm-ódát, az valóban nem mérhető csak a zseni mértékével. Eppen ezért nem haragudtam *Dean Dixon*-ra, amikor a szárnyaló záróakkordokat olyan hajszolt tempóban vezényelte, amilyent itt nálunk még nem hallottunk. Nem haragudtam, mert éreztem a dallamok mögött a süketiségbe zárt Beethoven sóhaját, ahogy a boldogság bezárt ajtaját döngeti: „Jójj, te drága szent öröm!” (Ahogyan a lemezekről meg lehet itélni: a világ jelenleg élő egyik legnagyobb karmestere, *Herbert Karajan* ugyanezt a felfogást vallja magának.)

Zenei életünk nagyon értékes új színfoltja a *Musici di Roma* ösztönző hatására megalakult *Magyar Kamarazenekar*. (Hangversenymester: *Tátrai Vilmos*.) Műsorukon elsősorban barokk szerzők zenekari művei szerepelnek, de — nagyon helyesen — modern magyar szerzőkkel is megismertetik közönségünket. Nagyon örülünk, hogy gyakran hallunk kristálytisztaságú *Vivaldi* és *Bach* műveket, de nem egészen szerencsés ezeket a darabokat a Károlyi kertben eljátszani. A rossz akusztika, recsegő hangszóró olykor brutálissá torzította a finom akkordokat.

Hamár a barokk muzsikánál tartunk: a nyári évad egyik legszebb eseménye volt *Händel Messiása*, amelyet *Margittay Sándor*, a kitűnő orgonaművész vezényelt. Kár, hogy az immár olasz tenoristákkal vetekedő *Réti József* kivételével a szólisták nem feleltek meg a várakozásnak.

A *Messiás* születésének körülményei egyébként emlékeztetnek a IX. szim-

fóniájáéra. Az egyik egy süketséggel küzködő zseni alkotása, Händelt meg a vakság réme fenyegette. (Nem is sokkal később utól is érte. De még így is elvezényelte minden évben a Messiást, vakon, az orgona mellől.) A legmeggrázóbb a mű tömör egyszerűsége. A szöveg szinte balladai eszközökkel vetíti elénk a drámai történetét, a zene azonban mindent megmagyaráz; szinte élővé varázsolják a multat a tömeget megjelenítő hatalmas kórusok és a kifejezhetetlen finomságú drámai erejű szólók. És mindehhez ott a ráadás, a második rész lezáró, az Úr győzelmét hirdető hatalmas *Halleluja*, amelynél szebb kórus még nem született azóta sem. Mondják, hogy Händel az angol elnyomás alatt sínylődő írek érzéseit szóaltatta meg e kórusban. Mondják. Azt hiszem azonban, hogy Händelt is megkapta valami kifejezhetetlen, nagyszerű érzés; ez a henteskülsejű, nyúhetetlen óriás talán egy pillanatra megérezte Istent. Nagyon igaza van *Romain Rolland*-nak, amikor azt fejtegeti, hogy „nagy emberek életében gyakran feltűnik nekünk, hogy amikor minden veszve látszik, minden elsüllyed körülöttük, akkor vannak a csúcs közelében.” Katolikus nyelvre lefordítva ez valahogy így hangzik: Isten mindig, még a látszólag végzetes helyzetekben is velünk van, sosem tudhatjuk, mikor villantja felénk a kegyelem egy-egy kis sugarát.

Csak egy-két hangversenyt emeltünk ki a Károlyi kert programjából. Pedig akadt még kitűnő előadás, nem is egy. Azt azonban nem akarjuk elhinni, hogy egyik kitűnő pianistánk azért volt kénytelen inhüvelygyulladással eljátszani egy zongoraversenyt, mert különben nem kap szerződést. Egyébként is néha valósággal kínos nézni, hogy zongoristáink egy-egy jó elképzelése technikai problémák miatt nem valósulhat meg. Persze ezek csak színfoltok. Egészeben véve a Károlyi kert idei előadásai is nagyon színvonalasak és nagyon szépek voltak. (*Rónay László*)

KEPZŐMŰVÉSZET. A brüsszeli világiállítás rendezősege kísérletet tett a XX. század fontosabb képzőművészeti törekvéseinek és számottevőbb mestereinek, ill. mesterműveinek reprezentatív bemutatására. A kiállításnak „A modern művészet 50 esztendeje” címet adták. Gyönyörű katalógus is készült, amely valamennyi kiállított mű — részben színes, részben egyszínű — reprodukcióját tartalmazza.

A kiállításon 230 mester 346 képe és szobra szerepelt, mint olyanok, amelyek a belga rendezőbizottság szerint korunk művészeti irányzatait a leghűségesebben jellemzik. Néhány, a múlt században és a századfordulón született alkotást is kiállítottak, nyilván azért, mert ezek a művészek századunk festészetére is kitörölhetetlenül rányomták nagy egyéniségük bélyegét (Monet, a *pointillisták*, *Toulouse-Lautrec*, *Gauguin*, *Van Gogh*, *Cézanne*). Monet-nak egy jellegzetes tavirózsa képe tekint reánk a katalógus lapjairól, *Van Gogh*-tól egy megrázó művet (börtönudvaron lépegető rabok) választottak ki, *Lautrec* festményén fásult és megalázott utcalányok csoportja kelt részvétet. *Gauguin* óceániai képe láttán *Juhász Gyula* szavai zsonganak fel a magyar olvasóban: „A sárga fényben a kövér banánok / S a sárga tájon barna emberek, / Az elveszett Éden, mely fájva fájón / Bennünk zokog, ujjong, ragyog, remeg.” *Cézanne* szilárdan megépített hegyvidéki tájképével szerepel és két farsangi jelmez viselő, szomorú arckifejezésű férjialakjával („Húshagyó kedd”). E művészekkel lezárul az előfutarak sora, a többi alkotás már a közelmúlt és a jelen művészetét dokumentálja.

A művek százairól megemlékezni nem lehet — így csak néhányat ragadhatsz ki, nagyrészt olyanokat, amelyek e sorok feljegyzőjéhez közel állanak. *Picassótól* egy korai, szovjet tulajdonban lévő kép nyitja meg a sort, a spányói mester artista-ciklusának egyik darabja, vézna kisleány gyakorolja mutatványát egy nagy golyón. Ismeretes, hogy a szovjet múzeumok a század első évtizedeinek nyugati mesterműveiben (*Matisse*, *Picasso*, *Léger*, stb.) igen gazdagok, és e műveket a szovjet kulturális intézmények készségesen bocsájtották a kiállítás rendelkezésére. *Picassónak* *Vollard*-ról, a híres műkereskedőről festett portréja azt bizonyítja, hogy a művész még a kubizmus szigorúan kötött nyelvén is képes jellemet ábrázolni. Későbbi alkotása a „klasszikus” periódusból való, lányos arcú *arlequinje* tűnődve nézi arcvonásait a kézitükörben. *Matisse*

aranyhalas csendélete még nem tartozik a mester ama túlzottan dekoratív alkotásai közé, amelyek raffinált bravúrosságukkal bizony néha kissé hidegen hagyják a mai nézőt. Ugyancsak a legszebbek közül való Matisse Múterem-sarok c. képe, lenge léptű, „illanó ballagású” női aktokat ábrázoló vásznnával. Braquenak nemcsak festményeit csodálhatjuk meg, hanem a ma is fiatalos öreg művész plasztikáját is. Kandinszkijnak, a nagynevű orosz absztrakt festőnek korai, még természetelvi — nagyon szép — tájképet is kiállították, a többi modernista orosz festő (Malevics, Poljakov, stb.) mellett. A pogromoktól rettegő, ótestamentumi hitű, sokat szenvedett orosz és lengyel zsidóság sorsát két jellegzetes művész: Chagall és Soutine képei idézik fel. A mai szovjetország festését is képviselve van több művel, Gyejnyeka polgárháborús témájú kompozíciójával, a Kukrinykysi-együttes a hitleri rendszer bukását ábrázoló munkájával, néhány életképpel és tájképpel.

Gromaire a Párizsi Iskola kevésbé ismert tagja nálunk, Háború c. képe szuggesztív munka, acélsisakos fejeivel. Napjaink sokat magasztalt — viszont más oldalról efemer korjelenségnek mondott — művésze Salvador Dalí. „Testvérháború” c. festménye, amely a spanyol polgárháború hatására keletkezett, döbbenetes vízió. Viszont Szt. Antal megkíséretése c. képének inkább csak az ötletesség az erénye.

Diego Rivera és Orozco mexikói művészek. Népük nehéz életét, mostoha sorsát hirdetik nagy erővel, monumentális érzékkel. Általában, a nemzeti jelleg a kis népek művészeinél is szembevetendő. Az egyiptomi Szajed Abdel Rasszul az ősi fáraókorabeli művészet sztatikus, fenségeseen merev formanyelvét tölti meg új tartalommal, csakúgy, mint Gamal el Szaghini egyiptomi szobrász. Több balkáni festőnél is (jugoszláv, bolgár, görög) a saját népi, népköltészeti hangulatú kifejezésformájukhoz való visszanyúlást látjuk (Ivan Generalic, Krsto Hegedusic, Theophilos, stb.).

A szobrászati anyagból Rodin nagyerejű Balzac-tömbje és Renoir „A diadalmas Venusz” c. munkája kelt nagy örömet a régebbi dolgok közül. Renoir ezt a művét halálisa betegsége alkotta. Mozdulni sem tudott már, eszközként, kézként felhasználta szobrászegységének mutogatta, magyarázta, diktálta szobrárt. Mint Csabai István írja: „A szellem szent szenvedélyének legszebb példáját adta, ... már-már démoni hatalommal a más keze által alkotta meg a diadalmas istennő fenséges bronzképmását.” Néhány kubista szobrász (Liphitz, Laurens) és a nagyteknélyű angol Henry Moore munkái után a mai német Gustav Seitz plasztikáit érezzük maradandónak, különösen a hányatott életű nagy költő, François Villon arcását. A szobrászati anyagban különösen sok a szélsőséges formai kísérletezés, így pl. az amerikai Calder felfüggesztett vékony fémlapocskákból alkot olyan szerkezeteket, amelyek a légáramlat hatására szeszélyes mozgást végeznek. A legmodernebb kísérletezőkön végigtekintve, az elzászi Arp és a román Brancusi munkáiban látunk legtöbbet artizstikumot. Két fiatal olasz szobrász, Manzu és M. Marini az experimentációk eredményeit felhasználva higgadt műveket alkot, előbbi a Táncosnót, utóbbi a Ló és lovast. Úgy érezzük, ezeket a munkákat fogják egy-két emberöltő múlva a nagy múzeumok igazgatói büszkén kiállítani, nem pedig néhány bizzar, a divat hullámainak hátán lovagoló, minden törvénynek és hagyománynak fittyet hányó mai szobrász blöffként ható munkáit.

A kiállítás szereplő művészek között három magyar van. Az egyik Csontváry Tivadár (1853—1919), aki Tengerparti sétalovaglás c. képével szerepel. A másik Moholy-Nagy László (1895—1946) Amerikában festett elvont műve, a harmadik Vásárhelyi Viktor (Victor de Vasarely) Franciaországban élő magyar művész (szül. 1908-ban) ugyancsak elvont képe. Egyéb magyar vonatkozás: Vutetics szovjet szobrásztól Kisfaludi-Ströbl Zsigmond portróját állították ki.

Mégegyszer mentegetődnünk kell beszámolóink hézagossága miatt. Olyan mesterek említésére sem került sor, mint Maillol, Rouault, Kokoschka, Dufy, Modigliani, Casorati, Chirico, Vuillard, Mondrian... Végezetül csak egy mondatot: ha egyes művészek vagy iskolák válságba vagy száradtába is kerültek, korunk művészetének összképe mégis biztató. A XX. század első felének művészete olyan alap, amelyre építhet a jövő. (Dévényi Iván)

A LEPRÁ mindmáig a legfélelmetesebb betegségek közé tartozik, amelyek megtámadhatják az embert. Az európai olvasó iszonyattal nézi a lapok képeit a szörnyű kór áldozatairól, akiket rendszerint az utolsó stádium eltorzult állapotában örökít meg a riportterek hatásvadászó gépe.

Hanyadán állunk a világon? — tesszük fel a kérdést az orosz-lánarcú, elefánttagú betegek képei előtt. Hányan szenvednek benne? Valóban gyógyítható-e, amint egyes újabb jelentések állítják vagy még mindig gyógyíthatatlan? Borzongva gondolunk a lepratelepek életére, lakóinak szenvedéseire. És azokra a hőselkű férfiakra és nőkre, szerzetesekre és szerzetesnőkre, akik bezáratják magukat a gyötrelmes és félelmetes betegség áldozatai közé, hogy testi és lelki vigaszt vigyenek reménytelen életükbe.

A lepra története visszanyúlik a legrégebb időkbe. Krisztus előtt 600 körül Indiában már feljegyzések vannak róla. *Kustha* néven emlegetik az emlékek. Ismerik a perzsák is. *Herodotos*, a görög történetírás atyja, megírja, hogy a perzsa leprások nem mehettek be a városokba, senkivel sem érintkezhettek. A perzsák hite szerint a lepra büntetés volt, mely azért sújtotta a szerencsétlenekeket, mert vétettek a Nap ellen. S hogy nem tarthattak fehér galambokat sem.

Mózes, mint a Szentírásból ismerjük, szigorú rendelkezéseket hozott a leprások ellen. Elkülönítve kellett élniök, arcukat kendővel kellett letakarniök. Ha egészséges ember közeledett feléjük, kötelesek voltak kiáltásokkal figyelmeztetni: „*Tisztátalan! Tisztátalan!*”

Európában, különösen az északibb részeken sokáig nem ismerték a leprát. Régebben az volt a történetírók véleménye, hogy a keresztes hadjáratokból visszatérő harcosok hurcolták be. Az újabb adatok szerint azonban már a XI. század elején előfordul, először *Galliában*, majd *Germániában*. Kétségtelen, a keresztes hadjáratok jelentős mértékben hozzájárultak a betegség elterjedéséhez Európában. A XIII. században érte el nálunk csúcspontját a megbetegedések száma. Ekkor nem kevesebb, mint tizenötezer leprakórház működött a kontinensen. A XIV. század óta azonban fokozatosan csökken a nyavalya hatalmas földrészünkön.

Ezidő szerint világszerte tizenötmillió leprás van. Másfélszer annyi, mint hazánk lakossága. Legtöbb fertőzöttet *Azsiában* tartanak nyilván. *Indiában* például három millió a számuk. *Kínában* sem jobb a helyzet. *Afrikában* körülbelül két millió leprást gyógykezelnék. *Oceánia* minden szigete meg van fertőzve *Új Zéland* kivételével. Az *Új-világban*, az *Antillákon*, *Guyanában*, *Mexicóban* és *Délamerikában* fordul elő nagyobb mértékben. *Guyanában* a lakosság öt százalékát megfertőzte a kegyetlen betegség. Az *USA-ban Louisiana, Florida* és *Texas* államokban összesen két millió leprás él. *Európából* sem tudja teljesen kiküszöbölni a sok óvintézkedés sem a nyavalyát. Mintegy húszezer ember szenved benne főképp *Spanyolországban*, *Portugáliában* és a *Balkánon*. De néhány száz leprás még *Franciaországban*, egy-kettő magában *Párisban* is található. Egy részüket kórházban ápolják, de mások közülük szabadon sétálnak a boulevardokon, csupán hetenként egyszer kell a *Pasteur*-intézetben jelentkezők kezelésre. Előfordult azonban százhatven fertőzés — *Norvégiában* is.

Raoul Follercan, a betegség egyik legalaposabb francia szakembere, aki végig járta a világ lepratelepeit, megfigyeléseit abban a megállapításban sommázza: a lepra a legtitokzatosabb betegség. Megállapított tény, hogy kevéssé fertőző. Viszont nem tudjuk, hogyan fertőz. Minden, amit tudunk róla, az, hogy semmit se tudunk. S éppen ebben rejlik veszedelme.

A lepra öröklődik, mondották régebben. Nincs így. Csupán kivételesen öröklődik. Testi érintkezéssel terjed — hitték a régiek s ezért hozták a szigorú elkülönítő törvényeket a betegek ellen. Pedig ez se általános szabály. A beteg asszony ritkán fertőzi meg a férjét és a férjtől is ritkán kapja el a nyavalyát a feleség. Más hiedelmek szerint a lepra nedves vidékeken terjed. *Dr. Chassinand* ezzel szemben megállapította, hogy száraz időben a legtöbb a megbetegedés. Ismét más felfogás szerint azokon a vidékeken gyakoribb a betegség, ahol nincs higiénia. Ez sem egészen igaz. Az is bebizonyosodott, hogy az izoláció, az elkülönítés se véd meg a fertőzés ellen. A százhát norvég leprás, aki kivándorolt Északamerikába, nem okozott újabb fertőzéseket. A *Fülöp szigeteken* viszont a legszigorúbb elkülönítés se tudta megakadályozni a betegség terjedését.

Az egyetlen, amit megfigyelésből tudunk, hogy a gyerekek hamarabb kapják meg, mint a felnőttek, a férfiak gyakrabban, mint a nők, a fehér és a sárga fajbeliek könnyebben, mint a feketék és a barnabőrűek.

A lepra lappangási ideje átlagban három esztendő. De lehet tíz év is. Előfordult eset, hogy az egész folyamat harminc esztendő alatt zajlott le.

A betegség első jelei nem okvetlen jellemzőek: a testi, lelki kimerültség, aluszékonyság. A legbiztosabb jel: az érzéketlenség a hőmérsékletbeli változásokkal és hatásokkal szemben. Ebből tudta meg például *Damian* atya, a mallakai leprások apostola is, hogy megkapta a nyavalyát. Egy alkalommal valahonnan messziről tért haza. Lábat akart mosni. Vizet melegített és szórakozottságában elfelejtette lehűteni. Túlságosan forró fürdőbe dugta a lábát. A bőre felhőlyagzott és nem érezte a víz forróságát.

Gyógyítható-e a lepra? Ósidők óta keresték az orvosságot kultúr-nemzetek és primitív népek orvosai. Az afrikai bennszülöttek gyógyító szereit: a természeteskegyes agyagos fehér anyagából és a *sag moagba* fa gyökerének kivonatából készített *yembi* és a boa kígyó véréből, valamint különféle füvekből készült *tiutibo*. A legklasszikusabb és kétségtelen leghatásosabb ősi orvosság az indiai *chaulmoogra* növény. *Tavaraki* néven már a Kr. e. VI. században ismerték és ma is bizonyos sikerrel használják. A modern orvosságok közül legjobbak dr. *Malgre cadior* nevű készítménye, melyet a háború előtt hatásosan alkalmaztak Alexandriában és a legújában Franciaországban gyártott *disulon*. Ez utóbbival különösen szép eredményeket értek el. Raoul *Follercan* leírja egyik élményét, mikor egy megvakult leprásnak adták vele vissza a látását:

— Soha nem felejttem el azt a hangot — mondja —, a vak leprás kiáltását, akit úgyszólván erővel húztam ki sétára sötétsége éjszakájából. Amikor kijött a fényre, velőtrázó hangon felkiáltott: — látok!

Annyi esztendő után először látta meg a fényt. Egyre kiáltozta a fákra, kövekre, az égre: — látom, látom!

Nem látott azonban annyira — teszi hozzá *Follercan* —, hogy észrevette volna szemünkben a könnyeket. —

A tudomány emberei azonban óvatosak. Évek telnek bele, amíg végleges véleményt mondanak a *disulon*ról. A lepra most is ugyanaz a félelmetes betegség, mint az Údvözítő korában volt. Most is tizenöt millió lélek várja a vigaszt, kiált: Jézus, Dávid Fia, könyörülj rajtunk.

A legmegrázóbb könyvek egyike Pierre *Prénar* fehér atya önéletrajza: „*Espérance pour lépreux*” (A leprások reménye.) *Prénar* atya, mint oly sokan a leprások misszionáriusai közül megkapta a betegséget. Közvetlen élményei alapján tudja tehát elmondani, miért van szükség a leprásoknak nem csupán testi, de lelki gondozásra, mit jelent azoknak a férfiaknak és nőknek a hősi erőfeszítése, akik bezáratják magukat a lassú halál áldozatai közé.

Prénar atya vallomásaiból kiderül, hogy a leprások lelki szenvedései — a betegség egyes szakaszait kivéve — nagyobbak, mint testi kínjaik. Ennek a szenvedésnek csupán egy részét jelenti az érzés, hogy nem gyógyulnak meg többé. A legfájdalmasabb és leggyötrőbb számukra az az iszonyat, amelyvel embertársaik, gyakran szeretteik is, menekülnek tőlük, az a *könyörtelenség, amivel a társadalom kivetí őket magából*. A tagjaikat a kór, szívüket az emberek pogány iszonyodása, ez a kegyetlen számkivetetés emészti halálra.

Ezt a sebet enyhíti a misszionárius áldozata, aki egészségesen bezáratja magát a lepratelepre. A középkori szentek, például *Szent Mártonunk* legendájában olvasható a jelenet, mikor az Isten emberei megcsókolják a leprást, a belpoklost és az meggyógyul tőle. A keresztény szeretet, ha leprások testét ma még nem is mindig, lelkét meg tudja gyógyítani. (sf.)

BABITS—JUHÁSZ—KOSZTOLÁNYI LEVELEZÉSE. *Ha olcsó és elkoptott zsurnalisztikus fogással levélformában akarnók ismertetni ezt az érdekes és rendkívül tanulságos irodalmi levelezést, akkor valahogyan így kezdhetnők: „Kedves Babits, Juhász és Kosztolányi! Erdeklődéssel, de némiképpen vegyes érzésekkel olvastuk az Önök ifjúkori levelezésének gyűjteményét...” Bizony, így hangoznék stilszerűen a megszólítás és a bekezdés, nem pedig „Kedves Misi, Gyuszi és Dide!” — mert nevezettek, bár éveken át együtt filozofterked-*

tek és érdeklődési körük azonossága révén sűrűn leveleztek egymással, hosszú éveken át „önözték”, „kedves barátomozták”, csak épp hogy nem „kollégaurazták” egymást. Petőfi és Arany közvetlen hangú, már első levélváltásra átforrósodó levelezése után kissé feszesnek, modorosnak, hogy ne mondjuk affektálnak tűnik ez a hang; de hát ez talán nem is annyira a levélírók hibája, hanem korjelenség. A századfordulón merev, magas kemény gallér volt a divat, nem pedig lezser kihajtott ing.

De nemcsak a hang közvetlenségét hiányolhatjuk, hanem a tartalom változatosságát is. „Élet és irodalom” — szoktuk emlegetni egymás mellett ezt a két jelentős fogalmat. Nos, mintha ezeket a fiatalembereket az irodalmon kívül az égvilágon úgyszólván semmi sem érdekelte volna. Aristophanesi Felhőkakukvárbán éltek, vagy közkeletűbb kifejezéssel: elefántcsonttoronyban. De — s ez dicséretükre legyen mondva, és jelenkorunk ifjú irodalmárainak is példaképpül szolgáljon — az irodalom aztán nagyon is mélyrehatóan és tágugarú horizonton érdekelte őket, nemcsak kicsinyes hazai „irodalompolitikai”, klikk-szellemű sakkozgatás erejéig, hanem világirodalmi perspektívában.

Rengeteget tanulnak és olvasnak. Lehetőleg eredetiben. Leveleik mellékleteként könyveket küldözgetnek egymásnak, s közlik ezekről egymással — sokszor persze fiatalosan túlzó, nagyotmondó — véleményüket. Olvasmányaikban szeszélyesek, rendszertelenek, de mindig igényesek, amint ezt a levelek sorrendjében futólagosan kijegyzett névsor igazolja: Poe, Verlaine, Spencer Herbert, Flaubert, Schopenhauer, Byron, Leconte de Lisle, Carlyle, Nietzsche, Ibsen, Anatole France, Dosztojevskij, Csehov, Richepin, Baudelaire, Goethe, Pascal, Dante, latin klasszikusok, Szent Ágoston, Wilde, a magyarok közül pedig szinte kizárólag Arany... Egyszóval: világirodalom. S a kulturális mo-hóssággal ifjonti titánkodás párosul, egekig magasztalás vagy sárba-rántás. Kosztolányi például leszólja a francia dekadenseket, Babitsnak viszont Schopenhauerrel van fanyalgó véleménye. Persze, ezek sohasem véglegesen leüpedett téletalkotások: formálódnak, alakulnak... Mindez lávaömlés és még nem kikristályosodás.

Olvasnak és írnak. S egymás írásait is kérik, követelik, küldözgetik egymásnak, és bírálják, — persze rendszerint az elismerés, dicséret, magasztalás hangján; sokszor Kozma Andor közismert szatirjájának sorait juttatván az olvasó eszébe: „Uram, lángész lakik Önben! — Uram, Önben — nemkülönben!...” De hát végeredményben nem is tévedtek.

Egyszóval, valóban szívügyük az irodalom, komolyan készülnek hivatásukra, feladatuknak tekintik az epigonizmusban elsőkélyesedő magyar líra megújítását, irodalmi életünk műveltségének felszámolását. S ez mindenesetre példamutató, rokonszenves vonás levelezésükben.

De — mint előbb már céloztunk rá, — mintha átesnének a pegazus másik oldalára. Mintha ebből a levelezésből ki lenne sterilizálva minden „külső élet”. Kazinczy is annak idején el tudott oldalszámra csevegni a szonett-formáról, a fordításokról, a nyelvi törekvésekről, de közben bőven szó esik leveleiben szálló vásárlásról, borüzletről, kislánya születéséről, első pötyögéséről, felesége betegségéről, családi perlekedéseiről, Napoleonról, egyszóval mindarról, ami az irodalomtúli életet jelenti. Illyesmiről Babitsék levelezésében alig-alig van szó. Hadd említsünk csak néhány negatív példát. Kosztolányi — a levélcímek tanúsága szerint — egy évtized alatt különböző helyen „szobauraskodott” Budapesten (mindaddig hányódott hónapos-szobáról hónapos-szobára, míg rá nem jött a paradox igazságra, hogy Pesten lakni csak Budán érdemes!), de változó környezetéről, szobája béréről, fekvéséről, bútorzatáról, a háziakról és a személyzetéről árva szó említés nem történik leveleiben.

1904. április 13-ikáról datálódik az első levél. Uramisten! a külvilágban mi minden történt akkoriban és azóta. Tisza István zsarnoki kormányelnöksége, darabontkormány, koalíció, orosz—japán háború, forradalom Oroszországban, Bosznia annektálása, Drinápoly ostroma, a marokkói flotta-tüntetés, majd a világháború kitörése... Idehaza még tetejében a fenyegető nemzetiségi és szociális kérdések megoldatlansága... S minderről egyetlen betű nem olvasható

ezekben a levelekben. Ezek a fiatal emberek — legalább is látszólag — úgy élnek ebben a robbanásig feszült, lázas korszakban, mint az üvegházi növények: védetten minden külső ráhatástól, csupán a nagybetűs Irodalmiság napjának melengető fényében sütkérezve.

No és a szerelem! Hát mikor legyen szerelmes az ember — pláne a költő ember, — és mikor közölje ezt bennső barátaival bizalmas levelezésben, ha nem húsz éves korában? — És — Juhász Gyula egyetlen átsuhanó, mélabús sejtítésén kívül — erről is hallgatnak ezek a levelek.

Írnak, olvasnak, tanári vizsgára készülnek, majd — Kosztolányi kivételével — le is vizsgáznak; s talán csak ennél a fordulónál lehet egy kis életszagot szimatolni, amikor a helyettes tanárként messi vidékre került Babits és Juhász felpanaszolja vidéki — fogarasi, illetve szakolcai — számkivetettségüket, egyúttal fényt derítvén arra a sajátos jelenségre, hogy líráinkban miért oly gyakori visszatérő motívum a „Levél Tomiból”. Ezeket a Tomi-beli leveleket rendszerint vidékre sodort tanár-költők irogatják.

Egyébként erre az egész levelezésre áll az, amit Ady olyan elevenre tapintó ösztönös érzéssel állapított meg Kosztolányi első verses kötetéről: „Emberi dokumentumokat nem kínál ő, mert nem is kínálhat; ő művész, ő költő, ő író, nem tudom, hogy mindenkivel meg tudom-e magam értetni: ő irodalmi író.” Ezek pedig irodalmi írók irodalmi levelei. Mintha íróik, mint jó filológusok és magabiztos lírátorok, már levélírás közben arra gondoltak volna úgy mellesken, hogy ezeket a leveleket valamikor ki is fogja adni a tudományos akadémia. Talán azért is olyan tartózkodók minden egyéb nem-irodalmi vonatkozásban.

De apropos Ady! Juhász kivételével (akire egyébként legkevésbé vonatkoznak a fentiek) mind Kosztolányinak, mind Babitsnak lesújtó véleményük van Adyról. „A modern irodalom trónusába egy kiállhatatlan és üres poseurt ültettek: Ady Endrét” — írja Kosztolányi egyebek között, — és Babits szinte postafordultával rádupláz: „Ígaza van: Ady Endre élyemlyítő poéta... Hogy nem nagy tehetség, azt bizonyítja modorossága és bamba, impotens önisméltése...” Kosztolányi később közismertté vált Ady-ellenessége ime ilyen mély gyökéretetű, de mentségül szolgáljon: igaztalanul vádolták, hogy a fentebb idézett fanyalgó bírálat miatt haragudott meg Adyra, hiszen ezt a levelet még az Ady-féle kritika megjelenése előtt írta. Babitsról pedig hadd jegyezzük meg, hogy — ugyancsak a levelekből kitűnően — Arany-rajongása régebb keletű Ady-ellenességénél, s így őt is igaztalanul vádolták azzal, hogy egy későbbi tanulmányában pusztán azért helyezte Aranyt Petőfi fölé, hogy ezzel burkolt párhuzamot vonjon saját személye és Ady Endre között.

Ezek az utóbbi példák mindjárt arra is jók, hogy rámutassunk e levélgyűjtemény irodalomtörténeti hasznára és fontosságára. Nem egy ilyen s ehhez hasonló tisztázatlan kérdésre derül fény ezekből a levelekből. Nem is szólva arról, hogy a révükön közelebbről megismerjük egyes művek genesisét, íróik egyéniségét, akik — esetleges tévedéseik, gyarlóságai és fogyatékségeik ellenére is — gigászi alakjai az újabb magyar lírának. (Így például még az Ady-bálványdöntés súlyos eltévelyedését is megbocsáthatóvá teszi az a meghatározó, meleg, vallomások sorok, amelyekben — szemben Ady félremagyarázott nemzet-ostorozásával — vallomást tesznek magyarságuk mellett, büszkén emlegetve a szabadságharcot végigküzdő nagyapákat. — Az özönnek elhíresztelt Kosztolányiról pedig megtudhatjuk, hogy nagyon is szolgálatkés barát: protezsál, kilincsel, ügyeket intéz, kéziratokat közvetít, s tollával is készségesen támogatja barátai érdekeit.) — Ugyanakkor ezek a levelek nemcsak megoldanak, hanem fel is vetnek érdekes irodalomtörténeti problémákat: mi történt Kosztolányi tervezett Julianus-dramájával, a Kisfaludy Társaság pályázatára beküldött Childe Harold-fordításával, német nyelven írt verseivel? — A Négyes-féle egyetemi stílusgyakorlatok irodalomformáló szerepét is érdemes lenne kibogozni. Bizonyára nemcsak a professzor kiérgeledésén múlott, hogy egy nemzedékkel később — a mi korunkban — már szinte csak önképzőköri nivón mozgottak...

Mindent összevetve: nemcsak izgalmas, élvezetes olvasmány ez a levélgyűjtemény, hanem az irodalomtudomány értékes nyeresége is, valóságos kincseshányója. S így köszönet illeti érte az Akadémiai Kiadót és Belia Györgyöt, aki a könyvet Török Sophie gyűjtése alapján sajtó alá rendezte, s bőséges és alapos jegyzetanyaggal ellátta. (Kunszery Gyula)

A NÉMET DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁG LEGMAGASABB ZENEI KITÜNTETÉSET, a kamaraművészi címet, idén a Händel-ünnepségeken kiváló teljesítményt nyújtott és a nagy német zeneköltő kultuszában élenjáró művészek kapták. Ezek egyike Vermes Mária, magyar hөгedüművésznő, aki mint a hallei operaház első hangversenymestere, egyetlen külföldiként nyerte el a nemzetközi viszonylatban is jelentős állami elismerést.

Halle tudvalévően Händel szülővárosa, operaháza pedig az egyedüli a világon, mely Händel oratóriumain kívül legtöbb operáját is rendszeresen műsorán tartja. Az 1959. emlékévben itt találkoztak a különböző országok zenei életének képviselői, hogy megemlékezzenek a kétszáz éve elhunyt mesterről.

Budapesti tartózkodása alatt meglátogattuk Vermes Máriát, s megkértük, tájékoztassa olvasóinkat az NDK zenei életéről, különös tekintettel a jubileumi ünnepegekre, továbbá jövőbeni terveiről.

Elsősorban is az után érdeklődtünk, hogyan került a hallei operaházhoz ?

— A Zeneművészeti Főiskolát Gábrriel Ferenc tanítványaként végeztem. Az NDK Népművelési Minisztériumának meghívása Székesfehérváron ért, ahol mint zenetanár működtem, — kezdte választát a művésznő. Először zenekari tagként szerződtek. Az első hangversenymesteri hely megüresedésakor, több pályázó közül, engem választottak. Azóta, — immár harmadik esztendeje, — töltöm be ezt az állást.

Továbbiakban megkérdeztük, mi volt a Händel-ünnepségek programja, s ebből milyen mértékben vette ki részét ?

— Az ünnepegeek tíz napig tartottak, s azokon több mint húsz nemzet képviseltette magát. Köztük természetesen hazánk is, háromtagú küldöttséggel. A műsoron operák, oratóriumok és kamarazenei hangversenyek szerepeltek. Ezenkívül, az ünnepegeek egész tartama alatt, zenetudományi konferencia ülésezett, mely délelőttönként tartotta megbeszéléseit. Két tárgykörrel foglalkoztak. Egyik a Händellel kapcsolatos legújabb zenei kutatások feldolgozását tűzte ki céljául, másik pedig azt vizsgálta, vajon hogyan látjuk a nagy művészt a modern ember szemével ?

Mint első hangversenymester, valamennyi opera előadásában résztvettem. Az ünnepi játékok zenekarában kivülem még két magyar művész játszott: Szeredi-Saupe Gusztáv, a hallei operazenekar állandó tagja, viola d'amoén, valamint a külön erre az alkalomra meghívott Molnár Anna hárfán.

A megnyitón egy Händel-oratórium szerepelt. Ezt, továbbá több opera előadását a legtöbb európai rádióállomás közvetítette.

Az ünnepegeek gazdag programjában természetesen nemcsak a hallei operaház együttese, de a különböző államok művészei is közreműködtek. Így a Szovjetunió, Prága, a milánói Scala, a berlini Staatsoper nagy együttesei, az angol Deller-quartett, valamint a berlini rádió ének- és zenekara.

Händelnek milyen művei szerepelnek a hallei operaház műsorán ?

— Az opera igazgató-karmestere, Horst-Tanu Margraf, Nemzeti Díjas, legfőbb feladataul tekinti a Händel operák bemutatását. Händelnek 43 operája maradt ránk, s ezeknek előadása különleges stílust igényel. Gondolok itt elsősorban a zenekarra, melyben a vonósokon kívül Händel-trombiták, kürtök, alt-fuvola, viola d'amoé, viola da gamba, bass viola, minimum három csemballo, legalább két hárfá, s a jellegzetesen händeli kis-orgona szükségeseek. De ugyanilyen komoly feladat elé állítja a Händel-operák előadása a rendezővel egyetemben az énekeseket is. Minthogy ugyanis a cselekményt a recitativók viszik előre, szükséges, hogy az áriák alatt is történjék valami. Tehát: a Händel-színpad aktív, energiával telt, szüntelen mozgásban van. Éppúgy élnie kell,

mint ahogy a zenekarnak is abszolút-Händel zenét kell adnia. Csak ezek a tényezők segíthetik elő a tökéletes előadást.

Mindezek szemelőttartásával, a hallei operaház rendszeresen játszik Händel-operákat. Így a Julius Caesart, a Tamerlant, a Radamistot, az Otto und Theofanot, az Admetost, az Aridantet, az indus-tárgyú Porost, és így tovább, és így tovább. A Poros előadását egyébként elmúlt év júliusában az Eterna, berlini lemezgyártó vállalat is fölvette, s ez Magyarországon is kapható.

Szükséges lenne azonban, hogy több más operaházzal egyetemben, Budapesten is rendszeres műsordarabbá válna Händel egy-egy operája. Ahogyan például, a berlini Stadtsoper, valamint Lipcse és Drezda úttörő példáját követve, Csehszlovákia, Anglia és Nyugatnémetország színpadain is bemutatták már néhányukat. Világviszonylatban azonban a Händel-kultuszban a hallei operaház egészen egyedülálló és élenjáró szerepet vállalt, s mint ilyen, az NDK kultúrelétének a középpontjában áll.

Különös érdeklődést tanúsít a Händel-operák előadása iránt a munkásság. A nézőteret a legmelegebb időkben is zsufoolóság megtöltik, s van közöttük olyan is, aki egy-egy Händel-művet huszonöt-nél is többször végignéz.

Az operákon kívül a hallei együttes állandó műsordarabja egy fiatalkori passió, továbbá a Messiás, melyből a Halleluját az egész közönség mindenkor állva hallgatja végig.

Milyen szerepük van az NDK zenei életében a magyaroknak? Milyen mértékben érvényesül a mai magyar muzsika és hogyan értékeli Bartók, Kodály, s az utánuk következő nemzedék alkotásait?

— Előljáróban talán a magyar hárfástrióról emlékeznek meg, melynek. — a már említett Molnár Annával és Szeredi-Saupe Gusztávval magam is tagja vagyok. Mint kamaraegyüttes, de mint szolisták, külön is, elsősorban magyar műveket mutatunk be. Az NDK-n kívül felleltünk Hollandia és Belgium hangversenydobogóin, valamint a brüsszeli világkiállítás TV-adásában is.

Néhány állandóan szerződötetett magyar operaénekes mellett több hazai művész vállalt — meghívásra — koncertfellépést. Garay György Lipcseben, Berlinben és más keletnémet városokban hangversenyezett. Komor Vilmos és a Tátrai vonósquartett szintúgy kiváló művészi teljesítményekkel öregbítették a magyar zeneművészet hírnevét.

A mai magyar muzsika elsősorban a vendégszereplő zene- és énekművészek tolmácsolásában jut el a németekhez, akik mind a zenekari, mind a kamarazenei műveket nagy érdeklődéssel és szeretettel fogadják. Bartók és Kodály szerzeményei éppoly ismertek és népszerűek, mint a korábbi, vagy újabb zenei alkotások egész sorá.

Mi jellemzi az NDK zeneszerzőinek modern műveit, s kik a mai zene legnevesebb képviselői?

— A modern zeneművek szorosan kapcsolódnak a mai élethez. Az NDK zeneszerzői, akik a legszorosabb kapcsolatban állnak a munkásosztállyal, továbbá népük mindennapi problémáival, mindezt híven tükrözik létrejövő alkotásaikkban. Dessau „Lilo Hermann”-ja például megrázó erővel ábrázolja egy kisvárosi tanítónő hősiességét a fasizmus ellen. A mű mindössze hét különböző hangszerre, kórusra és egy versmondóra épül. Az egyes zenei részek után a kórus eleveníti meg a népet, s mondja el — magavalragadó költőiséggel — a történetekhez fűződő véleményét. Őszintén bevallom, hogy mi, akik előadásában résztvettünk, a közönséggel egyetemben, úgyszólván elejétől végig könnyeinkkel küzdöttünk, oly erőteljes és igaz minden üteme és minden sora. Befejezéskor a közönség, helyéről felállva, szünni nem akaró lelkesedéssel ünnepelte a szerzőt. Ugyanígy, főként mai témákat dolgoznak fel alkotásaikkban Ottmar Gerster, Nemzeti Díjas, Draeger, Wohlgemuth, Maqer és Eisler.

A fiatal zeneszerzők közül Helmut Weber „Hegedű-brácsa trió”-ját a magyar hárfás-együttes vitte először közönség elé, s azóta is műsorán tartja.

A Német Zeneszerzők Szövetsége egyébként a jelentkező új tehetségek műveiből, szakmai közönség előtt, rendszeres bemutatókat tart.

Ami az egyházi zenét illeti, az NDK lakosságának legnagyobb része evangélikus. Ezek templomaikban kegyelettel és féltőn őrzik a tradíciókat és a modern zene mellett gyakran szólaltatják meg Händel és Bach alkotásait. Husvéti időkben a világhírű passiók szintúgy az ő templomaik kórusáról hangzanak fel a legsűrűbben. Mindez természetesen nem zárja ki, hogy kisebb mértékben, de hasonló keretek között, a katolikusoknak is meglegyen a maguk egyházzenei élete. Mindennek alapja az NDK alkotmányának az a paragrafusa, mely a hívők részére teljes vallásszabadságot biztosít.

A Halle közelében fekvő Buna és Leina gyáraiban gyönyörű és a technika legmodernebb eszközeivel felszerelt színháztermek létesültek, ahol hivatásos művészek rendszeres színházi és operaelőadásokat tartanak. Händel „Tamerlan”-jának a bemutatója például a bunai gyárban zajlott le. Az előadás teljes technikai előkészítését, díszletezését a munkások végezték, míg az operát a hallei együttes adta elő.

Az ifjúság igen nagy mértékben érdeklődik a zene iránt. A muzsika a letelnémet népek úgyszólván mindennapi életszükségei közé tartozik. És: csaknem kivétel nélkül mindannyian igen muzikálisak. Némcsak a nagy klaszszikus hagyományokat ápolják, de ugyanilyen szívesen fogadják a modern zenét is. Rendkívüli kultusznak örvend Richard Wagner és Richard Strauss. Ugyanígy Bruckner, Dvorzák, Csajkovszkij, Hacsaturján, Prokofjev, Sosztakovic és még sokan mások.

A hallei operaház különben 85 tagú zenekart foglalkoztat. A szólisták, kórustagok, művészeti vezetők és technikai dolgozók száma több, mint 1000.

A színház általában bérleti rendszerre épült, s ezeknek tulajdonosai, — nagyrészt a környező városok munkássága, — egy-egy előadásra teherautókon, csoportosan jönnek be. Esetenként természetesen egyéni jegyváltás is lehetséges.

Az opera társulata rendszeresen látogatja a környező üzemeket, nagyobb gyárakat, s ott előadásokat tart. Ilyen alkalmakkor Halleban Goethe, Schiller, Lessing és más, klasszikus és modern szerzők prózai darabjait játsszák.

Jóllehet Händel csak 17 éves koráig tartózkodott Halleban, mégis kegyelettel őrzik mindazt, ami gyermekségének, ifjú éveinek tanúja volt. Szülőháza múzeum, melyben mind a reá, mind pedig a kortársaira vonatkozó dokumentumokat állították ki. Ugyancsak ebben az épületben kapott helyet egy kisebb hangversenyterem is. A nagy zeneköltő emlékét idézi a városka főterén felállított, impozáns méretű szobra is. (Balássy László)

ÚJ NÉZETEK A KELETI SZAKADÁS TÖRTÉNETÉHEZ. Steven Runciman, angol egyetemi tanár az oxfordi egyetemen 1954-ben nagyszabású előadásorozatot tartott a keleti szakadásról és annak okairól. A 11. és 12. sz. egyetemes egyháztörténetének, valamint a keresztesháborúknak híres tudósa, ezt az előadásorozatot a keleti szakadás (1054) 900., szomorú évfordulójára tartotta és nemrégiben az oxfordi egyetemi nyomda nyomtatásban is megjelentette. Az anglikán tudós igyekszik tárgyilagos maradni az ítéleteiben és nézeteit főleg a pápai Keleti Intézet tudós jezsuita professzorainak, Amann, Hermann, Michel, valamint a keleti hittudományok nagy ismerőjének, a francia származású asszumpcionista szerzetesnek, Jugie-nek évtizedes kutatásaira és megjelent tanulmányaira alapozza.

Bevezetésként azonnal megállapítja azt a szomorú tényt, hogy a személyi ellentétek, a nemzetiségi, társadalmi és szociális helyzet, valamint a gazdasági verseny sokkal inkább előidézője volt a skizmának, mint a Szentlélek származásáról (Filioque), a kovászos, ill. kovásztalan kenyér használatáról, a papság nősüléséről vallott nézetek. Tekintetbe kell azt is venni, hogy 1000. év táján sem nyugaton nem nagyon tudtak görögül, sem Bizáncban nem ismerték eléggé a latin nyelvet. A görög nyelvi finomságokat a latin nyelv nem tudta olyan ügyesen visszaadni és a Bizáncba küldött követek a sebtében lefordított jelentéseikkel csak súlyosbították, mint enyhítették a helyzetet.

Természetes, hogy az évszázadokon át érő szakadást nem lehet egy dátumhoz, nevezetesen 1054-hez kapcsolni. Hiszen már évszázadokkal előbb, Pho-

tiosz pátriárka felleléptével megindult a harc Nyugat és Kelet között. Ez a 827 körül született, fényestehetségű ifjú a császár testőrtisztje, aki azonkívül végtelen nagy tudással is rendelkezik. Igazi autodidakta, aki büszkén emlegeti számos tanuló társát, de soha nem tesz említést nevelőiről. Ha a Migne kiadásában megjelent három hatalmas kötetét nézzük, a tudás végtelen skáláját kell abból megismernünk. Nemcsak szorosan vett teológiai értekezéseket találunk azokban, hanem a költészet, a nyelvtudomány, a bölcsészet, a jog- és orvostudomány számtalan kérdésére ad bőséges és alapos választ. Ezért terjedt el róla, hasonlóan a mi II. Szilveszter pápánkhoz, hogy magával a Sátánnal kötött szövetséget. Nem nősul meg; nem akarja, hogy földi dolgok tartsák vissza tanulmányaitól és munkálkodásaitól.

A nagytrörő és nagyravágyó testőrtiszt Bardasz császári helytartó révén előbb nagykövet lesz a bagdaszi kalifánál, később a belső testőrség főparancsnoka, végül Ignác pátriárkával szemben a császári helytartó pátriárka-jelöltje. Ignác pátriárka szentéletű, egyeneslelkű ember volt, de még az elfogulatlan katolikus történészek is megállapítják róla, hogy eléggé szűklátókörű és konoksgágtól sem mentes egyéniség. Újabb kutatások arra engednek következtetni, hogy Ignác mégis lemondott a főpapi székről és Bardasznak most már csak megfelelő embert kellett találnia céljai véghezviteléhez.

Erre legméltóbbnak Phothiosz bizonyult, akit a külszín megtartása mellett, világi állásából a legmagasabb főpapi székbe emeltek és hat nap alatt vette fel az összes egyházi rendeket. 857. karácsonyán volt fényes külsőségek között a püspökszentelés. A császári udvar a legnagyobb hibát azzal követte el, hogy a szentelést a római szentséktől felfüggesztett szirkuzai érsek végezte és a keleti kánon ellenére, ami kimondja úi., hogy laikus állapotból nem lehet valakit azonnal pappá, sőt püspökké szentelni.

Hosszadalmas lenne felsorolni évtizedek huzavonáit Photiosz elismeréséről, ill. többszörös letételéről. Elégedjünk meg azzal, hogy VIII. János pápa alatt ismét teljes béke volt az Egyház két része között és a 10. évszázad a békeesség jegyében indult. A Photiosz-féle szakadás megszűnt, de a hamu alatt sok békétlenség izzott, mely csak kellő felszítóra várt. 1043-ban, IX. Konstantin bizánci császár idejében Kerulariosz Mihályt választották meg pátriárkának. Ő is világi szolgálatból került papi méltóságba, viszont hiányzott belőle Photiosz élelméjűsége, széles látóköre és teológiai műveltsége. Ennek ellenére végtelen nagy népszerűségnek örvendett egész Konstantinápolyban, úgy, hogy tekintélye még az eléggé excentrikus császárt is felülmúlta. Mikor IX. Leó pápa bizonyos szabálytalanságok miatt pápai követeket küldött hozzá 1053-ban, a görögül alig tudó Humbert kardinálist és kíséretét igen gyászos és fagyos fogadtásban részesítették. Mikor azok a Pápa kifejezett parancsára kiközösítő bullát helyezték el a Szófia-templom oltárán, a hívek ezt nem vallási sérelemnek, hanem nemzetiségi sértésnek vették, annyira, hogy 1054-től hivatalosan is szakadásba került a keleti egyház. Meg kell állapítani, hogy a pápai követek legalább annyira szerencsétlenül és hibásan végezték feladatukat, mint amennyire a pátriárka konok volt nézeteiben. Különösen az ismét szőnyegre került Filioque-kérdésben volt nagy az ellentét, melynek feltétlen erőszakolását a liturgiai szövegben a germán politika győzelmének nézték Keleten. (Állapítsuk meg azonnal, hogy a legújabb kiadású katolikus keleti szertartású könyvek már nem ilyen merevek és a Filioque mondatát, ill. éneklését csak ott írják elő, ahol eddig is szokásban volt.)

1088-ban II. Urbán pápa került a pápai székbe, akinek a megbékélés volt a politikája. Aleziosz császár szívélyesen fogadta a keleti ügyeket jól ismerő újabb pápai követeket, akik között még a Róma melletti Grottaferrata görög kolostorának apátja is ott volt. A latin szertartású templomok ismét megnyitlakt egész Bizáncban, és a pápa nevét felolvasták az ún. „diptichá”-ról, mely akkor az egyházi egység legfényesebb bizonyítéka volt.

Viszont ekkor kezdődtek a Keresztesháborúk. Ennek a háborúnak eszméje nem volt olyan népszerű a keletiek előtt, mint Nyugaton. Bár a törökök őket is fenyegették, nem látták célszerűnek a palesztinai háborút. Azután látták városaikon átvonulni a sokszor rendetlen, rabló, sok mindennel visszaélő, a kellő

vezetést sokszor nélkülöző keresztesekeket, akik azonfelül még azt hitték a maguk részéről, hogy szabadulást hoznak Bizáncnak. Ezt az ellenszenvet azután ismét növelték a viták és fegyelmi eltérések, s mindez most sokkal szembetűnőbb lett, hogy aránylag elég sok nyugati pap és szerzetes került Keletre. Az erőtlen császári ház minden közbelépés nélkül tűrt olyan eseményeket, melyek vagy egyik, vagy másik oldalon lángoltatták fel a kedélyeket.

Viszont mikor egy kőza keresztescsapat Konstantinápoly kirablásával kárpótolta magát Kelet kincsei helyett, akkor már az egyszerű hívek és papság ajkán tényleg felhangzott a szerencsétlen sóhaj: inkább uralkodjék a pogány, mint a pápai tiara. Hozzájárult ehhez a normannok katonai erőszakoskodása, az itáliai városok kereskedelmi blokádjá és általában a nyugatiak ellenszenvé Kelet iránt, mely nálunk meg abban a mondásban nyilvánult meg, hogy „a görög hit nem hit”. Nem csoda ezek után, hogy az alig-alig visszaállt egység ismét szakadásba torkollott. Fokozta a szerencsétlenséget a nagy meg nem értés mindkét részről, a két kereszténység problémáinak különbözősége, a türelem, a bölcsesség, a megbocsátás hiánya ugyancsak mindkét oldalról. A tudatlanság, a gyermekes, gyanakvó szűkkeblőség azután csak betetőzte ezt a szerencsétlenséget, amit aztán az 1276-os lyoni zsinat éppen oly kevésbé tudott enyhíteni, mint a firenzei 1439-ben. Mint ilyenkor általában történni szokott, az aláíró császáron és főpapokon kívül a nép és az egyszerű papság nem sok tudomást vett a következményekről, annál is inkább, mert nemsokára valóban feltűnt Bizánc falainál a török, hogy a római „édes igát” igen keserűvel váltsa fel.

Annak azonban a feladatunknak kellene lenni, hogy a kölcsönös barátság, megbecsülés, megértés, alázatos szellem végre ne ellenséget, hanem melegszívű barátot találjon a két egyház híveiben és vezetőiben egyaránt. Mostani Szentatyánk mondotta éppen karácsonyi szózatában: „Az emberi történelem és az egyének számára sajnos mindig az volt a legszörnyűbb probléma, hogy az emberek nem akartak meghajolni egységben az isteni kegyelem előtt. Ennek a fájdalmas ténynek megállapítása azonban nem jelenti azt, hogy ne szólítsuk fel elszakadt testvéreinket az egység ismételt megvalósítására”.

(Kormos Ottó)

KOSZTOLÁNYI ÖSSZES NOVELLAI, I—III. Ha Kosztolányi írói magatartásának alaphelyzetét keressük, önkéntelenül az első novella boszorkányos áprilisi tréfája jut eszünkbe. Szekrénybe búvik a jókedvű diák, hogy meglesse barátját, mikor az egyedül hiszi magát. Látja, hogy foszlanak le róla a külső kapcsolatok ráarkta pózok, hogy válik fáradttá, formátlanná az arca, az alakja („mindnyájunk arca ilyen, amikor teljesen magunkra vagyunk!”), látja, hogy „öltözik fel” újra a tükör előtt, látja, s nem bírja tovább a látás kísérteties iszonyatát: kiált, s barátja mellére borul.

Kosztolányi a látás embere; az „egész” összefüggéseit nem érti, nem kutatja, tekintete a „rész”-re, az elbírhatatlan, átfoghatatlan töredékére szűkül, az rajzolódik belé kegyetlenül éles körvonalakkal. Látás — de hátborzongató látás ez, mintha valaki röntgensugarakkal vetkőztetné le mezteleennél is meztelelenebbre az embereket, nem hogy gyógyítsa, nem hogy megértse, csak hogy meglássa őket — s bennük sajátmagát. Mámoros látás: bora nem a puritán, hazugságszagató szenvedély, hanem az öntudat kínzó szomja és ingere. A „becsületos város”-ban, ahol mindenki maga szagattja le ruháját, Esti Kornél nem érzi jól magát, a kendőzetlen emberi nyomor képe visszariasztja. Hazudni kell, mert hazugságokból épül megélhetővé az emberi élet, de a hazugságot a látás ragyogása avatja hősiesse.

„Színesen, kellemesen hazudni” — egymásnak és magunknak. Kosztolányi alakjainak nemcsak a ruhája, a teste, a csontja is hazugságból való. Mindegy, hogy önkéntes, művészi alakítás, pillanat sugallta mentő megoldás vagy egyenesen végzet rendelte köteleesség-e ez a hazugság: a „nagy család” és Géza bácsi, a feltaláló, az „apa” és Páva méltóságos úr vagy Ohmell Arisztid és „A gipszangyal” fiatal tanítója mind csak álarcok: másokkal szemben kialakí-

tott hódító, védekező vagy elzárkózó gesztusok alany nélküli gyűjteményei. Ruhájuk, bőrük, húsuk és csontjaik csak valamilyen viszonyban, emberi kapcsolatban szilárdulnak látszatos valóvá: igazi lényük, mint babáé a korpa vagy a kóc, az üresség, a semmi, ami a magány óráiban fölásít belőlük. „Nyár derekán meghalt az édesanyja, ő pedig egyedül, egészen egyedül maradt a földön.” — Mint a „jó bíró”, mindenki fél a magánytól, mikor el kell dobnia az álarcoakat, mikor nem fiú, nem apa és nem méltóságos többé, mikor „egyedül, egészen egyedül marad”, mikor — valamiképpen — megsemmisül, és saját semmi-voltának terhet le mégsem veheti.

Kosztolányi emberei a relativizmus világában élnek — ön-létük, saját, mindig meglévő valóságuk nincs: maguk is csak merő relációk — csontok, inak és jelmezek: létük a látszat, vázuk a semmi. S ha Kosztolányi világképének legújabb marxista ismertetője és bírálója, Heller Ágnes (Az erkölcsi normák felbomlása; Etikai kérdések Kosztolányi Dezső munkásságában) művéből a klasszikus erkölcs normáinak relativizálódását olvassa ki, helyes nyomon jár. Az emberi személy relatív valóság. Máshoz van rendelve, másért van, s másból való. Élete más személyekhez és dolgokhoz való kapcsolatokban fejlik, bontakozik ki. De van-e a sok kapcsolat között alapvető, állandó, amely végigkíséri az embert egész életén, amely nem foszlik el, mint a szerelem meg a hűség meg a hála meg a barátság, nem olyan esetleges, nem olyan mondvacsinált, mint a méltóság meg a műveltség meg az uraság meg a betegség? Kosztolányi szerint nincs ilyen alapvető reláció, ami állandó jelleget vézne az emberek arcára, amire ráépülhetne, amin értelmet, valóságot nyerhetne a többi. S ha nincs — valóban — hol az erkölcsi kötelesség bázisa, a felelősség alapköve?

Heller Ágnes komoly és becsületes odaadással elemzi Kosztolányi műveiben a személyiségnek ezt az összeomlását, s a benne megnyíló etikai örvényt. Stílusban, modorban sok kivetnivaló akad írásában. A főképp Lukács György nyomán fölbujánzó modorosságok mellett — („nem véletlen az, hogy...” fordított előjelű uptonsinclairizmus”; „Néró = Esti Kornél a köbön” — mintáit már Karinthy pennahegyre tűzte) — súlyosabb szépséghibákat is elkövet (az *Appendicitis* című novellát például két helyen is *Vakbél* címen említi). Műve mégis figyelemreméltó, a Kosztolányi-kérdés legmélyére világít. Érdemes azoknak is elolvasniok, akiket idegenszerűségei visszariasztanak. A *Novellák* kötetének újraolvasása után azonban mégis úgy érezzük, hogy két dologban nincsen igazsa.

Az első, amit fölrohatunk, hogy nem szereti eléggé Kosztolányit ahhoz, hogy időnként ne higgyen neki. Olyankor, mikor önmaga ellen vall. A *homo aestheticus* maga abszolút törvények uralma alatt tudta magát. S ezzel a szolgálat-tudattal csak látszólag ellenkezik a mindent kiszolgálás megalkuvó morálja. Heller Ágnes nem érti igazában Kosztolányi *művészetét*. Írásában (programszerűen) csak az emberi dokumentumot tekinti, s nem a művészi remeket. Pedig művészet és erkölcs világa — maga is vallja — rokon világ.

„Költő az, akinek a szavak fontosabbak, mint az élet.” — Érthető, hogy Kosztolányi művészi önreflexiójának középpontjában a szavak titka áll. Hiszen a szó szikra: az egymáshoz közeledő emberi személyek feszültségeiből, vonzó-taszító áramaiból pattan ki, a köztük mélyülő űrt íveli át. S ha az ember-személy személyes léte csak család, ha az emberi kapcsolatok semmiből semmibe futnak, mire való a szó, hol a forrásuk, mi élteti, fakasztja, csillogtatja őket? Vajon hazugság-e a szó is?

A költő Kosztolányiról sokszor érezzük, hogy „halott szavak avarjában” járkál, mint a „Szürke glória” nyelvtanárnöje. A novellák Kosztolányijának írói attitűdje más. A szavak, a szavakból kerekedő írói beszéd itt sem megszólító jellegű. Nem érezzük bennük az író közönség-élményének melegét, mint Mikszáth vagy Móricz prózájában. Az sokszor pongyolává, hétköznapiá oldja a beszédet. Itt minden kristályos, kiszámított, az egyszerűség is mesterség alkotta remek. „A kifejezés érzéki öröme” mellett és mögött a szenvedés önkínzó aszkézisa termette ezt a prózát. A mély és igaz emberi kapcsolatokban nem

hitt Kosztolányi, a *homo moralist* látszólag megvetette. De mikor a szó művészevé szegődött, s a szónak nemcsak játékos, de rabja, szerzetese is lett, tulajdonképpen elkötelezte magát.

Már Karinthy megfigyelte, mennyire a szó irányítja Kosztolányi ábrázoló-művészetét (Az ötvenéves Kosztolányi: Nyugat, XXVIII). Számára nemcsak eszköz — cél, forma és norma a szó. Ő nem tud „megszólitani” senkit — a népet sem, ahogy Móricz vagy József Attila tette, az „istenfiakat” sem, ahogy Kazinczy vagy Babits, s az Istent sem, ahogy a vallomás-író szent Ágoston. Mikor ír, akkor is egyedül van. Nem azért ír, hogy közzölgjön, hanem, hogy *szóá tegyen* valamit, amit látott, aminek szóvá tétele rábízott.

S vajon, aki így elkötelezte magát a szónak, aki ilyen hősi hódolattal vállalta és betöltötte a szó szolgálatát, nem szolgálta mégiscsak azt is, ami a szó mögött áll?

Heller Ágnes Kosztolányinak, a *homo aestheticus*nak világképét és életútját a *homo socialis* szemszögéből itéli meg. Szerinte az alapvető reláció, amely meghatározza az emberi személyt, amely vázát és tartalmat ad neki, a társadalmi viszony, mely osztályához köti. Kosztolányinak s alakjainak tragédiája, hogy bomló osztályok fiait voltak, s nem volt erejük ahhoz, hogy máshol keressenek tengelyt, erkölcsöt, *engagement*-t. Mi úgy érezzük, hogy ez kevés. A társadalomban megjelölt viszony személyiségformáló, meghatározó ereje kétségtelenül igen jelentős, mélysége sokkal nagyobb az esetleges, futó kapcsolatokénál. Ez a viszony azonban mégsem az első és alapvető. Azok példája igazolhatja ezt, akik ennek a viszonynak is „mögéje néztek”, akik erről is megtapasztalták, hogy a személyiség gerincét magában nem alkothatja meg. Gondoljunk József Attilára vagy Illyés Gyulára. Ifjúságukban az ősök s a testvér nép küldetéséből éltek, annak rámaiba szótták írásaikat. A „semmi sodrának” ereje elől azonban ők sem találtak védelmet ebben a kapcsolatban.

Kereste vagy áhította-e Kosztolányi is az egyetlen ős-relációt, amely teremő és jellegadó: az Istenhez fűző vallásos viszonyt? Hogy a *homo socialis* magatartása felé fejlődött volna — nem igen olvasható ki műveiből. A Paulina tragédiája valóban kristályosabb az Édes Annánál. Azért Kosztolányi „a „nincs igazság” helyett” itt sem „hirdette azt, hogy az igazságnak kiabálni kell” (Heller i. m. 140. lap). József Attila költősorsának ábrázolása (Barkohba) sem szélesül társadalombírálatá. Mi kereshetünk, s találhatunk benne azt is, Kosztolányi csak a személyes sors tragikumát akarta beléje írni. S ha fejlődésről és elmélyedésről beszélünk a novellákkal kapcsolatban, elsősorban erre gondolunk. Arra, hogy egyre tisztábban, „acélosabban és frissebben” hangzik ki belőlük „a nagyok igazi szenvedése” (I. 455).

S hogy a szenvedésnek jeges, magányos ormán a *homo aestheticus* az Istenhez fűző kapcsolat egyetlen megoldását vágyta és kereste, arról nem a novellák, hanem a „Hajnali részegség” utolsó sorai vallanak:

Nézd csak, tudom, hogy nincsen mibe hinni,
s azt is tudom, hogy el kell mennem innen,
de pattanó szívem feszítve húrnak
dalolni kezdtem akkor az azúrnak,
annak, kiről nem tudja senki, hol van,
annak, kit nem lelek, se most, se holtan.
Bizony ma már, hogy izmaid lazulnak,
úgy érzem én, barátom, hogy a porban,
hol lelkek és göröngyök közt botoltam,
mégis csak egy nagy ismeretlen Úrnak
vendége voltam.

A magányból a közösség felé csak a magány fölázdozása árán lehet elindulni. De a magányban való elmélyedés is út lehet ahhoz, hogy Istent átöleljük. És az Istenhez fűző kapcsolat kettős ölelés. Aki feléje nyitja karját, azt ő egészen magához öleli. (*Tótfalussy István*)

RIPPL-RONAI ÉS BECK FÜLÖP EMLÉKEZÉSEI. A „Magyar Századok” sorozatban, szép zöld egészvásznon-kötésben, a Szépirodalmi Kiadó közreadta Rippl-Rónai József festőművész és Beck Ö. Fülöp szobrászművész visszaemlékezéseit. Rippl-Rónai memoárjai eddig sem voltak ismeretlenek, a „Nyugat” folyóirat kiadásában 1911-ben már megjelentek. Beck Fülöp írása most lát először napvilágot. Mindkét emlékirat elé Farkas Zoltán, a modern művészet elismertetése és népszerűsítése terén nagy érdemekkel rendelkező idős művészeti írónk irt bevezetést.

A két művész stílustörekvései, alkotói szándékai, egyénisége és vérmérséklete egészen különböző. Rippl-Rónai „boldog, könnyű, csodálatos alkotó” volt (Petrovics Elek jellemzése), amellelt rendkívül színes egyéniség is. Barátai mind feljegyzik róla, hogy megjelenése és gesztusai nem voltak hétköznapiak; ahol megjelent, a figyelem reáirányult; fellépésében és öltözködésének különlegességében volt némi szándékolttság és enyhe teátrálítás. Mint művész, hihetetlenül gyorsan dolgozott, természetességére jellemző, hogy olaj- és pasztellképeinek száma legalább háromezer. Ezek a művek különböző stíláriis törekvések jegyében születtek, és színvonalban, gondosságban is ingadozásokat mutatnak. De ha vannak Ripplnek felszínesebb munkái is, életművének majdminden darabja csillogó, önfelédten színpompás, derűt sugalló. — Beck Fülöp embernek is, művésznek is mérőben más volt. Komoly, sőt kissé komor természet, aki sokat küszködött, amíg megtalálta saját nyelvét és amíg némi elismerésre is szert tett. A nehézségek, elfogultságok és akadályok, amelyeknek falába pályája során beléütközött, zárkózott emberré tették, aki a művészeti életben, társaséletben nem igen vett részt. Szigorú erkölcsi alapokon álló, tiszta jellem, mélységes műgonddal és példás alaposággal munkálkodó művész, — akitől Rippl zseniális lezsersege, játékos magabiztossága, aradó bősége egészen távol állott.

Ami elválasztja őket, több, mint ami összeköti. Mi az, ami mégis kapott közöttük? Kortársak voltak, és ezen túlmenően egy táborban vívták harcukat az akkori hivatalos pseudoművészet és a közönség értetlensége ellen. Összekötötte még őket a „Nyugat” íróival való meghitt barátságuk, amelyet csak fokozott az az erkölcsi támogatás, amelyet a „Nyugat” gárdája az új utakon járó képzőművészeknek nyújtott. Mindketten közel állottak koruk legkiválóbb íróihoz, Rippl lefestette Bródyt, Adyt, Móriczot, Osvátot, Szabó Lőrincet, azután Lengyel Menyhértet, Peterdi Andort, Feleky Gézát, — vizont Ripplről Ady írt, azután Móricz, Elek Artúr, Szomory, Hunyady Sándor, és művészetét három szép vers is megörökíti: Juhász Gyula „Rippl-Rónai” c. költeménye, amely a „holnaposok” antológiájában jelent meg, Babbitól „A festő halála” és Szabó Lőrinc „Tücsökzené”-jének egyik darabja. Beck is a Nyugathoz tartozott, ő tervezte a folyóirat híres Mikes-emblémáját, Adyról szobrot és plakettet is mintázott, Baumgarten Ferenc sírelméket is ő faragta az alapítvány kurátorainak megbízásából, cikkei is jelentek meg a „Nyugat”-ban.

Rippl, mint memoáriró, híjával van minden erőltettségnek és ünnepélyességnek. Kedvesen, csevegve ír, mint író is jelentékeny. Montaigne mondja az „Essais” előszavában: „En azt akarom, hogy háziköntösben lássanak, fesztenül és mesterkéletlenül.” Így ír Rippl is. Könyvében életrekel a századvégi Párizs, amelynek irodalmunkban (Justh és Szomory mellett) ő a legkiválóbb krónikása. Mint Munkácsy tanítványa és pártfogoltja, beszámol azokról a szédületes sikerekről és hallatlan tekintélyről, amelyben Munkácsynak része volt. Megelevenedik a korszak irodalmi, színházi, kávéházi élete, az ünnepelt színésznők, újjgazdagok, lelkes műgyűjtők kavargó világa, amely fokozatosan kezd megismerni és becsülni egy fiatal, „Balkánról” jött festőt, „Ripproné”-t. Barátai — ez köztudomású — a legnagyobbak voltak: sokat együtt Lautrec-kel és Verlaine-nel, Gauguin munkáival ajándékozta meg, Bonnard, Vuillard, Maillol legszűkebb köréhez tartozott. Lebilincselően ír ezekről a nagy mesterekről; igaz, hogy némely itélete ma már túlhaladott (túlzott rajongása Puvis de Chavannes-ért, Maurice Denisért, fanyalgó véleménye Picassóról, Matisse-ról), de tájékozódása mégis alapvetően helyes volt, és kora művészetének élvonalában fontos helyet foglalt el. Személye és munkássága hidat alkotott a francia és magyar kultúra között; a franciák ma is számotartják őt, amit egy nagytekintélyű művészeti írójuk, Francis Jourdain legutóbbi tanulmánya is bizonyít.

Ahogyan Rippl ír, mindig üde és „olvasmányos”; ha egy kicsit eldicsekszik kinti eredményeivel, azt sem teszi ellenszenves felfuvalkodottsággal; elmeséli, mit szeret olvasni (Mallarmét, Ronsard-t, Rabelais-t); leírja a fületlen lakást, amelyben mint kezdő művész feleségével, a francia Lazarine-nal fagyoskodott; olykor-olykor elmond egy pletykát vagy érdekes történetkét az előkelő párizsi társaság valamely ismert alakjáról; megállapítja, hogy jó kezekben van a magyar kultuszárca (mert a miniszter eljött a kiállítására és képet is vett tőle). Mindezt sok charme-mal mondja el, — amikor végére érünk az írásának, egy szeretetreméltó embertől búcsúznak el.

Beck sokkal nehezkesebben és kimértebben ír. Írása korrekt, de előadása sok helyen vonatott, könyvének egy része csak a magyar szobrászat történetével foglalkozó szakembert érdekl. Van azonban néhány frissebben, lendületesebben megírt, közérdekű fejezete is könyvének, így az első világháború utáni idők (forradalmak és ellenforradalom) művészeti közállapotainak leírása, azután az Elek Artúr társaságában tett görögországi útról való beszámoló, amelyből az antik építéset és szobrászat magasságai előtti áhitat érződik. Megrázó az 1944-es német rémuralom és ostrom apokaliptikus heteinek leírása is. (Maga Beck is ennek a gyászos emlékezetű időszaknak esett áldozatául, az ostrom utolsó napjaiban nyomtalanul eltűnt.) Ma is igen megszívlelendő, amit a két háború közötti szoborpályázatok sorsáról és a zsűrik szakszerűtlenségéről ír: „Vagy ötven éve figyelem a magyar szoborpályázatokat, és nem tudok visszaemlékezni egyetlen esetre... amikor a zsűri biztos kézzel a legjobb tervet választotta ki. Ellenben akárhányszor a legrosszabbak egyikére esett a választás.”

A könyv mellékletei (részben színes nyomatok) szépek. Viszont a „Névmutato” adatai sokszor kinosan tévesek. Mednyánszky László, nagy festőnk, nem 1916-ban halt meg, hanem 1919-ben. Czöbel Béla nem 1881-ben született, hanem 1883-ban. A függelék szerint Munch Periklész-korabeli görög szobrász, ő alkotta a „Diszkoszvető”-t (!). Viszont Munch, a secessziós norvég festő Much (sic!) néven szerepel. Még szörnyűbb baklövés Bonnard és Bonnat személyének összekeverése. Léon Bonnat (1833—1922) francia naturalista festő volt, viszont Pierre Bonnard (1868—1947) az új irányzatok egyik legnagyoszerűbb képviselője. Alfred Jarry-ról (akit a francia szürrealizmus egyik ősnéek tekint) semmitmondó az „anarchista színműíró” megjegyzés. Felesleges szöszaporítás volt Balzacról ezeket írni: „Számos művét fordították magyarra. Ma is szívesen olvassák és adják ki írásait.” Aki ezt a könyvet kezébe veszi, ezeket Balzacról minden valószínűség szerint tudja. (Dévényi Iván)

A „CSODAKÜRT.” 150 éve múlt, hogy egy világirodalmi jelentőségű mű harmadik — s egyúttal befejező — kötete jelent meg Heidelbergben: Achim von Arnim és Clemens Brentano hatalmas német népköltési gyűjteménye, a „Des Knaben Wunderhorn”, a „Fiú csodakürtje”.

1808-ban, a két évvel előbb megindult gyűjtemény utolsó kötetének megjelenése idején Európa fegyverzajtól visszhangzott. A harctereken egymásután aratta diadalaít a francia gloire. A fiatal császár győzelmesen nyomult Berlin felé. A „csodakürt” tisztja, zengő hangja mégsem enyészett el a csatazajban.

A szellem birodalmában ugyanis éppen fordított volt a hadihelyzet. A germán lélek új megnyilatkozása: a romantizmus, éppen ekkor vívta leggyőzelmesebb csatáit a kivénült, élettelen, rideg formalizmusba meredt francia klasszicizmus ellen. „A fiú csodakürtje” a romantizmus csodakürtje lett.

A romantizmus a művészi egyéniség jogát hirdette az art poetique-ok mesterkéltszabályaival szemben. Az érzelem és a képzelet uralmát vitatta a rideg raison-nal szemben. Természeteséget követelt a finomkodó mesterkéltszég helyett. Elveinek igazolását az elméletektől meg nem rontott, régi naiv irodalomban és a nép üde, természetes költészetében találta meg. Éppen ezért ezeket jelölte ki követendő mintaképül a franciás klasszicizmus termékei ellenében. Egyik főforrása kétségkívül a Napóleon hódításainak ellenhatásaként feltámadó nemzeti szellem, s a nemzeti karaktert leghévíben, legeredetibb, legtisztább formában őrző népi költészet iránti érdeklődés.

Am van a romantizmusnak egy másik fontos tápláló forrása is. A rideg,

kihűlt racionalizmussal szembehelyezkedő s a távoli mult felé forduló romantikus írók szükségszerűen eljutottak az érzelmi telítettségű, magas hőfokú középkori katolikus vallási misztikáig. Nem véletlen, hogy a „Des Knaben Wunderhorn” egyik szerkesztője ugyanaz a Brentano Kelemen, aki később éveket szentelt arra, hogy lejegyezze egy beteg apácának, Emmerich Katalinnak misztikus látomásait. És nem véletlen, hogy ennek a népköltési gyűjteménynek 711 darabja közül 103, tehát éppen a hetedrészre vallási vonatkozású. Itt a legelőkelőbb műfaji tarkaságban kavarognak himnuszok, templomi énekek, legendák, vallásos gyermekversikék, moralizáló költemények. Hangulatuk is rendkívül változatos: a magasztos fennköeltségtől a jellegzetes népi vallásos humorig igen széles skálában harsog a „csodakürt”.

S ugyanez a veszélyes változatosság jellemzi a gyűjtemény egészét. Ez nem mai értelemben vett rendszeres, kritikai, népköltési gyűjtemény. Meglátszik rajta, hogy nem filológusok, nem folklorista tudósok szerkesztették, hanem költők, s még hozzá romantikus — mondhatnók — költőbb költők.

A népköltészet fogalma nem érvényesül benne mai, tisztult differenciált jelentésében. Régi elem keveredik itt népies elemmel. A versek egy részét valóban a nép ajkáról jegyezték fel a szerkesztők, Arnim és Brentano; a többi viszont antikváriumok, családi levéltárak lim-lomjai közül halászták elő sok fáradtsággal, utánjárással, lelkes buzgalommal.

S a hatalmas anyag nincs se időrendi, se földrajzi, se műfaji szempontból elrendezve. — Romantikus könyv „A fiú csodakürtje”, tehát szabálytalan és rendezetlen. De éppen ez a naiv összevisszaság teszi lélettel teljessé. Nem rendezett herbárium, hanem élénk színű vadvirágokból, művészi hanyagsággal egybekötött hatalmas tarka bokréta. Élettel-teljességét Arnim így fejezte ki: „minden egyes dal lélekliz, lüktet benne; friss, játékos, erőteljes gyermek, nem holmi fababú”.

A romantika másik sarkalatos alapelve is érvényesül a gyűjteményben. Az egyéniség érvényrejuttatása. Már mint a szerkesztők egyéniségéé. Amint Arnim és Brentano levelezéséből kitűnik, ők sokat változtattak, toldottak, rövidítettek az egyes verseken, belátásuk, művészi ízlésük szerint. Ez — a ma már megengedhetetlen eljárás — a romantikus felfogás Én-kultuszában leli magyarázatát.

Es anakronizmus lenne megbotránkozni a szerkesztők egyéni eljárásán. Nyugodtan magunkévá tehetjük a „poeta doctus” Babits Mihály hozzáértő — és hozzáérző — megállapítását: „A Des Knaben Wunderhorn nem valami tudományos népdalgyűjtemény. Nem folklore. Eleven könyv. Összeállítói költők... Számukra a népdal költészet volt, és költői anyag, melyet szabadon s költői céllal alakítottak és rendeztek. Könyvük éppen azért lett oly varázsos könyvvé...”

A „Des Knaben Wunderhorn” tehát a romantikus eszmeáramlatnak mindenképpen reprezentáns műve. Ez magyarázza jelentőségét a maga korában, és hatását korára.

De mi teszi el nem hervadóvá? A gondolat, amely testet öltött benne: a népköltészet értékének és fontosságának tudata. A nemzeti jellem sajátosságait legtisztábban a köznép őrzi meg, s a nemzet lelki karaktere legjellemzőbben a népművészetben, a népköltészetben nyilatkozik meg. Nemzeti irodalom csak a népi irodalom humuszából sarjadhat. S a fejlődés folyamán is elkövetkeznek korszakok, amelyekben a kifáradt, a különféle izmusok útvesztőjében megakadt, vagy a túlzott lelki differenciáltságba belebonyolódott és szinte belebetegedett műköltészet Antheusként visszahull az anyaföldre, hogy új erőt és új lendületet nyerjen tőle. Ez a törvényszerűség biztosítja a népköltészetnek — s így a „Wunderhornnak is — örök aktualitását”.

Ezt a folyamatot a magyar irodalomban is megfigyelhetjük. A romantika korában a népköltészet iránt való érdeklődés általános európai jelenség volt. „Az Anglusok, Franciák, Németek vetélkedve gyűjtögetik a Köznép Dalait” — olvassuk egy 1818-iki felszólításban, mely a magyar népköltészet termékeinek

gyűjtésére buzdít. Am egészen természetes, hogy — a földrajzi helyzet s az évszázados kultúrkapcsolatok következtében — a „Magyar Köznép Dallainak gyűjtésére” nem annyira az ángolsók és franciák, hanem első sorban a szomszédos németek példája, tehát a Wunderhorn adta a legfőbb ösztönzést. És ez az eleinte félszeg, de lassan mindjobban erősödő érdeklődés a népies költészet iránt vezette ki a fiatal magyar irodalmat a franciás, latinos és németes iskolák útvesztőjéből, s ez vezetett később Petőfi és Arany népies-nemzeti költészetéhez. A magyar szellem önmagáralálásában tehát közvetve része volt Arnimék Wunderhornjának is, mint ösztönző példaképnek. (*Kunszery Gyula*)

JEGYZETLAPOK. (*Középkori „időtlenség”*.) A legendák többnyire az időben kezdődnek: a hős születésével, gyermekkorával. Aztán mintha az író átsiklanék az időbeliből, a történetiből az időfölöttibe, a kegyelmibe; a hős tevékenységéből elsősorban, vagy csakis az érdekli, ami időfölötti benne, ami a kegyelmi szférába tartozik: erényei, szentsége. Így például Damiáni Szent Péter Johannes-féle életrajzában, így Damiáni Péter Szent Romuáld életrajzában (hazai példát is hozhatnak: a nagyobbik Szent István, a Szent Imre vagy a kisebbik Szent Gellért legendában): az olvasó egyszerre azon kapja magát, hogy valahol kilépett az időbeliből és már egy másik térítő, az ideális bűnbánó; ezekhez az eszményekhez „méri hozzá” a maga hőseit. Nem annyira az egyéni vonásokat emeli ki, mint inkább a tipikusakat. Amikor már az egyéni is figyelni kezdik: ez már egy új érdeklődés, új mentalitás hírnöke.

A legendák „közönsége” hosszú ideig nem is arra volt kíváncsi, mi történt a hőssel, vagy mit művelt a hős (ezt úgyis tudta), hanem arra, hogy *mit ért*. A legjobb legendairó előtt ott lebeg egy ideálkép: egy típus eszménye — az ideális remete, az ideális uralkodó, az ideális síkon halad, ott, ahol a kronológiának semmi jelentősége, legföljebb egyetlen mozzanata számít: a halálé. Az „események” másféle, nem-időrendi sorrendben sorakoznak egymás mellé, a mi erősen történeti szemléletünk számára távlattalanul, az üdvösség időfölötti perspektívájában.

(*Pásztorok és bölcsek.*) Vajon miért éppen a pásztorokat és a bölcseket, a leggyorsrúbbeket és a legokosabbakat hívta meg Isten az újszülött Gyermeke bölcsőjéhez? Úgy gondolom, azért, mert valójában csak ők méltók rá, hogy meghívassanak: az egyszerűek és a bölcsek. Azok alázatosak egyszerűségükben, ezek alázatosak bölcsességükben; az Inkarnáció pedig csak az alázatosak számára hozzáférhető. Mi nagyobb alázat, mint a mindenható Istennek tehetetlen kisgyermekké alázkodása? Aki kevély, az mindig meg fog botlani a betlehemi barlang bejárata előtt ebben a botránykőben. Megfordul, elmegy, és kijelenti, hogy nem látott odabent semmit.

Mert ahhoz, hogy meglássuk, mi van odabent, be kell lépni a kapun, akármilyen szűkre terveztek is.

(*A kereszténység dialektikájához.*) A kereszténység önzetlen szeretetet kíván mind felebarátaink, mind Isten iránt. Istent nem magunkért, saját javunkért kell szeretnünk, hanem önmagáért. A szeretet azonban, mint élet, kettős természetű: egyszerre önzetlenség is, meg a szónak egy bizonyos — természetesen nem kicsinyesen nyársolgári — értelemében önzés is. Önzetlenség: nem szeretet, ha nem adakozás, odaadás; akkor a legigazibb, ha átadjuk benne magunkat, lemondunk benne önmagunkról. De ugyanakkor önzés: boldogít, de másokat boldogítani a boldogítónak is boldogság. Nem tehetünk szeretetből semmit, hogy ezzel magunkat is ne boldogítsanak, mert ha nem boldogság nekünk magunknak is a más boldogítása, tettünk nem tiszta szeretetből fakad.

Az Isten iránt való legnagyobb, legönzetenlebb szeretet tesz a legboldogabbá. A szeretet mindig irányul valakire, célja elsősorban nem a mi boldogságunk, hanem a másé. Ha Istent szeretjük, elsősorban nem a magunk boldogságáért szeretjük (vagy nem azért kell szeretnünk), hanem önmagáért; ezzel a szeretetünkkel viszont szükségképpen együtt jár a mi boldogságunk. Minél többet adunk szeretetből, annál többet kapunk vissza belső boldogságunk révén.

„A te akaratod legyen meg, ne az enyém. Nem Isten s vele az én boldogságom, mintha két különböző dologról volna szó; nem is Isten az én boldogságomért, mintha az én boldogságom volna a cél s Isten az eszköz és a mód annak elérésére — hanem Isten önmagáért, úgy, hogy mindig a magam boldogságának kiolthatatlan vágya ösztönöz ugyan, mégis Isten az, akit birni akarok. Mondjuk ki tehát: Istent szeretve önző vagyok, de abban az értelemben, ahogy Isten, mindennek középpontja, maga is szentül és szükségképpen önző. A félelmes önzés a zárt önzés, amelyik elvesz valamit másoktól, hogy magába zárkózva megőrizze magának; míg a nyitott önzésben, melyben azzal a mozgással mozogok, melynek egyben át is adom magamat, nincs visszautasítás, csak gazdagodás.” (Legendre: Qu'est-ce qu'un catholique, 38—39.)

(Egy régi álom.) Egy 1950. április 9-ről való jegyzetlapon találok:

„Az éjszaka azt álmodtam, hogy egy nagy, barlangszerű, átmeneti stílusú templomban vagyok; emlékszem rá, hogy már egyszer jártam itt. Az egész, valamilyen álombeli módon (hogy közben mégis egészen más volt), az Örökimádás templomra emlékeztetett. Hátul, a bejáratnál balra Kosztolányival találkoztam. Együtt mentünk ki, s egy futó pillantásra a befelé áramló tömegben Márait láttuk bajusszal. Kosztolányi azt mondta: „Ez is emigrált; de mi itt maradtunk.” Átsétáltunk egy szomszédos, nagyon szép, napfényes utcába; erősen emlékeztetett a tatai főutcára. Kosztolányi büszkélkedve mutatott egy furcsa, oszlopos homlokzatú házra. Megálltunk s vártuk a villamosot. Ösz eleje lehetett, az utat szegélyező fákön már sárga volt a lomb, s itt-ott már hulltak a levelek. „Téged se vettek föl az Iroszövetségbe?” — kérdezte Kosztolányi. „Nem” — feleltem. „Engem is kitettek” — mondta, miközben fölszálltunk a villamosra. A kocsii elindult; most én mutattam rá egy nagy sárga házra s előtte két hatalmas, az épülethez még csak hozzá se ragasztott, akantusz-leveles oszlopra. Le kellett hajolnunk, hogy lássuk. „A te oszlopaid valóban szebbek” — mondta Kosztolányi, s ebben a pillanatban határozottan, de meglepődés nélkül tudtam, hogy már régen meghalt, és én egy halottal beszélek.

(Regény és stílus.) X. regényei csapnivalóak — mondom. Mire a hölgy, akivel beszélgetek, azt mondja: „Lehet, de olyan gyönyörű a stílusa!”

A regényírónak nem az a föladata, hogy „szépen” írjon. Megcsak nem is az, hogy izgalmas cselekményt adjon, lekösse és szórakoztassa vele az olvasót. A „Háború és béke” egyáltalán nem „izgalmas” abban az értelemben, ahogyan egy detektívregény az. Egészen másként „izgalmas”.

Az a fontos, hogy a valóságból regénnyé átköltött cselekmény, úgy, amint azt az író ábrázolja, eseményeivel, jellemeivel az élő, hiteles, autonóm valóság benyomását keltse. Ha az író szíven találja a valóságot, semmiféle „külső” stílári segítségére nem szorul. Ne az legyen szép a regényben, *ahogyan* erről vagy arról beszél az író; az legyen „igazi”, amit elmond. Ne a mondai legyen szépek, hanem a valósága. Flaubert sokat emlegetett „szép” stílusa valójában egyáltalán nem „szép”, hanem korrekt, pontos stílus. Ahol szándékosan szép akar lenni, ott mindjárt baj is van a regénnyel (*Salammbó*). Az író előtt mindig ott a csapda, hogy kitérjen, hogy a valóság beszéltetése helyett ő maga beszéljen s élvezze a saját hangját. Holott a hangnak, a stílusnak semmi egyéb szerepe nincs a regényben, mint az, hogy minél pontosabban, minél hitelesebben és minél kevesebb eszközzel idézze föl, illetve teremtsen meg a valóságot.

(A vakság példája.) Antoine Bertin nem volt nagy költő, de a tizenhatalcadik század *poetae minores* között van. Főszínes, könnyed, leder; nem is akar más lenni. Célja a *frivole badinage*; mint ő maga mondja: „könnyű fegyverzetű” költészet az övé. Hadd idézzem belőle a vakság egy klasszikus példáját.

Több olyan levelet írt, melyben a próza verssel váltakozik (mint nálunk például Anyosnál vagy Barcsaynál látjuk); az egyikben Marie-Antoinette-ről áradozik. „Valóban varázspálca van a kezében — írja. — Egyedül rá várt, hogy fölébressze a művészeteket s egybegyűjtse őket Trianon bűbájos kertjeiben. A báj és ízlés iskolája ez, s maga az Ízlés s maguk a Gráciák alapítoták. Nem hiszem, hogy volna olyan barbár ember, aki ilyen nemes mulatságokat elítélne. Egyébként

Hogy Párizsban a bamba nép
 Zúg miattuk vacsora mellett,
 Érthető ez a döreség.
 Hisz bármily szabályos a szép,
 Nem tetszhet valamennyi szemnek.
 Vénusz is csak úgy született meg,
 Hogy szöke fürtjeim nevettek
 S megrótták mámoros szemét."

A levél 1780. szeptember 19-én kelt. Nem telik bele tíz év, kitör a Forradalom, melynek földidézésében a királyné „varázspalcájának” is volt némi szerepe. Trianon „bübájós” kertjei körül már régóta ott gyülekeztek a végzetes árnyak. De nem meglátni a fenyegető árnyakat: ennek van egy klasszikus történelmi receptje. Jó erősen behunyni a szemünket. Bertin a példa rá.

(Egy másik vak.) De Bonald „Pensées et Discours”-ja 1817-ben jelent meg s igazi nyakas restaurációs munka. Eltökélt konzervativizmusa már-már imponálóan vak; ez a rendíthetetlen maradiság végül szinte lefegyverzi az olvasót; úgy érzi, mintha vasfallal állna szemben. Háromszázegynéhány lapon gondolat gondolat után, és egyetlen egy sincs, amely akár csak egy lépésnyi engedelményt is tenne a kornak. Szerinte a Forradalom pokoli mű — (milyen más lesz erről majd a véleménye másfél század múlva Maritainek!) — s amit a Forradalom tett, ami a Forradalom következménye, ami a Forradalom előkészítője, az mind rossz, mind bűn, mind vétek a természet ellen, élő képtelenség: ez Bonald egyik alapelve. Egyszer s mindenkorra horgonyt vetett az *ancien régime*-ben, a monarchiában. Minden fejlődést károsnak minősít, ha a feudális monarchia állandóságát megbontja: ez szerinte a természet rendjét — és mert a természetét, tehát az Isten akarta rendet: Isten rendjét — bolygatja meg.

„Toute société tend à la stabilité”, minden társadalom stabilitásra törekszik; s ez a stabilitás szerinte a birtok, a földtulajdon, a feudum. Milyen megvetést mutat a pénz iránt az európai kapitalizmus reggelén! Hogy van olyan stabilitás is, melyet éppen a társadalmi és gazdasági viszonyok igazságtalansága tart fenn: erre nem gondol, egyetlen pillanatra sem. Elvontan gondolkodik, az élet fölött, egy bizonyos „abszolút államerkölc” kategóriáiban. Ezeket alkalmazza egy szerkezetében és mentalitásában megváltozott világra. Párizsnak még a tájékaról is elvezetné a Szajná. Boldog Madrid, melyet nem szel át hajózható folyó, melynek nincs pezsgő kereskedelme, melyet nem fertőz meg a fölvilágosodás! Semmit nem emleget olyan megvető gúnyval, mint a „lumières”-t. Az ő szemléletében ez a fény a sötétség diadalát jelenti. Boldogok a földművelő népek! Ezeknek a körében még élnek a patriarkális erkölcsök; ezek nem fordulnak nyomban arrafelé, ahonnt új eszmék szele fúj. De Bonald számára már maga a konzervativizmus is erkölcsi érték, mégpedig igen magas fokú. Szerinte a természet rendje, vagyis Isten akarata írja elő a monarchiát; a többi mind a filozófusok találmánya. Bámulatraméltó az az aggálytalan biztosság, az a mondhatni konok korlátoltság, mellyel már-már úgy kezeli a néptömegek öntudatosodásának, a Forradalom vívmányainak, az egész, alapjaiban megváltozott világnak a problémáját, mint egy kissé tisztátalan közrendészeti kérdést. Közben ismeri az angol kapitalizmust és szociális állapotait. Elnéz fölöttük, tekintetét az „örök elvekre” szegi. A népek maradjanak meg a földjükön — hirdeti. S ha nincs elég, vagy nem nyújt kellő megélhetést? Ilyen részletkérdésekkel az elvek embere nem foglalkozik.

Azt lehetne mondani: a maga szempontjából igaza van. Aki ugyanis sokat foglalkozik a részletekkel, előbb-utóbb belátja, hogy csínján kell bánni az elvekkel, mert kivételt nem ismerő merevségükben nem alkalmazhatók a valóságra. Van abban valami gyilkos hidegség, amikor De Bonald elvi magasságban és rendíthetelenséggel kijelenti, hogy ahogyan a jók szolgálják életükkel a társadalmat, úgy tartoznak a gonosztévők haláluk elrettentő példájával a közösségnek; s akit kivégeznek, azzal nem történik egyéb, mint hogy egy kicsit korábban utasítják természetes Birája elé. (A parlamentben állítólag nem mondta ezt: nincs benne az ülés jegyzőkönyvében. De leírni nem egyszer leírta.)

Megfelel a pszichéjének, ahogyan vallás és állam viszonyát nézte. A kettő szerinte elválaszthatatlan. A monarchia támogassa a vallást, mint ahogyan a vallás is támogatja a monarchiát. A vallás az egészséges társadalom alapja: türelemre, kisigényűségre, engedelmességre tanít. Mi más is illenék az „örökösen kiskorú” néphez? De Bonald a maga módján, függetlenül a történelmi fejlődéstől, vas logikájú. Megingathatatlan, irgalmatlan hite volt: ha rajta áll, ő bizony azonnal kivezényli az angyali légiókat a filozófusok és örökösök, a liberálisok ellen. Egy *ancien régime*-beli (s abban is konzervatív) moralista zord eltökéltségével látja, építi, szuggerálja bele a vallást a politikai társadalomba. Nagyon valószínű, hogy Szent Pált ő is inkább lecsukatta, mint meghallgatta volna.

Mintha elméjében a vallás fogalma közelebb állna a karhataloméhoz, mint a kovászéhoz. S ez volt a Restaurációnak, a „trón és oltár szövetségének” a tévedése is. Meg is hozta a maga elrettentő gyümölcseit.

(*Wagner.*) Legköltőibb gondolatait agyonmagyarázza. Rendkívül kifejező, s mintha mégsem bíznék eléggé a tulajdon kifejező erejében. Mindent kétszer, háromszor, négyszer elmond, mindent a szájunkba rág. Néha fölkiáltanék: „Tűzbe felét!” Nem azért, mert az egyik fele szép, a másik meg nem. Ez is szép, az is szép; de együtt sok, s a fele több volna. Frappánsabb, teljesebb, tömörebb. A pátoz egy bizonyos fokon túl menthetetlenül egy kicsit vásári lesz. Nála nem egyszer ezt érzem. Még a *Trisztán*ban is. A szerelem végzete csak módjával elviselhető. Egy kétségbeesett sikoly szívbe markol. De ha valaki egyfolytában egy óráig sikolt szenvedélyes kétségbeeséssel, az ember elunja, orvosért telefonál. Wagnernél sokszor e két érzés közt ingadozom: fölséges! — és: hiszterikus!

Ez így, tudom, kicsit nyers és igazságtalan. A *Trisztán* azért mégis gyönyörű, mégis. Csak... azt hiszem, a legtöbbet, a legszebbet, a legnagyobbat és legemberibbet mégiscsak Mozart mondta el a szenvedélyes szerelemről a *Don Giovanni*ban. (r. gy.)

Felelős kiadó: Saád Béla

S Z E R K E S Z T Ő I Ű Z E N E T E K

H. M. Bpest. Kérdésére, hogy van-e az Egyesült Államokban katolikus irodalom, a következőkben válaszolhatunk: Noha a *katolicizmus ez idő szerint USA legnagyobb vallási közössége*, de a szellemi életben és az irodalomban korántsem foglalja el a hívei számarányának megfelelő előkelő helyet. A vezető folyóiratokban, mint az *America* vagy a *Thought*, a legkiválóbb kritikusok egy idő óta sokat vitatják, mi a jelenség oka. Tracy Ellis, a neves papkritikus azzal magyarázza, hogy az amerikai élet légköre, a szellemileg elbágyasztó intellektuális komfort, a szoros hozzátapadás az élet világi, földi vonatkozásaihoz, nem kedvez a lélek és a gondolat elmélyülésének. John Pick wisconsini egyetemi tanár s ugyancsak neves író viszont történeti okokat hoz fel magyarázatul. Az Egyesült Államok katolikus társadalmá Európa legszegényebb államai közül: Olasz-, Lengyel- és Írországból rekrutálódott s nem is régen, a múlt század második felétől kezdődően. Ez a szegény társadalom, amelynek életét teljesen lefoglalta a mindennapi kenyérért folytatott küzdelem, nem élhette a maga hagyományait, nem teremthetett annak alapján egy sajátos szellemi életet és irodalmat. Az említett írók megállapításai — mert útkeresést és újjászületést akarnak sürgetni — komorabbra festik a helyzetet, mint ahogyan az a valóságban van. Az amerikai katolikus közönség igényei növekednek, fejlődnek. Vannak katolikus írók is. Nemcsak eredet szerint katolikusok és később az Egyháztól távol került szellemek, — mint F. Scott Fitzgerald, Ernest Hemingway, James T. Farrell, T. Dreiser. Nem is csupán az egyetlen Thorton Wilder képviseli őket, akik világszerte mindenütt ismernek. Nem egy, de egész sereg fiatal írók és költők lehet felsorolni, akik teljes mértékben katolikusok, ugyanakkor sajátosan amerikaiak. Közülük nem egynek az amerikai katolicizmus keretein, de Amerikán kívül is ismert a neve. Legnépszerűbb fiatal katolikus amerikai író kétségtelen Thomas Merton. Mint annyian az angolszász katolikus írók között, ő is konvertita. Pályája kezdetén nagyon messze állott mindattól, amit katolikusnak, sőt vallásosnak lehet nevezni. Néhány fiatal katolikus barátja hatására tér meg, akik komolyan élték vallásunk parancsait. Merton, mikor megismerkedik a katolicizmussal, az oly mélyen hat rá, hogy — trappista lesz. Ez idő szerint is a Kentucky államban levő *Notre-Dame-de Gethsemani* trappista kolostorban él. Éppen mert ekkora hatalmas utat tett meg — a hitelenségtől, sőt katolikus-ellenességtől a trappista kolostorig —, hatása is rendkívül széleskörű. Műveit nem csak katolikusok, hanem más világnézetűek és vallásúak is keresik. Egyszerű stílusban megírt, esztetikummal teli írásai megnyugvást, belső békességet sugároznak olvasójukba. Merton sokat utazott, mégis megmaradt jellegzetesen amerikai. Evelyn Waugh írja róla, hogy műveiben „kifejezi azt, ami legújabb és legértékesebb hazájában”. Az európai olvasónak, ha meg akarja tudni, milyen az amerikai katolikus szellemiség, Merton könyveihez kell nyúlnia. Népszerűségben Robert Lowell következik utána. Régi, hagyományokkal teli puritán családból származik. Családi hagyományainak ereje és a katolicizmus vonzása sokáig küzdött benne egymással. Megtérését egy megragadón érdekes versciklusban írta meg. Költeményeit a benűnik megnyilatkozó érzelmek sodró ereje teszi vonzóvá és kedvelté. Életkora szerint idősebb, de ugyancsak a fiatal amerikai katolikus irodalomhoz számítják Allen Tate-t. Délen született. Költeményein formailag Paul Valéry hatása látszik, de Dél sajátos világa tükröződik bennük. Egyike a kevés amerikai költőnek, aki a folklorból, népi hagyományokból merít. I. F. Powers prózaíró, novellista. Népszerűségére jellemző, hogy elbeszéléseit a *The New Yorker*, Amerika legelőkelőbb folyóirata közli, ahol a kontinens legkitűnőbb elbeszélőinek adnak helyet. Powers sajátos keveréke *Greennek*, *Bernanosnak*, *Mauriacnak* és egy — franciskánus legendáirónak. A legkényesebb és leggyötrőbb emberi és társadalmi kérdéseket válogatja össze témául. A „*Prince of Darkness*” (A sötétség fedelme) című elbeszélés-gyűjteményében a legbonyolultabb és legkíséretettebb vallási és faji problémákat szedi csokorba. Az imént elsoroltakon kívül még Harry Sylvester és John Nims nevét kell megemlíteni. Az előbbi novellában, az utóbbi versben szerzett magának hírnevet a katolikus irodalom

szűkebb körein túlmenően. Az új amerikai katolikus szellemiség érdekes egyénisége Fulton Sheen püspök, a sajátosan amerikai jellegű egyházi szónok és aszketikus író. A rádión és televízión keresztül sugárzott, szentbeszédeit egész Amerikában nagy tömegek hallgatják. Jelenleg *Keresztes Szent János* műveit fordítja.

A. D. Eger. Azt kérdezi, „miért érthetetlenek a modernek”. Példát is hoz: Claudel, Graham Greene-t, Adyt, Picassót, Bartókot, Honeggert. Ezekre azt mondják: művésziek, szépek; akkor hát az a szép és a művészi, ami érthetetlen? Vagy: „Miért nem írnak, alkotnak a művészek közérthetőbb formában?” Válasz helyett először legszívesebben mi is kérdést tennék föl. A példaként fölhozott hevenyészett névsor ugyanis meglepő. Kinek és miért érthetetlen, hol és mikor érthetetlen Claudel? Mi az érthetetlen Graham Greenében? S vajon a mai ember számára „érthetetlen-e” Ady? Egyes dolgokat talán azért vél érthetetlennek, mert mást akarna érteni, mint amit az író, a művész mond. A művész pedig a legtöbb esetben nem akar egyebet mondani, mint éppen azt a művet, amelyet megalkotott. Művészi mondandója volt, nem művészetlen kívüli. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a művészetnek nincs, nem lehet világnézeti mondandója; de a jó művészet világnézeti mondandóját is művészetben mondja el, nem pedig a művészetet illusztrációnak használva ahhoz, amit éppen közölni kíván. A művészetben tehát a művészetet, a művészt kell keresni, nem pedig valami azon kívül lévő. Akkor mindjárt jobban értjük. Persze minél újabb a műalkolás „tartalma”, élménye, ihlete, annál szokatlanabbnak, „érthetlenebbnek” hathat. A művészet mindig új törekvését, irányát, korszakát azzal fogadták, hogy „érthetetlen”. A minősítés szavai, mondatai olykor meglepően azonosak. Mozart *Don Giovanni*-ját majdnem ugyanolyan fogalmazásban marasztalták el, mint Beethoven *Kilencedik Szimfóniáját*. A példák tetszés szerint szaporíthatók. De ki mondaná rá ma Mozarthra, hogy kakofónia? Nyolcvan-száz évvel ezelőtt Wagner művészetéről folytak hasonló viták; s volt egy idő, amikor Wagner-rajongók Bartókon és Kodályon csak nevettek. S kinek „sérti a fülét” ma Kodály? Menjünk tovább. Miért nem írnak a művészek „közérthetőbben”? Miért nem írt Kodály úgy, mint Brahms? Brahms, akit a maga idejében eszeveszetten érthetetlennek tartottak, miért nem írt úgy, mint Gluck? Gluck miért nem úgy, mint Bach? Bach miért nem úgy, mint... A közérthetőség kívánalma ezt jelentené: mindenki alkotson úgy, ahogy előtte alkottak, mert azt mindenki megérti, mivel már mindenki megszokta. Akkor pedig a művészetben nem volna fejlődés. Az élet új érzéseire, tartalmaira újra és újra új művészi nyelv kell; s a különböző élményeket nem lehet ugyanabban a formában közölni, illetve lehetni lehet, csakhogy akkor felemás lesz a műalkotás, vagyis — rossz. Példa: Bartóknak megvolt a maga döbbenetes éjszaka- és magány-élménye, aminek korszerű gyökereit, föltételeit, hátterét a zenetörténészek és zeneesztétikusok jól megmutatták. Ennek az újszerű élménynek (egy ősi emberi élmény modern, huszadik századi, s ha tetszik, kapitalizmusbeli változatának — és tegyük hozzá: egyéni, bartóki változatának) megteremtette a sajátos, megfelelő, korszerű (de a régihez szokottak számára „érthetetlen”) kifejezését. Ha nem teszi ezt, hanem az élményt a régi módon fejezi ki, úgy, mint kezdeti kísérleteiben, akkor megmarad Liszt-epigonnak. Mint ahogy Ady is megmaradt volna egynek a sok századvégi költő közül. De az öröklött burkot mindegyikük levetette; mindegyikük kiharcolta a maga új hangját — egy ideig „érthetetlennek” tűnt, épp úgy, mint a maga idején Mozart vagy Beethoven, sőt: Petőfi (mert néha az érthetőbbet tartják érthetetlennek). Persze vannak, akik hajszolják az érthetlenséget s úgy vélik, az a „modern”, amit senki sem ért, mert nem is érthető. Ez azonban általában humbug, s nem művészet.